Knygų DVASIŲ NAMAI, FORTŪNOS DUKTĖ, PORTRETAS SEPIJA autorė

ISABEL ALLENDE

Mano išgalvota šalis

Alma littera

Isabel Allende

Mano išgalvota šalis

Iš ispanų kalbos vertė
VALDEMARAS KVIETKAUSKAS

Alma littera
VILNIUS / 2011

UDK 821.134.2(83)-31
Al-142

Versta iš: Isabel Allende
MI PAÍS INVENTADO
Contemporánea
Debolsillo

ISBN 978-9955-38-982-8

...dėl vienos ar kitos priežasties aš esu liūdnas tremtinys. Vienaip ar kitaip aš keliaũju su mūsų teritorija, paskui mane ir tie, kurie gyvena su manim, tenai toli, kiek siekia mano šalies ilguma.

Pablo Neruda, 1972

Keletas žodžių pradžiai

Gimiau siaučiant Antrajam pasauliniam karui, per patį skerdynių įkarštį, o kone visa mano jaunystė prabėgo belaukiant, kada planeta ištikš į gabalus, nes kas nors per išsiblaškymą spustelės mygtuką ir ims sproginėti atominės bombos. Niekas nebesitikėjo ilgai gyventi; vaikščiojom nuojautos prislėgti, kas akimirką laukdami pasaulio pabaigos, tad nebuvo laiko tuščiai svaičioti ir ką nors užsirašinėti kaip kad dabar. Be to, augau Čilės Santjage, kur kiekvienas polinkis gilintis į savo išgyvenimus slopinamas dar besiskleidžiantis. To miesto žmonių gyvenseną nusako patarlė: „Miegančią krevetę srovė nuneša." Kur kraštas modernesnis, kad ir Buenos Airėse arba Niujorke, apsilankyti pas psichoterapeutą buvo įprastas daiktas; kas to vengė, buvo laikomas nekultūringu arba kvailu. O Čilėje pas tokį gydytoją patekdavo tik pavojingi pamišėliai ir tik apvilkti tramdomaisiais marškiniais; bet viskas kitaip virto aštuntajame dešimtmetyje, kartu su sekso revoliucija. Gal tie dalykai susiję... Mano šeimoj niekas niekuomet nesigydė, nors kai kurie iš mūsų tikrai būtų sudominę mokslininkus, – pati mintis atskleisti intymius dalykus nepažįstamam žmogui ir dar mokėti jam pinigus už tai, kad išklausytų, buvo absurdiška; tam reikalui buvo kunigai ir tetos. Lyg ir nebuvau linkusi kapstytis po savo jausmus, bet pastarosiomis savaitėmis ne sykį sugavau save mąstančią apie praeitį; galiu tai paaiškinti nebent kaip ankstyvos senatvės ženklą.

Du neseni įvykiai sukėlė tą prisiminimų epidemiją. Pirmasis – anūko Alechandro žodžiai, kai jis užklupo mane tyrinėjančią priešais veidrodį savo raukšlių žemėlapį ir užjausdamas tarė: „Nesisielok, senele, tu dar gyvensi mažų mažiausiai trejus metus.“ Tada nutariau, jog atėjo metas kitaip pažvelgti į savo gyvenimą ir apsispręsti, kaip norėčiau praleisti tuos trejus metus, taip dosniai man išpranašautus. Kitas atvejis – nepažįstamo žmogaus klausimas per kelionių aprašinėtojų konferenciją, kurią man teko atidaryti. Turiu įspėti, kad nesu viena iš tų keistuolių, kurie nusitrenkia į tolimas vietas, atsilaiko prieš bakterijas, o paskui leidžia knygas, skatinančias lengvabūdžius sekti jų pėdomis. Kelionėms prireikia pernelyg daug pastangų, ypač vykstant tenai, kur nėra viešbučių. Man atostogų idealas – sėdėti savo sode, krėsle po saulės skėčiu, ir skaityti knygas apie nutrūktgalvių keliones, į kurias niekada nesileisčiau, nebent turėčiau sprukti nuo ko nors. Esu kilusi iš vadinamojo trečiojo pasaulio (o kuris jau tas antrasis?) ir turėjau susigauti vyrą, kad galėčiau teisėtai gyventi pirmajame; neketinu be rimto pagrindo grįžti į besivystančius kraštus. Vis dėlto taip jau išėjo, kad apkeliavau penkis žemynus ir dar ryžausi būti savanoriška tremtinė, imigrantė. Šį tą išmanau apie keliones, todėl ir buvau paprašyta pakalbėti toje konferencijoje. Man baigus trumpą pranešimą, vienas klausytojas, jaunuolis, pakėlė ranką ir paklausė, kokį vaidmenį mano romanuose vaidina nostalgija. Išsyk nesumojau, ką ir atsakyti. Nostalgija... pasak žodyno, yra „sielvartas dėl buvimo ne tėvynėje, melancholija prisimenant prarastą laimę“. Dėl to klausimo netekau žado, nes ligi tol nė nemaniau, kad rašau tolydžio norėdama išlieti ilgesį. Bemaž visą gyvenimą nugyvenau kaip svetimšalė tik todėl, kad neturėjau pasirinkimo. Daug sykių buvau priversta išvykti nutraukusi ryšius ir palikusi viską likimo valiai, kad pradėčiau naują

gyvenimą kitur; išvaikščiojau daugiau kelių, nei galėčiau prisiminti. Per tuos išsiskyrimus palikau be šaknų ir turėjau išsiauginti kitas, kurios, neradusios tinkamos vietovės įsikibti, liko tik atmintyje; bet – atsargiai! Atmintis – tai labirintas, kuriame tyko minotaurai.

Jei dar neseniai būtų mane paklausę, iš kur esu kilusi, ilgai negalvodama būčiau atsakiusi, kad iš niekur, arba – iš Lotynų Amerikos, o širdimi esu čilietė. Vis dėlto dabar sakausi esanti amerikietė – ne tik todėl, kad tai liudija mano pasas, arba todėl, kad tas žodis apima ir Šiaurės, ir Pietų Ameriką, arba kadangi mano vyras, mano sūnus, mano anūkai, dauguma mano draugų, mano knygos ir mano namai yra Kalifornijos šiaurėje, bet dar ir todėl, kad neseniai teroristai sugriovė Pasaulio prekybos centro bokštus dvynius ir nuo tos dienos kai kas pasikeitė. Neįmanoma per krizę likti neutraliam. Toji tragedija sukrėtė mano tapatybę; suvokiau, kad šiandien esu viena iš įvairiaspalvių Šiaurės Amerikos gyventojų, kaip kad anksčiau buvau čilietė. Jungtinėse Valstijose nesijaučiu svetimšalė. Mačiau griūvant bokštus ir man vaidenosi, kad pati esu išgyvenusi panašų košmarą. Ir koks šiurpus sutapimas – istorinė karma: Jungtinėse Valstijose užgrobtieji lėktuvai žiebė į taikinius antradienį, rugsėjo 11-ąją, lygiai tą pačią savaitės ir mėnesio dieną – net ir bemaž tą pačią rytmečio valandą, – kurią 1973 metais įvyko karinis perversmas Čilėje. Tąsyk tai buvo prieš demokratiją nukreiptas teroro aktas, kuriam dirigavo Centrinė žvalgybos valdyba. Abiem atvejais vaizdas buvo panašus – liepsnojantys pastatai, dūmai, ugnis ir panika. Tą tolimąjį 1973-ųjų antradienį suskilo mano gyvenimas: niekas nebegrįžo į senas vėžes, praradau tėvynę. Lemtingasis 2001 m. antradienis irgi tapo lemiamu posūkiu: po jo niekas nebebuvo taip kaip anksčiau, o aš gavau šalį.

Tuodvi pastabos, viena – mano anūko, kita – nepažįstamo konferencijos dalyvio, paskatino imtis šios knygos, nors nė pati nežinau, kur ji mane nuves; vis tebeklaidžioju, kaip visada klaidžioja prisiminimai, bet meldžiu, kad jie dar neskubėtų nutolti nuo manęs.

Rašau šiuos puslapius ant kalvos, įsiterpusios į stačiašlaitį kalną, apsupta šimtinės šakotų ąžuolų; iš čia matyti San Fransisko įlanka, bet mano mintys skrieja kitur. Mano yda – tėvynės ilgesys. Nostalgija – tai melancholiškas jausmas, šiek tiek juokingas, kaip ir švelnumas; vargu ar įmanoma imtis tos temos ir nenuklysti į sentimentus, tačiau ketinu pabandyti. Jei suklupsiu ir apsijuoksiu, neabejok, skaitytojau, kad už keleto eilučių vėl atsistosiu ant kojų. Mano amžiuje – juk esu vienmetė su sintetiniu penicilinu – laikas jau prisiminti įvykius, išdilusius per pusšimtį metų. Ištisus dešimtmečius negalvojau nei apie savo vaikystę, nei apie paauglystę; iš tiesų man mažai terūpėjo tie seniai praėję laikai, kurių nuotraukose iš mamos albumų nebeatpažindavau nieko, išskyrus buldogę neįmanomu vardu Pelvina Lopes Pun, ir ji įstrigo mano atminty vien todėl, kad kaip ir aš turėjo prakilnų vardą. Išliko mudviejų fotografija iš to meto, kai man tebuvo keli mėnesiai, ir mamai vis tekdavo lazdele rodyti, kur ten aš, o kur ne aš. Tikriausiai prasta mano atmintis kalta dėl to, kad tie laikai man neatrodo kuo nors ypatingi, bet spėju, kad panašiai nutinka daugumai mirtingųjų. Laiminga vaikystė – mitas; norint tuo įsitikinti pakanka mesti žvilgsnį į vaikiškas pasakas, kuriose vilkas suėda senelę, paskui ateina medkirtys, peiliu perskrodžia vargšui žvėriui pilvą, ištraukia senelę sveiką ir gyvą, o pilvą prikemša akmenų ir užsiuva adata su siūlu, nuo to vilkas pajunta tokį troškulį, kad nubėga palakti

į upę ir nuskęsta joje, akmenų svorio nugramzdintas. „Kodėl jo nenubaudė kaip nors paprasčiau ir humaniškiau?“ – galvodavau. Turbūt todėl, kad vaikystėje niekas nesti paprasta ir humaniška. Tais laikais dar nebuvo termino „vaiko teisės“, visi manė, kad auklėti vaikus geriausia su diržu vienoj rankoj ir kryžium kitoj, o vyras turi teisę mušti žmoną už tai, kad patiekė jam ataušusią sriubą. Kol psichologai ir valdžios vyrai nesikišo, niekas neabejojo, kad gera lazda labai naudinga. Aš negaudavau lupti taip kaip mano broliai, bet vis tiek gyvenau baimėje lygiai su visais aplinkiniais vaikais.

Man įprastines vaikystės negandas dar sunkino krūva kompleksų, tiek susipynusių, kad nemokėčiau jų net išvardyti, bet jie, laimė, nepaliko man žaizdų, kurių negalėtų pagydyti laikas. Sykį girdėjau garsią afroamerikiečių rašytoją sakant, kad nuo pat vaikystės jautėsi ypatinga tiek šeimoje, tiek savo gyvenvietėje; pridūrė, jog tai patiriantys beveik visi rašytojai, net ir niekada neišvykę iš gimtojo miesto. Tai, pasak jos, būdingas tos profesijos bruožas; jeigu jų nedirgintų pojūtis, kad yra ne tokie kaip visi, jie nepajustų poreikio rašyti. Pagaliau rašymas – tai bandymas suprasti savo paties būklę ir išnarplioti egzistencinį sąmyšį, įveikti nerimą, kuris nevargina normalių žmonių, o tik nepagydomus neprisitaikėlius, kurių daugelis, nesėkmingai išbandę kitus darbus, galiausiai tampa rašytojais. Ši teorija leido man lengviau atsikvėpti: nesu kokia nors išsigimėlė, tokių yra ir daugiau.

Niekada ir niekur nieko nemėgdžiojau – nei šeimoje, nei socialiniame sluoksnyje, nei religijoje, kurią man skyrė likimas; nepriklausiau gaujoms, kurios dviračiais šlaistosi po gatves; pusbroliai netraukė manęs į savo žaidimus; buvau viena iš nepopuliarių gimnazijos mergiočių ir paskui ilgą laiką mažai šokdavau per šventes, labiau iš drovumo negu dėl negražumo, kaip

man rodos. Riečiau nosį iš pasipūtimo, apsimesdama, kad man vis tiek, bet būčiau sielą velniui pardavusi už tai, kad turėčiau draugų, žinoma, jei tik šėtonas būtų mane aplankęs su tokiu viliojančiu pasiūlymu. Mano problemų esmė visada buvo ta pati: negalėjimas susitaikyti su tuo, kas kitiems natūralu, ir nenumaldomas potraukis reikšti nuomones, kurių niekas nenori girdėti, – be kita ko, tai bus išgąsdinę ir tūlą potencialų jaunikį. (Nenoriu girtis: ne kažkiek jų ir buvo.) Vėliau, kai dirbau žurnaliste, smalsumas ir įžūlumas nemažai man pagelbėjo. Tada pirmąsyk tapau kolektyvo nare, pagarsėjau kaip mėgėja užduoti nekuklius klausimus ir skleisti savo idėjas, bet visa tai šiurkščiai nutraukė 1973 m. karinis perversmas, atrišęs rankas nevaldomoms jėgoms. Per vieną dieną tapau svetimšale savame krašte, kol galiausiai turėjau išvykti, nes nebegalėjau gyventi ir auginti vaikų šalyje, kurioje viešpatauja baimė ir nėra vietos disidentams, tokiems kaip aš. Tais laikais smalsumas ir įžūlumas buvo uždrausti dekretu. Būdama toli nuo Čilės daug metų laukiau, kada bus atkurta demokratija, kad galėčiau grįžti, bet kai tai įvyko, negrįžau, nes buvau ištekėjusi už amerikiečio, gyvenančio šalia San Fransisko. Nebandžiau iš naujo įsikurti Čilėje, kur iš tiesų praslinko mažiau kaip pusė mano gyvenimo, nors dažnai joje lankausi; bet norėdama atsakyti į ano nepažįstamojo klausimą apie nostalgiją turėčiau kalbėti bemaž vien apie laiką, praleistą tenai. O kad tai padaryčiau, turiu minėti ir savo šeimą, nes tėvynė ir gentis yra susipynusios mano sąmonėje.

Ilgumos šalis

Pradėkim nuo pat pradžių, nuo Čilės, tos atkampios šalies, kurią tik retas suranda žemėlapyje, nes tai bene tolimiausia vieta, į kurią galima nukeliauti be pavojaus nukristi nuo planetos. „Kodėl mes neparduodam Čilės ir nenusiperkam ko nors arčiau Paryžiaus?“ – sykį paklausė vienas mūsų rašytojas. Niekas neužklysta į mūsų kraštus atsitiktinai, nes tai būtų per daug pavojinga kelionė, nors daugelis lankytojų, įsimylėję šalį ir jos žmones, apsisprendžia likti čia visam laikui. Čia – visų kelių pabaiga, pats pietinis Amerikos smaigalys, keturi tūkstančiai kilometrų kalnų, slėnių, ežerų ir jūros. Štai kaip ją piešia Neruda ugningame savo eilėraštyje:

Naktis, sniegas ir smėlis formuoja
lieknąją mano tėvynę,
vien tyluma ilgą jos liemenį gaubia,
vien puta jos pajūriu plaukia,
vien anglys juoduoja slaptingam jos bučiny.

Toji liekna teritorija – tai kaip ir sala, kurią nuo likusios žemyno dalies šiaurėje skiria Atakamos dykuma, sausiausia visame pasaulyje, kaip mėgsta sakyti jos gyventojai, bet tai, ko gero, netiesa, nes pavasarį dalis to Mėnulio kraštovaizdžio pasipuošia gėlėtu apsiaustu nelyginant nuostabiame Monė

paveiksle; rytuose – Andų kalnai, didžiulis uolų ir amžinojo ledo masyvas; vakaruose – statūs Ramiojo vandenyno krantai; apačioj – nuošalioji Antarktida. Tą rūsčios topografijos ir įvairaus klimato kraštą, prikaišiotą įmantrių kliūčių ir purtomą šimtų nerimstančių ugnikalnių, tų geologinių keistenybių, įsispraudusių tarp Andų viršukalnių ir vandenyno gelmių, nuo šiaurinio galo iki pietinio vienija nepalaužiami jame gyvenančios tautos jausmai.

Mes, čiliečiai, tebesame prisirišę prie žemės kaip tikri valstiečiai, nes juk kitados tokie ir buvom. Dauguma mūsiškių svajoja turėti sklypelį žemės bent jau keliems iškorijusių salotų krūmeliams auginti. Įtakingiausiasis dienraštis „El Mercurio" spausdina savaitinį žemės ūkio priedą, kuriame informuoja visuomenę apie naujausią kenkėją, nežymų vabalėlį, apnikusį bulves, ir apie tai, kaip padidinti pieningumą tam tikru pašaru. Miestiečiai, gyvenantys ant asfalto ir betono, skaito ir žavisi, nors niekada nėra matę gyvos karvės.

Bendrais bruožais galima apibūdinti keturis labai skirtingus klimatus, išsidėsčiusius per visą tos mano Čilės ilgį. Šalis yra suskirstyta į provincijas, pavadintas gražiais vardais, bet kariškiai, kuriems, matyt, sunkoka juos įsidėmėti, jas dar ir sunumeravo. Aš tų numerių nevartoju, nes į ką tai panašu, kad poetų šalies žemėlapis būtų išmargintas skaitmenimis kaip kokiam aritmetiniam košmare. Kalbėsim apie keturias stambias sritis, pradėdami nuo *didžiosios Šiaurės*, nesvetingos ir rūsčios, kurią sergsti aukšti kalnai; ji užima ketvirtadalį visos teritorijos, o jos gelmėse slypi neišsenkami vertingų mineralų ištekliai.

Į Šiaurę buvau nukeliavusi dar vaikystėje ir jos nepamiršau, nors jau praėjo pusė šimtmečio. Vėliau man yra tekę porą sykių kirsti Atakamos dykumą, ir, nors kaskart patyriau stiprių įspū-

džių, labiausiai man įstrigo ta pirmoji kelionė. Mano atmintyje Antofagasta, kurios vardas kečujų kalba reiškia „kaimas dideliame druskožemyje", išliko ne kaip šiuolaikinis miestas, koks yra dabar, o kaip senas skurdus uostas, pradvisęs jodu, pribarstytas žvejų laivelių, pilnas žuvėdrų ir pelikanų. Antofagasta išaugo XIX amžiuje tarsi miražas dykumoje, mat čia buvo kasama salietra – kelis dešimtmečius viena svarbiausių šalies eksporto prekių. Ir paskui, išradus sintetinį nitratą, uostas išliko svarbus, per jį ir dabar eksportuojamas varis, o salietros įmonės viena po kitos užsidarė, liko tik lyguma, pribarstyta kaimų vaiduoklių. Tuodu žodžiai – „kaimas vaiduoklis" – vis primena man tą pirmąją kelionę.

Atsimenu, kaip mano šeima ir aš, apsikrovę ryšuliais, sulipom į traukinį ir šis patraukė vėžlio greitumu per rūsčiąją Atakamos dykumą Bolivijos link. Druska, įkaitusios uolos, begaliniai kilometrai pamėkliškos tuštumos, kur ne kur apleistos kapinaitės, sugriuvę plaušaplyčių arba mediniai pastatai. Niekaip nenumalšinamas troškulys; gėrėm vandenį kibirais, čiulpėm apelsinus ir kaip išmanydami gynėmės nuo dulkių, lendančių vidun pro kiekvieną plyšelį. Lūpos skeldėjo ligi kraujų, ausys skaudėjo, kentėm nuo dehidratacijos. Naktimis šaltis, kietas kaip stiklas; mėnesienos apšviestas kraštovaizdis spindėjo mėlynai. Po daugelio metų apsilankiau Čukikamatoje, didžiausioj pasaulyje atviroj vario kasykloj, milžiniškam amfiteatre, kuriame tūkstančiai žemės spalvos vyrų tarsi skruzdės laužė mineralą iš uolų. Traukinys užkopė į aukštį, didesnį kaip keturi tūkstančiai metrų, o temperatūra nukrito taip žemai, kad vanduo stiklinėje ledu virto. Kirtome Ujūnio druskopelkę – baltą jūrą, kurioje tylu kaip kape ir neskraido paukščiai, ir kitas druskopelkes, kur matėm grakščių flamingų. Jie atrodė tarsi nutapyti tarp druskos kristalų, panašių į brangakmenius.

Vadinamoji *mažoji Šiaurė*, kurią ne visi laiko atskira sritimi, skiria sausringąją Šiaurę nuo derlingos centrinės srities. Čia yra Elkio slėnis, vienas dvasinių Žemės centrų; sakoma, jog tai magiška vieta. Slaptingosios Elkio galios traukia maldininkus, jie atvyksta kosmoso energijos pasikrauti, daugelis ir lieka gyventi ezoterinėse bendruomenėse. Meditacijos, Rytų tikėjimai, visokio plauko guru – viso to esama Elkyje, kaip kokiame Kalifornijos užkampyje. Ten daroma ir mūsų degtinė – muskatinių vynuogių gėrimas, skaidrus, taurus ir tyras kaip angeliška jėga, kurią skleidžia toji žemė. Tai ir žaliava, iš kurios gaminamas *pisco sour* – saldus ir klastingas mūsų tautinis gėrimas, kurio žmogus gurkšteli be baimės, bet jau antra taurelė pajėgia išversti iš koto net stipriausią vyrą. To gėrimo pavadinimą ilgai nemąstę pasisavinome iš Pisko miesto, esančio Peru. Kaip kiekvieną putojantį vyną žmonės linkę vadinti šampanu, nors tikrasis šampanas yra tik tas, kuris pagamintas Prancūzijos Šampanėje, taip, manyčiau, ir mūsų degtinei galėjo prilipti svetimas vardas. *Mažojoje Šiaurėje* pastatyta La Silija – viena svarbiausių pasaulio astronomijos observatorijų, nes oras tenai toks skaidrus, kad jokia žvaigždė – nei užgesusi, nei tik begimstanti – nepasislėps nuo milžiniško teleskopo. Beje, vienas žmogus, dirbęs ten tris dešimtmečius, yra man sakęs, kad garsiausi pasaulio astronomai metų metus laukia eilės patyrinėti visatą. Pasakiau mananti, kad turėtų būti nuostabu dirbti su mokslininkais, kurie neatitraukia akių nuo begalinių tolių ir gyvena atitrūkę nuo žemiškų niekniekių, bet sulaukiau atsakymo, kad yra kaip tik priešingai: astronomai esantys tokie pat šykštuoliai kaip ir poetai, galėtų vienas kitam akis išdraskyti dėl pusryčių marmelado. Neatsistebiu žmonių būdu.

Centrinis slėnis yra labiausiai klestinti šalies dalis, vynuogių ir obuolių kraštas, kuriame susitelkusi ir pramonė, ir dauguma

šalies gyventojų – vien sostinėje visas trečdalis. Santjagą šioje vietoje 1541 m. įkūrė Pedras de Valdivija, nes keletą mėnesių keliavusiam per sausus Šiaurės tyrlaukius atrodė, kad priėjo rojų. Čilėje viskas susispietę sostinėje, nors kai kurios vyriausybės pusę šimtmečio stengėsi suteikti daugiau galios provincijoms. Atrodo, jog tai, kas įvyksta ne Santjage, yra nereikšminga, nors gyventi kitose šalies vietose tūkstantį kartų maloniau ir ramiau.

Pietų zona prasideda nuo Puerto Monto, įsikūrusio ties keturiasdešimtuoju pietų platumos laipsniu. Tai žavingas girių, ežerų, upių ir ugnikalnių kraštas. Skalsūs lietūs maitina turtingą vėsiųjų girių augaliją; čia auga tūkstantmečiai vietiniai medžiai, kuriems dabar grasina medienos apdirbimo pramonė. Toliau į pietus keliautojui tenka kirsti žole apaugusius plotus, kuriuos čaižo negailestingi vėjai; dar įpiečiau žemė subyra į virtinę negyvenamų salų, kurias gaubia balta migla, – čia tikras labirintas fjordų, salelių, sąsiaurių, visur vanduo, vanduo. Toliausias žemyno miestas – Punta Arenasas, visų vėjų košiamas, šiurkštus ir išdidus, atgręžęs veidą dulksnai ir pūgoms.

Čilei priklauso gabalas neištirto Antarktidos žemyno, ledo, vienatvės ir bekraštės baltumos pasaulio, kuriame gimsta pasakos ir pražūva žmonės; Pietų ašigalyje buvo įsmeigta mūsų vėliava. Ilgą laiką niekas neįvertino Antarktidos, bet dabar jau žinome, kokie žemės turtai joje slypi, be to, tai tikras jūrų gyvūnijos rojus, taigi tas žemynas jau traukia žvilgsnius. Vasarą galima gan patogiai aplankyti jį kruiziniu laivu, bet tokia kelionė kainuoja brangiai, tad dabar į ją leidžiasi arba pinigingi turistai, arba neturtingi, bet ryžtingi ekologai.

1888 m. užvaldėm paslaptingąją Velykų salą, „pasaulio galą“, arba Rapanujų, kaip ji vadinama čiabuvių kalba. Ji pasimetusi

bekraštėse Ramiojo vandenyno platybėse, du tūkstančiai penki šimtai mylių nuo žemyninės Čilės, maždaug šešios valandos skrydžio nuo Valparaiso arba Taičio. Nelabai žinau, kodėl ji mums priklauso. Tais laikais pakako laivo kapitonui įsmeigti vėliavą ir jau jis tapdavo teisėtu žemės lopinio savininku, nors jo gyventojai, šiuo atveju – švelnieji polineziečiai, su tuo ir nesutiktų. Taip elgėsi Europos valstybės, negalėjo atsilikti nuo jų ir Čilė. Velykų salų gyventojams sąlytis su Pietų Amerika buvo pražūtingas. XIX a. viduryje dauguma salos vyrų buvo išvežta į Peru vergauti guano kasyklose, o Čilė abejingai stebėjo tų pamirštųjų savo piliečių likimą. Vargšė saliečių gentis buvo taip skriaudžiama, kad Europoje kilo tarptautinių protestų banga, ir po ilgų diplomatinių kovų penkiolika likusių gyvų vyrų grįžo į savo šeimas. Bet jie buvo užsikrėtę raupais, ir per trumpą laiką toji liga išmarino aštuoniasdešimt procentų Velykų salų gyventojų, likusių gimtinėje. Ne ką geresnė dalia teko ir tiems, kurie išgyveno. Avys nuėdė augaliją, kraštas virto pliku lavos kupolu, o valdžios (šiuo atveju Čilės karo laivyno) aplaidumas įstūmė salos gyventojus į skurdą. Per pastaruosius du dešimtmečius turizmas ir mokslininkų susidomėjimas bent kiek atlygino skriaudą Rapanujui.

Įvairiose salos vietose stūkso monumentalios vulkaninių uolienų statulos, kai kurios sunkesnės nei dvidešimt tonų. Tie *moajai* jau šimtus metų domina specialistus. Iškirsti juos ugnikalnių šlaituose, paskui vilkti raižyta vietove, užkelti ant aikštelės, dažnai neprieinamos, ir dar uždėti jiems ant galvos raudono akmens kepurę – užduotis titanams. Kaip jiems tai pavyko? Nėra jokių aukštos civilizacijos pėdsakų, kurie paaiškintų tokį žygdarbį. Saloje gyvenusios dvi skirtingos tautos; pasak legendos, viena iš jų, arikiai, pasižymėjo ypatingomis dvasinėmis galiomis, kuriomis pakeldavo į orą tuos moajus ir be fizinės jėgos

nunešdavo į prašmatnių altorių vietą. Deja, tas metodas yra užmirštas. 1940 m. norvegų antropologas Tūras Hejerdalas (Thor Heyerdahl) padirbo plaustą, kurį pavadino „Kon Tiki", ir juo nuplaukė iš Pietų Amerikos į Velykų salą, nes norėjo įrodyti buvus ryšį tarp inkų ir tos salos gyventojų.

Aplankiau Velykų salą 1974 m. vasarą, kai lėktuvai skraidė tik kartą per savaitę, o turizmo dar kaip ir nebuvo. Susižavėjusi ta vieta, išbuvau joje trimis savaitėmis ilgiau, nei buvau numačiusi, tad sulaukiau ir televizijos premjeros, ir generolo Pinočeto (Pinochet) vizito. Generolas vadovavo karinei chuntai, prieš kelis mėnesius nušalinusiai demokratinį režimą. Televizija buvo sutikta džiaugsmingiau nei išsipustęs diktatorius. Generolo viešnagė praėjo pompastiškai, bet čia ne vieta leistis į detales. Gana bus pasakius, kad šelmiškas debesėlis kaip tyčia pakibdavo jam tiesiai virš galvos, kai tik jis susiruošdavo viešai kalbėti, ir permerkdavo jį kiaurai kaip grindų skudurą. Užsimojo įteikti salos gyventojams nuosavybės aktus, bet niekam jie pernelyg nerūpėjo, nes jau nuo senų senovės kiekvienas žinojo, kur kieno žemė, be to, žmonės ne be pagrindo baiminosi, kad tas valdiškas popierėlis tik apsunkins jiems gyvenimą.

Ir dar Čilei priklauso Chuano Fernandeso sala, kurioje 1704 m. buvo paliktas škotų jūreivis Aleksanderis Selkirkas; tas įvykis paskatino Danielį Defo (Defoe) parašyti romaną „Robinzonas Kruzas". Selkirkas gyveno toj saloj ilgiau kaip ketverius metus be dresuotos papūgos ir čiabuvio pravarde Penktadienis, kaip rašoma romane, kol jį išvadavo kitas kapitonas ir sugrąžino į Angliją; ten jo likimas susiklostė ne ką geriau nei knygoje. Atkaklus turistas, ištvėręs neramų skrydį lėktuvėliu arba be galo ilgą plaukimą laiveliu, gali apžiūrėti urvą, kuriame gyveno škotas misdamas žolelėmis ir žuvimis.

* * *

Atokumas įdiegė mums, čiliečiams, salos gyventojų mentalitetą, o nuostabus krašto grožis išugdė mūsų išdidumą. Mes tariamės esantys pasaulio centre – tad Grinvičas turėtų būti Santjage – ir atgręžę nugarą Lotynų Amerikai, vis lygiuodamiesi į Europą. Esam labai patenkinti savim ir manom, jog visas kitas pasaulis reikalingas tik tam, kad mėgautųsi mūsų vynu ir ugdytų futbolo komandas, kurias mes plieksime.

Atvykėliui nepatarčiau abejoti stebuklais, kuriuos girdi apie mūsų šalį, jos vyną ir moteris; juk svetimšaliui nevalia kritikuoti – tam yra daugiau kaip penkiolika milijonų vietos gyventojų, darančių tai nuolat. Jei Markas Polas, trisdešimt metų klajojęs po Aziją, būtų išsilaipinęs mūsų pakrantėj, pirmiausia būtų išgirdęs, kad mūsų pyragai su įdaru kur kas gardesni už visus Dangiškosios Imperijos skanėstus. (Ak! Štai dar vienas būdingas mūsiškių bruožas: reiškiame nuomonę nesiremdami argumentais, bet taip tvirtai, tokiu tonu, kad niekas negali suabejoti.) Prisipažįstu, ir aš sergu tuo siaubingu šovinizmu. Kai pirmąsyk atvykau į San Fransiską ir išvydau švelnius auksaspalvius kalnagūbrius, girių didybę ir žalią įlankos veidrodį, pareiškiau tik tiek, kad man tai primena Čilės pajūrį. Paskui įsitikinau, kad ir saldžiausi vaisiai, ir švelniausi vynai, ir gardžiausios žuvys importuojami, savaime aišku, iš Čilės.

Norint širdimi pažinti mano šalį reikia skaityti Pablą Nerudą, tautinį poetą, kuris savo eilėse įamžino puikius kraštovaizdžius, kvapsnius ir aušras, skalsias liūtis ir išdidų skurdą, stoicizmą ir svetingumą. Čia mano išsiilgtas kraštas, kuris šaukiasi manęs, kai esu vieniša, kuriuo pagrįstos visos mano istorijos, kurį nuolat sapnuoju. Žinoma, Čilė turi ir kitų vei-

dų: materialisto ir akiplėšos, tigro, kuris gąsdina dryžiais ir šiaušia ūsus; šalies, kuri šypsosi turistams ir bankininkams, kuri nuolankiai laukia dar vieno geologinio ar politinio perversmo. Čilė yra visokia.

Desertas iš pieno, vargonėliai ir čigonės

Mano šeima kilusi iš Santjago, bet ne iš ten visos mano traumos: esama ir blogesnių vietų po saule. Ten augau, bet dabar vargiai bepažįstu miestą ir pasiklystu jo gatvėse. Sostinę kalavijo kirčiais ir lazdos smūgiais kūrė kariai pagal senovės Ispanijos miestų planą: centre – turgaus aikštė, į kurią sueina gatvės, lygiagrečios ir statmenos. Iš to liko tik prisiminimai. Santjagas išsikerojo tarsi beprotiškas aštuonkojis, iškėtojęs godžius čiuptuvus visomis kryptimis; šiandien jame glaudžiasi pusšešto milijono žmonių, kurie gyvena, kaip išmano. Būtų gražus miestas, nes yra švarus ir jame nestinga parkų, jeigu jo nedengtų rudas teršalų skėtis, nuo kurio žiemomis miršta kūdikiai lopšy, seneliai prieglaudose ir gaišta paukščiai ore. Santjago gyventojai įprato kasdien pasidomėti smogo rodikliu, panašiai kaip akcijų kursu biržoje ir futbolo rungtynių rezultatais. Tomis dienomis, kai taršos rodiklis pernelyg pakyla, transporto priemonių eismas ribojamas pagal jų registracijos numerį, vaikai mokyklose nesportuoja, o kiti miestiečiai stengiasi kuo mažiau kvėpuoti. Pirmoji metų liūtis išplauna purvą iš atmosferos ir rūgšties pavidalu išsilieja ant miesto; jeigu eisite be skėčio, pajusite, lyg į akis varvėtų citrinų sultys; tačiau nesijaudinkite – dar nė vienas nuo to neapako. Bet ne visos dienos tokios; kai kada rytas išaušta giedras ir galima gėrėtis didingu snieguotų kalnų reginiu.

Yra miestų, tokių kaip Karakasas arba Meksikas, kuriuose varguoliai ir turčiai gyvena sumišai, o Santjage juos skiria aiškios ribos. Turtuolių rezidencijas Andų pašlaitėse su vartų sargybiniais ir keturiais garažais ištisi šviesmečiai skiria nuo proletariato lūšnynų, kur dviejuose kambariuose be vonios gyvena susigrūdę po penkiolika žmonių. Kaskart, kai atkeliauju į Santjagą, atkreipiu dėmesį, jog dalį miesto regiu kaip nespalvotame filme, o kitą dalį – kaip spalvotame. Centre ir darbininkų kvartaluose viskas atrodo pilka, medžiai (jų čia nedaug) nugeibę, sienos murzinos, žmonės išvargę; net ir šunys, kurie bastosi tarp šiukšliadėžių, tėra blusomis aptekę nenusakomos spalvos gyvūnai. Kur gyvena vidurinė klasė, ten medžiai tarpūs, o namai, nors ir kuklūs, rūpestingai prižiūrimi. Turčių rajonuose tik žalumą ir pamatysi: rūmai slepiasi už aklinų sienų, gatvėmis žmonės nevaikšto, o šunys – vien sarginiai, išleidžiami tik naktimis, kad gintų nuosavybę.

Ilga, sausa ir kaitri sostinėje vasara. Gelsvos dulkės kloja miestą tais mėnesiais; saulė tirpina asfaltą ir veikia miestiečių nuotaiką, todėl kas tik gali stengiasi išsprukti. Kai dar buvau mergytė, mano šeima dviem mėnesiams iškeliaudavo į pajūrį; tai būdavo tikras safaris senelio automobiliu su tona ryšulių ant stogo ir trimis leisgyviais vaikeliais viduje. Tais laikais keliai buvo labai blogi, tekdavo rangytis tai įkalnėn, tai nuokalnėn, – tikra pragaištis mašinai. Kaskart tekdavo keisti bent vieną ar dvi padangas – sunkus darbas, dėl kurio reikėdavo nukraustyti visą bagažą. Senelis nešiojosi prie šlaunies didelį pistoletą, tokį, kokiais kitados būdavo kaunamasi dvikovose, nes tikėjo, kad Kurakavi papėdėje, vietovėje, pramintoje Kapinėmis, visada tyko plėšikai. Jeigu ten kas ir buvo, tai manau, kad nebent valkatos, kurie spruktų vien išgirdę šaunant į orą, bet dėl visa ko pro tą vietą važiuodami melsdavomės – patikimas būdas iš-

vengti užpuolimo, nors galvažudžių taip niekuomet ir nepamatėm. Dabar viso to nebėra. Į maudykles puikiu keliu nuvažiuojama mažiau kaip per dvi valandas. Dar neseniai blogi buvo tik tie keliai, kurie veda į turtuolių vasarvietes, mat šeimininkai gynė nuo pašalinių išskirtinius savo paplūdimius. Jie šiurpdavo matydami, kaip savaitgaliais prie jūros atsibeldžia autobusais prastuomenė su tamsiaodžiais vaikais, arbūzais, keptomis vištomis ir radijo imtuvais, grojančiais liaudišką muziką; todėl rūpinosi, kad gruntkeliai būtų kuo prastesni. Kaip kalbėjo vienas dešiniųjų senatorius: „Kai demokratija tampa demokratiška, ji niekam nebetinka." Dabar to nebėra. Per visą šalį nusidriekė ilga arterija – Panamerikos plentas, sujungtas su Pietiniu, ir sudarytas tankus tinklas labai saugių kietos dangos kelių. Nėra nei partizanų, ieškančių grobio, nei narkotikų prekeivių gaujų, ginančių savo teritoriją, nei savivaliaujančių policininkų, kurie geidžia kyšių, kaip kitose Lotynų Amerikos šalyse, labiau juos dominančiose. Kur kas didesnė tikimybė būti užpultam pačiame miesto centre nei tuščiame kaimo kelyje.

Vos tik išvažiavus iš Santjago atsiveria idiliškas kaimo kraštovaizdis – sodybos, apsodintos tuopomis, kalvos ir dideli vynuogynai. Lankytojui patartina stabtelėti, pakelės kioskuose nusipirkti vaisių bei daržovių arba pasukti kiek į šoną, į kokį kaimelį, ir paieškoti namo, prie kurio plaikstosi baltas skuduras: ten jam pasiūlys purios šviežios duonos, medaus ir auksaspalvių kiaušinių.

Šalia pajūrio kelio yra paplūdimių, vaizdingų kaimų ir užutėkių su tinklais ir valtimis, kur galima aptikti pasakiškų mūsų virtuvės lobių: pirmiausia tai jūrų karalius ungurys su jodu kvepiančiais žvynais; toliau kuprotė, kurios mėsa sultinga ir balta,

o jai iš paskos – šimtai kitų žuvų, kuklesnių, bet irgi skanių; dar toliau – visa virtinė jūrų gėrybių: vėžių, didelių ir mažų austrių, midijų, abalonų, krevečių, jūrų ežių ir daug kitų; kai kurie gyviai atrodo taip įtartinai, kad nė vienas svetimšalis nedrįsta jų paragauti; tokie yra, pavyzdžiui, jūrų ežys arba pikorokas – vien jodas ir druska, gryna jūros esencija. Tarp mūsų žuvų yra tokių gerų, kad jas paruošti galima ir neišmanant virtuvės paslapčių. Lygiu sluoksniu paskleidi sukapotą svogūną molinėje arba kaitrai atsparaus stiklo lėkštėje, viršuje paguldai šviežią žuvį, pamirkytą citrinų sultyse, įdedi kelis šaukštus sviesto, pabarstai druska ir pipirais, paskui pašauni į karštą orkaitę ir laikai, kol mėsa iškeps, bet ne per ilgai, kad nesudžiūtų; ragauji su geru mūsišku vynu, baltu ir gerai atšaldytu, gerų bičiulių draugijoje.

Kasmet gruodį mudu su seneliu eidavom pirkti kalėdinių kalakutų, kaimiečių auginamų tai šventei. Taip ir matau senį, kuris šlubčiodamas bėga sodybos link bandydamas sugauti paukštį. Gerai apskaičiavęs šuolį užgriūva ant sparnuočio, prispaudžia prie žemės ir laiko, tuo tarpu vienas iš mūsų stengiasi virvele surišti jam kojas. Paskui tekdavo dar duoti kaimiečiui arbatpinigių, kad nugalabytų kalakutą toliau nuo vaikų akių, kitaip nė nebūtume ėmę troškinio į burną. Labai sunku nusukti sprandą padarui, prie kurio esi prisirišęs; tuo gavom įsitikinti tada, kai mūsų senelis atsivedė ožiuką į kiemą, kad nupenėtų, o paskui per savo gimtadienį iškeptų. Ožka nugaišo nuo senatvės. Negana to, paaiškėjo, kad tai buvo ne patelė, o patinas, ožys, ir vos jam prasikalė ragai, mes buvom apkaltinti išdavyste.

Mano vaikystės laikų Santjagas taikė į didmiesčius, nors jo dvasia kaimietiška. Visi viską žinojo. Sekmadienį ko nors nebuvo bažnyčioje? Žinia pasklisdavo žaibiškai, ir dar prieš trečiadienį

klebonas pasibelsdavo į nusidėjėlio duris išsiaiškinti priežasties. Vyrai vaikščiojo pasipūtę, nosį užrietę, krakmolytais marškiniais ir pilni tuštybės; moterys puošėsi skrybėlaitėmis su smeigtukais ir ožiuko odos pirštinėmis; elegantiškai atrodyti buvo privalu einant į miesto centrą arba į kiną. Tik nedaugelis šeimų turėjo šaldytuvą, juoba tokį modernų kaip mano senelio, ir tekdavo per dienų dienas vargti nešiojant ledo blokus ir rupią druską į ledaines. Mūsų šaldytuvas, ištvėręs keturiasdešimt metų be jokio remonto, turėjo triukšmingą povandeninio laivo variklį, kuris protarpiais vis sudrebindavo namą kosulio priepuoliais. Virėjai tolydžio tekdavo iššluoti elektros nutrenktų kačiukų kūnelius, mat gyvūnėliai šilumos viliojami lįsdavo po šaldytuvu. Iš tiesų tai buvo gera profilaktikos priemonė, nes pastogėje katės atsivesdavo dešimtis mažylių, ir jei ne šaldytuvo elektros įranga, kačiukai baigtinai užgrobtų mūsų namus.

Mūsų namuose, kaip ir kiekvienoj čiliečių šeimoj, nestigo gyvūnėlių. Šunys buvo įsigyjami įvairiais būdais: paveldimi, gaunami dovanų, partrenkti, bet dar gyvi, kiti sekdavo paskui vaiką, išėjusį iš mokyklos, ir paskui juo jau nenusikratysi. Taip buvo visada ir vargu ar bus kitaip. Nepažįstu nė vieno čiliečio, kuris būtų šunį nusipirkęs; vieninteliai, kurie taip elgiasi, yra Kenelio klubo fanatikai, bet jų niekas nelaiko rimtais žmonėmis. Dauguma mūsų tautinių šunų yra vardu Negro, tai yra Juodis, nors ir būtų kitokio plauko, o katės ir katinai vadinami atitinkamai Micifu arba Kučo, tai yra Kice; tik šeimos talismanai tradiciškai gauna biblinius vardus, tokius kaip Barabas, Salomėja, Kainas, išskyrus abejotinos kilmės šunį, pavadintą Sarampionu, nes atsirado pas mus per tymų epidemiją, o tymai ispaniškai *sarampión*. Mano krašto miestuose ir kaimuose šlaistosi pulkai benamių šunų, bet ne plėšikaujančių išbadėjusių žvėrių gaujos kaip kitose pasaulio vietose, o drausmingos

bendruomenės. Tai romūs padarai, patenkinti savo socialine padėtim, kiek apsnūdę. Esu skaičiusi studiją, kurios autorius teigia, kad jei visos esamos šunų veislės laisvai maišytųsi, per kelias kartas susidarytų tik vienas gyvulio tipas: stiprus ir gudrus padaras, vidutinio didumo, trumpo šiurkštaus plauko, snukis smailus, uodega atkakli, trumpai sakant – būdingas Čilės šunėkas. Manau, kad iki to ir prieisim. Kada taip pat susilies į vieną visos žmonių rasės, tada bus viena tauta – neaukšto ūgio žmonės, nei balti, nei juodi, gebantys prisitaikyti, atsparūs ir nepalūžtantys nuo likimo smūgių, tokie kaip mes, čiliečiai.

Tais laikais duonos būdavo einama dusyk per dieną į kepyklą, esančią už kampo, ir ji parsinešama suvyniota į baltą skepetaitę. Ta duona, ką tik išimta iš krosnies ir dar šilta, taip kvepėdavo, kad jos aromatas liko vienas gyviausių vaikystės prisiminimų. Pienas – ne pienas, putota grietinėlė, – buvo pilstomas į pirkėjų indus. Varpelis, parištas arkliui po kaklu, ir tvarto kvapas, pasklidęs gatvėje, skelbdavo, kad atvyko pienininko vežimas. Tarnaitės, nešinos ąsočiais, sustodavo į eilę ir pirkdavo pieną puodeliais, kuriais pienininkas seikėjo savo prekę sukišdamas gauruotą ranką iki pat pažasties į dideles skardines, visuomet musių aptūptas. Kartais būdavo perkama keliais litrais daugiau, kad būtų iš ko pagaminti pieniško gardumyno *manjar blanco*: jį galima ištisais mėnesiais laikyti padėtą vėsaus rūsio prieblandoj, kur sukrautas ir naminis vynas, supilstytas į butelius. Tam skanėstui išvirti, būdavo, kieme sukuria laužą iš malkų ir anglių. Virš jo ant trikojo pakabina aprūkusį geležinį puodą, tenai supila produktus – keturiems puodeliams pieno vienas puodelis cukraus, – dėl kvapo įdeda dvi lazdeles vanilės, citrinos žievelę ir keletą valandų kantriai virina, tarpais vis pamaišydami didžiuliu mediniu šaukštu. Mes, vaikai, žiūrim iš tolo, laukiam, kada pasibaigs darbas ir saldumynas atauš: tada

gausim išgrandyti puodą. Artyn mūsų neleidžia ir kaskart pasakoja liūdną istoriją apie smaližių vaikelį, kuris įkrito į puodą ir, kaip mums būdavo aiškinama, „ištirpo verdančiame piene ir nebeliko jo nei kaulelių“. Kai buvo išrastas pasterizuotas pienas, pilstomas į butelius, šventiškai išsipuošusios šeimininkės eidavo fotografuotis, tarsi vaidintų Holivude, prie baltai dažyto sunkvežimio, pakeitusio nešvarų arklinį vežimą. Šiandien galima nusipirkti buteliais ne tik sveiko pieno, nugriebto ir be jokio kvapo, bet ir *manjar blanco*; namie niekas jo nebeverda.

Vasarą kuklūs vaikiščiai nešiodavo po mūsų rajoną pintines gervuogių ir maišus svarainių uogienėms virti; atsibelsdavo ir raumeningasis Chervasijus Lonkimajus, ištempdavo savo metalinių lovelių spyruokles ir imdavo skalbti vilnonius čiužinių kamšalus; tas vargingas darbas trukdavo tris keturias dienas, nes vilna džiūdavo saulėje ir pirma tekdavo ištampyti ją rankomis, o tik paskui kišti į užvalkalus. Apie Chervasijų Lonkimajų buvo kuždama, jog jis sėdėjęs kalėjime už tai, kad perpjovė gerklę varžovui; tas gandas suteikė jam neabejotiną garbę. Tarnaitės malšindavo jam troškulį gaiviaisiais gėrimais ir duodavo muilo prakaitui numazgoti.

Gatvėmis vaikščiojo rylininkas, visada tas pats, kol vienas mano dėdžių nupirko iš jo vargonėlius ir, senelio bei visos šeimynos siaubui, ėmė vaikštinėti grodamas savo muzikytę, o miela papūgėlė dalijo žmonėms raštelius su geromis pranašystėmis. Spėliojau, gal dėdė taip norėjo suvilioti vieną pusseserę, bet jo planas neišdegė: mergina paskubom ištekėjo ir spruko kuo toliausiai. Pagaliau dėdė muzikos instrumentą padovanojo, o papūga liko mūsų namuose. Ji buvo sunkaus būdo ir iš karto taikydavo snapu į pirštą kiekvienam neatsargiai prisiartinusiam, bet senelis jai viską atleisdavo, nes ji keikėsi kaip piratas. Tas paukštis gyvavo su juo dvidešimt metų, o kiek dar nugyveno

prieš tai, niekas nežino; tikras plunksnotas Matuzalis! Dar per miestelį traukdavo čigonės, mulkindamos patiklius gyventojus klaikia ispanų kalba ir kiaurai matančiomis akimis, regėjusiomis tiek šalių, visada po dvi arba tris, o nuo jų padurkų, būdavo, nesitraukia pustuzinis snargliuotų vaikelių. Mes tų čigonių bijojom, nes buvo kalbama, kad jos vagia mažus vaikus, kiša į narvą, kad užaugtų luoši, o paskui pardavinėja cirkams kaip neregėtus padarus. Negavusios išmaldos piktai nužvelgdavo. Čigonėms buvo priskiriamos magiškos galios: esą jos mokančios pragaišinti brangenybes net nepaliesdamos, apkrėsti utėlėmis ir karpomis, padaryti taip, kad žmogus nupliktų arba jam sugestų dantys. Ir vis dėlto neatsispirdavom jų siūlymams išburti ateitį iš delno. Man visos pranašaudavo tą patį: ūsuotas juodbruvas vyriškis nusivešiąs mane toli toli. Neprisiminiau nė vieno tokios išvaizdos įsimylėjėlio, todėl nutariau, kad jos kalba apie mano patėvį, mat jis želdinosi vešlius ūsus ir vežiodavosi mane po daugelį šalių, į kurias vykdavo kaip diplomatas.

Užburtas senas namas

Pirmas mano prisiminimas iš Čilės – nepažįstamas namas. Jį aprašiau pirmajame savo romane „Dvasių namai“; ten jis atvaizduotas kaip rūmai, kuriuose gyveno Truebų giminė. Toji pramanyta šeimyna buvo pavojingai panaši į mano mamos šeimą; aš nebūčiau galėjusi sugalvoti tokių personažų. Bet to ir nereikėjo, nes užaugus tokioj šeimoj kaip mano visai nebūtina fantazuoti. Knygoje vaizduojamas „didelis kampinis namas“; jo prototipas buvo senas rūmas Kveto gatvėje, kuriame gimė mano mama. Senelis tiek sykių apie jį kalbėjo, kad man ėmė rodytis, tarsi pati būčiau ten gyvenusi. Santjage tokių namų nebelikę, juos prarijo pažanga ir demografinis sprogimas, bet jų dar yra provincijoje. Jis taip ir stovi man prieš akis, erdvus ir apsnūdęs, susenęs nuo naudojimo ir nepriežiūros, aukštais stogais ir siaurais langais, su trimis vidaus kiemais: pirmajame augo apelsinai ir jazminai, čiurleno fontanas; antrajame buvo piktžolėmis užleistas daržas, o trečiajame – visa maišalynė skalbiamųjų geldų, šunidžių, vištidžių ir nesveikų tarnaitėms skirtų būstų, panašių į požeminio kalėjimo celes. Norint vakare nusiprausti tekdavo leistis į kelionę su žibintu, nekreipiant dėmesio į skersvėjus ir vorus, klausytis, kaip laksto ir graužia medieną pelės. Didysis namas su įėjimais iš dviejų gatvių buvo dviaukštis, su mansarda, jame tilpo visa gentis: proseneliai, netekėjusios tetos, pusbroliai, tarnaitės,

beturčiai giminaičiai ir įnamiai, apsigyvenę visam laikui, nes Čilėje *artimą* gina šventas svetingumo paprotys. Buvo ir vienas kitas abejotinas vaiduoklis, tokių nestigo mano šeimoj. Kai kas tvirtino, kad tarp tų sienų kankinasi vėlės, bet vienas senas giminaitis man prisipažino, jog vaikystėje persirengdavo senovine kariška uniforma, kad pagąsdintų tetą Kupertiną. Vargšė senmergė neabejojo, kad naktimis ją lanko ne kas kitas, tik ponas Chosė Migelis Karera (José Miguel Carrera), vienas Čilės nepriklausomybės tėvų; jo vėlė atvykstanti prašyti pinigų, už kuriuos būsiančios užperkamos mišios nuodėmingai jo sielai išganyti.

Mano dėdės iš motinos pusės, Barosai, buvo keistuoliai, bet nė vienas iš dvylikos brolių netapo pavojingu pamišėliu. Vedę kai kurie likdavo su žmonomis ir vaikais gyventi Kveto gatvės name. Taip pasielgė ir mano senelė Isabelė, ištekėjusi už mano senelio Agustino. Sutuoktiniai ne tik gyveno galerijoje, skirtoje trenktiems giminaičiams, bet po prosenelių mirties nusipirko visą namą ir daugybę metų augino tenai keturis sūnus. Senelis jį sumodernino, bet žmona sirgo astma, ir jai labai kenkė drėgmė, tvyranti kambariuose; be to, čia apsigyveno daug vargšų ir „aukštuomenė“ suskato masiškai keltis į rytinę miesto dalį. Socialinio spaudimo verčiamas senelis pastatydino modernų namą Providensijos rajone, kuris tada buvo dar užmiestyje, bet jau galėjai matyti, kad suklestės. Senelio būta toliaregio: vos po kelerių metų Providensija virto elegantiškiausiu sostinės gyvenamuoju kvartalu, tiesa, jau seniai jis toks nebėra, nes vidurinė klasė pasinešė aukštyn kalnų šlaitais, o tikri turtuoliai pakilo į aukštybes, kur suka lizdus kondorai. Šiuo metu Providensija – tai eismo chaosas, parduotuvių, biurų ir restoranų rajonas, jame begyvena vien iškaršėliai, išsinuomoję butus senuose namuose, bet anuomet

visai greta driekėsi pievos, kuriose pasiturinčios šeimos statydinosi vasarnamius, – ten ir oras grynas, ir visas gyvenimas idiliškas. Apie tą namą pakalbėsim kiek vėliau, o dabar grįžkim prie mano šeimos.

Čilė yra šiuolaikinis kraštas, turintis penkiolika milijonų gyventojų, bet su gentinio mentaliteto liekanomis. Tokią mąstyseną net ir demografinis sprogimas nelabai tepakeitė, ypač provincijoje, kur kiekviena šeima užsidariusi savame didesniame ar mažesniame rate. Esam susiskirstę į klanus, kurių narius sieja interesai arba pažiūros. Žmonės, priklausantys tam pačiam klanui, panašūs vieni į kitus, vienodai rengiasi, mąsto ir veikia kaip klonuotos būtybės ir, žinoma, proteguoja vieni kitus prieš pašalinius. Yra, pavyzdžiui, žemvaldžių klanas (kalbu apie stambiuosius žemvaldžius, ne apie kuklius kaimiečius), medikų, politikų (nesvarbu kurios partijos), verslininkų, kariškių, sunkvežimių vairuotojų ir visų kitų klanai. Aukščiau klanų yra šeima, šventa ir neliečiama, ir niekas neišsisuks nuo pareigų jai. Pavyzdžiui, dėdė Ramonas gali paskambinti man į Kaliforniją, kur aš gyvenu, ir pranešti, kad mirė mano trečios eilės dėdė, kurio nepažinojau, ir paliko vienišą dukrelę. Mergaitė norėtų studijuoti mediciną, bet neturi lėšų. Dėdė Ramonas, kaip seniausias klano narys, privalo susisiekti su kiekvienu, kurį su velioniu sieja kraujo ryšiai, nuo artimiausių giminaičių iki tolimiausių, ir pasirūpinti būsimos gydytojos studijų finansavimu. Atsisakyti būtų niekšybė, kuri suterštų garbę kelioms kartoms. Atsižvelgdama į tai, kokią reikšmę mūsiškiams turi šeima, pasirinkau savo gentį šios knygos leitmotyvu, todėl jei daug vietos skirsiu kai kuriems jos atstovams, vadinasi, turiu pagrindo, – nors kai kada tai tėra mano troškimas nenutraukti tų kraujo ryšių, siejančių mane ir su tėvyne. Giminaičiai tapo prototipais, iliustruojančiais kai kurias čiliečių būdo ydas ir gerąsias ypatybes.

Jeigu tai būtų mokslinė studija, galėtume sakyti, jog tai prieštaringas metodas, bet literato požiūriu jis turi ir pranašumų.

Mano senelis, augęs nedidelėj šeimoj, nuskurdusioj dėl ankstyvos tėvo mirties, pamilo tokią Rosą Baros, merginą, garsėjusią gražumu, bet ji mįslingai mirė prieš pat vestuves. Liko tik kelios jos nuotraukos, rusvos, laiko nublukintos; jose vos gali įžiūrėti veido bruožus. Po kelerių metų senelis susituokė su Isabele, jaunesniąja Rosos seserim. Tais laikais Santjage visi žmonės, priklausantys vienai socialinei klasei, pažinojo vieni kitus, todėl šeima visada rūpinosi santuokomis, nors ir neribojamomis tokių griežtų taisyklių kaip Indijoj. Mano seneliui atrodė logiška, kad jeigu jau Barosai pripažino jį kaip vienos dukters jaunikį, tai nėra priežasties priešintis jo vedyboms su kita.

Jaunystėje senelis Agustinas buvo lieknas, ereliška nosim, vilkėjo tvarkingu juodu velionio tėvo kostiumu, atrodė prašmatnus ir išdidus. Jis buvo kilęs iš senos Ispanijos baskų giminės, tačiau beturtis, ne taip kaip jo artimieji. Apie jo giminaičius niekas negalėjo pasakyti blogo žodžio, išskyrus dėdę Chorchę: tai buvo vyras iš stuomens ir iš liemens, elegantiškas kaip princas, su puikiomis ateities perspektyvomis, ne vienos nuotakos geidžiamas jaunikis, bet neapdairiai įsimylėjęs moterį „iš prasisiekėlių“, kaip čiliečiai vadina žmones, prasimušusius iš neturtingųjų sluoksnio. Kitoje šalyje gal juodu būtų galėję mylėtis niekam nekliūdami, bet toj aplinkoj, kurioj jiems teko gyventi, buvo pasmerkti, jų visi šalinosi. Ji penkiasdešimt metų karštai mylėjo dėdę Chorchę, bet nešiojo kandžių suvarpytą lapės kailio šalikėlį, dažėsi plaukus morkų spalva, rūkė nesivaržydama ir maukė alų tiesiai iš butelio; to su kaupu pakako mano prosenelei Esterai – ji paskelbė karą tai moteriai: „Kad aš negirdėčiau

jos vardo!“ Sūnus tylomis pakluso, bet rytojaus dieną po motinos mirties vedė mylimąją: tada ji jau buvo brandaus amžiaus ir sirgo plaučiais, bet vis dar buvo žavinga. Juodu gyveno skurde, bet niekas negalėjo jų išskirti: dvi dienos po širdies smūgio, kuris ištiko dėdę, žmonės rado ją lovoj mirusią, apsigaubusią senu vyro chalatu.

Privalau tarti keletą žodžių apie prosenelę Esterą, nes manau, kad stipri jos įtaka paaiškina kai kuriuos jos palikuonių būdo bruožus; ji tam tikra prasme buvo tipiška nesitaikstanti matriarchė, kokių pilna buvo tada, netrūksta ir dabar. Mūsų krašte motinos vaidmuo yra milžiniškas, todėl manęs ir nestebina dėdės Chorchės nuolankumas. Žydų motina ir italų *mamma* tėra diletantės, palyginti su čilietėmis. Tik dabar atsitiktinai patyriau, kad ponios Esteros sutuoktinis buvo prastas verslininkas ir praganė paveldėtą žemę bei kapitalą; atrodo, kreditoriai buvo jo paties broliai. Visai nuskurdęs nuvažiavo į kaimo sodybą ir nusišovė. Sakau, jog tik neseniai apie tai sužinojau, nes šeimyna šimtą metų slėpė tą dalyką ir tik tarp savęs pasišnibždėdavo; savižudybė buvo laikoma ypač gėdinga nuodėme dar ir todėl, kad velionio negalėjai palaidoti katalikų kapinėse, pašventintoje žemėje. Norėdami išvengti nešlovės, giminės apvilko numirėlį surdutu, uždėjo cilindrą, įkėlė į karietą ir išvežė iš Santjago į tokią vietą, kur galėjo palaidoti jį krikščioniškai, nes ten visi žmonės, net ir kunigas, žiūrėjo į tai pro pirštus. Tas įvykis suskaldė giminę į tiesioginius palikuonis, tvirtinančius, kad kalbos apie savižudybę esančios šmeižtas, ir velionio brolių palikuonis, kurie pagaliau atgavo savo pinigėlius. Šiaip ar taip, jo našlė nugrimzdo į skurdą ir neviltį. Kitados buvusi linksma ir daili moteris, puiki pianistė, po vyro mirties ėmė vilkėti tik gedulingus drabužius, užrakino pianiną ir nuo tos dienos išeidavo iš namų tik kasdienių mišių išklausyti. Ilgainiui artritas

ir nutukimas pavertė ją atgrasia statula, įkalinta tarp keturių sienų. Kartą per savaitę klebonas namie suteikdavo jai komuniją. Toji paniurusi našlė įkalė vaikams į galvą, kad pasaulis esąs ašarų pakalnė, o gyvename tik tam, kad kentėtume. Prikaustyta prie invalido krėslo, teisė kitus žmones; niekas neišsisukdavo nuo jos ereliško žvilgsnio ir pranašiško liežuvio. Filmuojant „Dvasių namus“ teko jos vaidmeniui parsiskraidinti iš Anglijos į Kopenhagos studiją banginio figūros aktorę; tam reikalui buvo iš lėktuvo išimta keletas krėslų, kad tilptų jos neįtikėtinai stambus kūnas. Ekrane ji pasirodo tik trumpą valandėlę, bet palieka nepamirštamą įspūdį.

Visai kitokios negu ponia Estera ir jos palikuonys, orūs ir rimti, buvo mano tetos iš motinos pusės: linksmos, jausmingos, išlaidžios, greitos įsimylėti, mėgėjos lažintis per žirgų lenktynes, griežti ir šokti polką. (Šokti čiliečiams ne itin įprasta, nes dauguma jų nejaučia ritmo. Vienas iš nuostabiųjų mano atradimų Venesueloje, kurioje apsigyvenau 1975-aisiais, buvo liguistas polinkis šokti. Vos tik susirenka trys venesueliečiai, vienas iš jų paima į rankas būgnelį arba gitarą, o kiti du ima šokti; tai tarsi koks nesuvaldomas potraukis. O mūsų šventės, priešingai, panašesnės į laidotuves: vyrai susimeta krūvon pakalbėti apie reikalus, o moterys nuobodžiauja. Šoka tik jaunimas, pamėgęs Šiaurės Amerikos muziką, bet po vestuvių bematant surimtėja kaip ir jų tėvai.) Dauguma mano knygų anekdotų ir veikėjų paimta iš Barosų šeimos tikrovės. Jų moterys buvo švelnios, dvasingos ir linksmos. Vyrai – aukšti, ryžtingi ir greiti pasikumščiuoti, be to, pamėgę lankytis viešnamiuose, užtat ne vienas ir galvą paguldė nuo paslaptingos ligos. Manau, kad viešnamių kultūra Čilei reikšminga, nes dažnai nagrinėjama literatūroje,

tarsi tai būtų kokia mūsų rašytojų manija. Nors nelaikau savęs tos temos žinove, neišsisukau nuo jos – pirmajame savo romane aprašiau auksinės širdies prostitutę Transito Soto.

Turiu šimtametę tetos senelę, taikančią į šventąsias; vienintelis jos noras – įstoti į vienuolyną, bet nė viena seserija, net ir Gailestingųjų seselių, neištvėrė su ja daugiau kaip porą savaičių, tad ja rūpintis teko šeimai. Manau, kad nėra labiau nepakenčiamų žmonių už šventuolį, nelinkėčiau turėti su juo reikalų net pikčiausiam savo priešui. Per sekmadienio priešpiečius mano senelės namuose dėdės tardavosi, kaip tą senę nužudyti, bet jai vis pavykdavo pasprukti ir ji tebėra gyva. Jaunystėje ši dama dėvėjo savo pačios susigalvotą abitą, tolydžio giedojo angelišku balsu religinius himnus ir bent kiek nesužiūrėta išsprukdavo į Maipu gatvę riksmu auklėti lengvabūdžių mergelių, o šios ją apmėtydavo supuvusiomis daržovėmis. Toj pačioj gatvėj dėdė Chaimas, mano mamos pusbrolis, studijuojantis mediciną, uždarbiavo grodamas akordeonu „paleistuvystės namuose“. Paryčiais visa gerkle užplėšdavo dainą „Aš myliu nuogą moterį“, dėl to ne kartą kilo toks skandalas, kad dievobaimingos moterėlės atbėgdavo skųstis. Tais laikais į Katalikų bažnyčios draudžiamų knygų sąrašą buvo pakliuvęs net „Grafas Montekristas“; įsivaizduoju, kaip galėjo pašiurpinti žmones mano dėdė, skelbdamas, kad geidžia nuogos moters. Chaimas tapo vienu garsiausių ir brangiausių šalies pediatrų, buvo originaliausias politikas – Senate sakydavo eiliuotas kalbas – ir, be abejo, radikaliausias iš mano giminaičių, kairysis komunistas, maoistas jau tada, kai pats Mao dar gulėjo vystykluose. Dabar jis ramus giedro proto senolis, mūvintis raudonomis puskojinėmis, kurios simbolizuoja jo politines pažiūras. Kitas mano giminaitis tiesiog gatvėje nusimovė kelnes ir padovanojo jas vargšui; jo fotografija vienomis glaudėmis, bet su skrybėle, švarku ir kaklaraiščiu apkeliavo

spaudą. Jis buvo tokios geros nuomonės apie save, kad testamentu pareikalavo palaidoti jį stačią, mat tuomet galėsiąs pažvelgti Dievui tiesiai į akis, kai paskambins į dangaus vartus.

Gimiau Limoje, kai mano tėvas ten buvo ambasados sekretorium. O kodėl augau senelio namuose Santjage? Priežastis ta, kad mano tėvų santuoka nenusisekė jau iš pat pradžių. Vieną gražią dieną, kai man buvo ketveri, tėvas išėjo nusipirkti cigarečių ir nebeparėjo. Mat iš tiesų jis ne rūkalų ėjo, kaip visada tvirtino, o paspruko linksmintis persirengęs Peru indėne, su margais sijonais ir ilgakasiu peruku. Paliko Limoje mano mamą su krūva neapmokėtų sąskaitų ir trimis vaikais, kurių vienas buvo neseniai gimęs. Spėju, kad tas pirmas atvejis, kai buvau palikta, bent kiek pažeidė mano psichiką, todėl mano knygose tiek daug pamestinukų, kad jų užtektų visai prieglaudai; tų personažų tėvai (ne motinos) arba mirę, prapuolę, arba tokie svarbūs asmenys, tarsi gyventų kitoj planetoj. Likusi be vyro svetimoj šaly, mama buvo priversta nugalėti išdidumą, skiepytą jai nuo vaikystės, ir sugrįžti pas mano senelį. Pirmieji keleri metai, kuriuos praleidau Limoj, skendi užmaršties ūkanose; visi mano vaikystės prisiminimai susiję su Čile.

Augau patriarchalinėj šeimoj, kurioj mano senelis buvo tartum Dievas – neklaidingas, visur esantis ir visagalis. Jo namas Providensijos rajone nė iš tolo neprilygo prosenelių rūmams Kveto gatvėje, bet ankstyvoje vaikystėje tai buvo mano pasaulis. Neseniai Santjage lankėsi vienas japonų žurnalistas – ketino nufotografuoti „didįjį kampinį namą“, minimą pirmajame mano romane. Nepadėjo aiškinimai, kad jis prasimanytas. Taip toli nukeliavęs vargšas japonas baisiai nusivylė, nes Santjagas buvo ne kartą griaunamas ir perstatomas. Niekas ilgai netve-

ria šiame mieste. Senelio statydintam name dabar veikia prasta diskoteka, slegianti juodo plastiko pabaisa, žybčiojanti psichodeliškomis šviesomis. O Kveto gatvės rezidencija, priklausiusi mano proseneliams, išnyko prieš daugybę metų; jos vietoj išsistiebė modernūs dangoraižiai mažas pajamas turintiems nuomininkams, niekuo neišsiskiriantys iš dešimčių panašių pastatų.

Leisiu sau pakomentuoti tą griovimo vajų – tebūnie tai sentimentali mano užgaida. Vieną gražią dieną prisistatė pažangos mašinos, kurių misija – sumalti mano protėvių būstą, ir per kelias savaites negailestingi geležiniai dinozaurai nugrandė žemę dantytomis letenomis. Kai pagaliau nusėdo Sacharos dulkės, praeiviai nustebo išvydę, kad toje plynėje vis dar stiebiasi nesužeistos kelios palmės. Vienišos, plikos, liūdnai nukarusiais karčiais stovėjo kaip kokios nusižeminusios Pelenės ir laukė galo; tačiau vietoj rūstaus budelio atžingsniavo keli prakaituoti darbininkai ir nelyginant darbščios skruzdėlytės išrausė po griovelį apie kiekvieną medį, atskyrė jį nuo dirvos. Stotingieji medžiai jau vos laikėsi plonomis šaknimis už sausos žemės grumstų. Tada kranai nunešė sužalotas palmes į duobes, sodininkų paruoštas kitur, ir tenai įsodino. Jų kamienai dusliai girgždėjo, lapai byrėjo geltonais kuokštais ir kurį laiką rodėsi, kad niekas nebegali išgelbėti palmių nuo agonijos, bet jos buvo atkaklios. Lėtas požeminis maištas pratęsė jų gyvenimą, augalų čiuptuvai skynėsi kelią, maišydami žemės likučius, atsineštus iš Kveto gatvės, su naująja dirva. Neišvengiamai atėjo pavasaris, palmės atgijo, šlamino lają ir tiesė liemenį, gyvos ir atsinaujinusios, nepaisant visko. Tie medžiai iš prosenių namo dažnai iškyla atminty, kai mąstau apie savo likimą – tremtinės likimą. Mano dalia – vis eiti iš vienos vietos į kitą ir prisitaikyti prie kaskart naujos dirvos. Manau, tai pavyksta, nes prie mano šaknų yra prilipę mano žemės grumstų, kuriuos visada nešiojuosi

su savim. Šiaip ar taip, japonų reporteris, atkakęs iš kito Žemės pakraščio fotografuoti romane aprašytų rūmų, grįžo į tėvynę tuščiomis.

Mano senelio namas buvo toks pat kaip dėdžių ir kiekvienos kitos to paties luomo šeimos. Čiliečiai nesivaiko originalumo: viduje visų jų namai maždaug vienodi. Girdėjau, jog dabar turtuoliai samdosi dizainerius ir viską iki pat vonios čiaupų perka užsienyje, bet anuomet niekas nebuvo net girdėjęs apie interjero dizainą. Svetainėje, kurioj pūtė nenuspėjami skersvėjai, kabojo pliušinės kraujo spalvos užuolaidos ir sietynai su krištolo pakabučiais, stovėjo išsiderinęs fortepijonas ir didelis laikrodis su švytuokle, juodas kaip karstas, mušantis valandas it laidotuvių varpas. Dar čia stovėjo dvi pasibaisėtinos prancūziško porceliano figūros, vaizduojančios kurtizanes su pudruotais perukais, ir pora kavalierių su aukštakulniais batais. Dėdės naudojosi jų statulomis refleksams lavinti: sudaužydavo galvomis bergždžiai tikėdamiesi, kad prancūzai nuvirs ant grindų ir sugurs į šipulius. Name gyveno keistuoliai žmonės, buvo puslaukinių amuletų ir vaidenosi keletas šmėklų, senelės draugių; jos atsekė senelę iš Kveto gatvės rūmų ir net po jos mirties nesitraukė nuo mūsų.

Mano senelis Agustinas buvo augalotas ir tvirtas kaip karys, nors gimęs su viena trumpesne koja. Niekada jam nešovė mintis dėl to pasitarti su gydytoju, labiau pasikliovė „remontininku“ – aklu žmogumi, kuris Raitelių klube taisė sužalotas žirgų kanopas ir išmanė apie kaulus daugiau už bet kurį traumatologą. Ilgainiui senelis ėmė šlubuoti vis labiau, susirgo artritu ir jam iškrypo stuburas; tada jau kiekvienas judesys tapo tikra kančia, bet niekuomet negirdėjau jo skundžiantis skausmais ar sveikata, nors kiekvienas save gerbiantis čilietis skundžiasi kuo

tik galėdamas. Kančias, kurias kėlė vargšas jo skeletas, malšino saujomis aspirino ir dideliais gurkšniais vandens. Vėliau sužinojau, jog tai buvo ne šaltinio vanduo, o džinas, kurį jis gerdavo kaip koks piratas, bet tai neturėjo įtakos nei jo elgesiui, nei sveikatai. Išgyveno bemaž šimtą metų, bet nė vienas varžtas neatsipalaidavo jo smegeninėje. Nepaisydamas skausmų, liko džentelmenas ir iki paskutinės gyvenimo dienos, nors jau buvo vien kaulai ir oda, vargingai keldavosi iš krėslo atėjus damai ir jai išeinant.

Ant mano darbo stalo stovi jo nuotrauka. Jis nufotografuotas iš profilio ir panašus į baską valstietį su juoda berete ant galvos; į akis krinta ereliška nosis ir ryžtingas kelionių nugairintas veidas. Nugyventi metai įdėjo jam proto, o patirtis – stiprybės. Mirė su baltų plaukų kupeta, o mėlynų jo akių žvilgsnis tebebuvo toks skvarbus kaip jaunystėje. „Kaip sunku mirti!“ – tarė jis man, kai jau buvo kaulų skausmų palaužtas. Kalbėdavo patarlėmis, mokėjo šimtus liaudies dainų ir iš atminties deklamuodavo ilgus eilėraščius. Tas galiūnas įskiepijo man drausmingumą ir meilę kalbai – savybes, be kurių šiandien nebūčiau galėjusi pasišvęsti rašytojos darbui. Be to, išmokė mane stebėti gamtą ir žavėtis Čilės kraštovaizdžiu. Sakydavo, kad kaip romiečiai gyvena tarp statulų bei fontanų ir jų tarsi nemato, taip mes, čiliečiai, gyvenam įspūdingiausiame planetos krašte ir to neįvertinam. Mums nerūpi ramiai stūksantys snieguoti kalnai, snaudžiantys vulkanai ir begaliniai kalnagūbriai, apkabinantys mus kaip milžino rankomis; mūsų nestebina nei šėlstantis Ramusis vandenynas, putotomis vilnimis talžantis krantus, nei tylūs Pietų ežerai ir skardūs kriokliai; nevaikštom su keliautojo lazda po tūkstantmetes gimtinės girias, po mėnuliškas Šiaurės dykumas, nebraidom po vandeningas Araukanijos upes ir nekopiam į melsvus ledynus, kuriuose sustoja laikas.

Kalbamės apie penktąjį ir šeštąjį dešimtmetį... kiek jau nugyvenau, Dievulėli! Žmogus sensta pamažu ir nepastebimai. Kartais pamirštu apie laiko bėgimą, nes sieloje dar nesu nė trisdešimtmetė, bet anūkai neišvengiamai sugrąžina mane į negailestingą tikrovę klausinėdami, ar „mano laikais" jau buvo elektra. Tie patys anūkai tvirtina, kad mano galvoj yra miestas, kuriame mano knygų veikėjai išgyvena savo istorijas. Kai pasakoju jiems Čilės anekdotus, jie būna įsitikinę, kad kalbu apie tą savo išgalvotą tautą.

Sluoksniuotas pyragaitis

Kas tie čiliečiai, tai yra mes? Man sunku išreikšti tai raštu, bet vienu žvilgsniu galiu pažinti tautietį iš už penkiasdešimties metrų. O ir sutinku jų visur. Ir Nepalo šventykloje, ir Amazonijos džiunglėse, ir Naujojo Orleano karnavale, ir tarp spindinčių Islandijos ledynų, kur tik norite, visur sutiksite čilietį, tikrai pažinsite jį iš eisenos ir dainingos šnektos. Nors ilgoje ir siauroje mūsų šalyje tūkstančiai kilometrų skiria mus vienus nuo kitų, esame stebėtinai panašūs – vartojame tuos pačius posakius ir laikomės panašių papročių. Yra tik nedaugelis išimčių: tai aukštuomenė, kilusi beveik vien iš europiečių, ir indėnai – aimarai bei kai kurie kečujai Šiaurėje ir mapučai Pietuose, ginantys savo tapatybę pasaulyje, kuriame jiems lieka vis mažiau vietos.

Užaugau klausydama kalbų, jog Čilėje nesą rasinių problemų. Nesuprantu, kaip mes drįstam kartoti tokią veidmainystę. Nekalbam apie rasizmą, tik apie „visuomenės klases“ (mat mėgstam eufemizmus), o juk tai iš esmės tas pats. Rasizmas ir / arba klasizmas ne tik gyvuoja, bet ir giliai įsišaknijęs. Kas mano, jog tai jau praeitis, labai klysta; tuo galutinai įsitikinau pastarąjį kartą lankydamasi tėvynėje, kai sužinojau, kad vienas geriausių mano mokinių, kuriam buvau dėsčiusi Čilės universiteto Teisės institute, negavo vietos garsioje advokatų kontoroje, nes „neatitiko korporatyvinio profilio“. Kitaip tariant, buvo metisas ir turėjo

mapučams būdingą pavardę. Firmos klientai nebūtų pasitikėję tokiu jų teisių gynėju, nebūtų už jo išleidę ir savo dukters. Kaip ir daug kur kitur Lotynų Amerikoje, mūsų aukštuomenę sudaro daugiausia baltaodžiai, ir kuo aukščiau jie pakyla visuomenėje, tuo labiau jiems trukdo indėniški bruožai. Vis dėlto nesant kitų požymių dauguma čiliečių laiko save baltaisiais; man buvo didelė staigmena, kad Jungtinėse Valstijose esu „spalvotoji". (Sykį, kai turėjau užpildyti imigranto anketą, atsisagsčiau palaidinukę ir parodžiau savo odos spalvą valdininkui afroamerikiečiui, kuris jau taikėsi priskirti mane paskutinei sąrašo rasinei kategorijai: „Kiti". Juodaodžiui tai neatrodė keista.)

Nors grynų indėnų liko nebedaug – apie dešimt procentų visų gyventojų, – mūsiškių metisų gyslomis teka jų kraujas. Mapučai daugiausia yra žemaūgiai, trumpų kojų, bet ilgo liemens; jų oda rusva, plaukai ir akys juodi, skruostikauliai išsišovę. Jie jaučia iš seno paveldėtą – ir pagrįstą – nepasitikėjimą neindėnais, kuriuos jie vadina huinkais; tai reiškia ne „baltieji", o „žemės vagys". Tie indėnai, susiskirstę į gentis, labai veržiasi išryškinti savo tautiškumą, nors anksčiau joks save gerbiantis čilietis nenorėjo pripažinti nė menkiausio ryšio su jais; jie buvo laikomi girtuokliais, tinginiais ir vagimis. Kitos nuomonės buvo Alonsas de Ersilija i Sunjiga (Alonso de Ercilla y Zúñiga), įžymus Ispanijos karys ir rašytojas, kuris lankėsi Čilėje XVI a. vidury ir parašė „La Araucana" („Araukanė"), didelę epinę poemą apie ispanų užkariavimus ir žiaurų čiabuvių pasipriešinimą. Pratarmėje jis kreipiasi į savo karalių teigdamas, kad araukanai „...be galo narsiai, atkakliai ir ryžtingai atsikovojo ir išlaikė laisvę, paaukoję už ją tiek kraujo, ir savo, ir ispanų, kad galima neabejojant tvirtinti, jog mažai teliko vietų, juo neaplaistytų, o kaulų pilna visur... Ir taip stigo žmonių, nes daugybė žuvo toj kovoj, kad karių gretoms ir raitelių būriams

papildyti į karą stojo ir moterys, jos kartais kovodavo kaip vyrai ir narsiai eidavo į mirtį.“

Pastaruoju metu kai kurios mapučų gentys sukilo, ir valdžia nebegali jų ignoruoti. Kita vertus, indėnai tapo madingi. Daugelis intelektualų ir ekologų nepailsdami ieško bent kokio ietimi ginkluoto protėvio, kuris papuoštų jų genealoginį medį; didvyriškas indėnas to medžio šakoje daug vertesnis už kokį liguistą aukštuomenėje sunykusį markizą su mezginių apykakle. Prisipažinsiu, bandžiau įsigyti mapučų pavardę, kad galėčiau girtis proseneliu kasiku, lygiai kaip kitados būdavo perkami europiečių didikų titulai, bet iki šiol man nepavyko. Įtariu, kad taip mano tėvas susiveikė herbą, – kiek prisimenu, tai buvo trys perkarę šunys mėlyname fone. Spėjamasis herbas buvo paslėptas rūsyje ir niekada niekas jo nebeminėjo, nes paskelbus nepriklausomybę nuo Ispanijos visi aristokratų titulai neteko galios ir Čilėje nieko nebuvo juokingiau, kaip pabrėžti savo bajorišką kilmę. Kai dirbau Jungtinėse Tautose, mano šefas buvo tikras Italijos grafas, bet ir jam teko pakeisti vizitines korteles, kad žmonės nesišaipytų iš jo herbo.

Indėnas galėjo tapti genties vadu tik per nežmoniškus jėgos ir narsumo bandymus. Kandidatai užsiversdavo ant pečių šimtamečių medžių kamienus, ir kuris daugiau valandų išlaikydavo naštą, tapdavo vadu – *tòki*. Ir to dar negana: tekdavo be pertrūkio ir atokvėpio ekspromtu pasakyti eiliuotą prakalbą, nes reikėjo įrodyti ne tik savo fizinę galią, bet ir gebėjimą nuosekliai, dailiai kalbėti. Gal iš to ir kilo senas mūsų polinkis į poeziją... Nugalėtojas valdė gentį ligi kitų varžytuvių. Nė vienas sumaniųjų ispanų konkistadorų išrastas kankinimas, kad ir koks siaubingas, neįstengė palaužti tamsiaodžių didvyrių, kurie nesudejavę mirdavo pamauti ant ieties, ketverto arklių plėšomi į gabalus arba deginami ant mažos ugnies. Mūsiškiai

indėnai neturėjo ištobulintos kultūros kaip kad actekai, majai ar inkai; buvo šiurkštūs, primityvūs, irzlūs ir negausūs, tačiau tokie narsūs, kad kariavo ištisus tris šimtus metų, iš pradžių su kolonizatoriais ispanais, paskui ir su respublika. 1880 m. jie buvo numalšinti, paskui daugiau kaip šimtmetį apie juos mažai tebuvo girdėti, bet šiandien mapučai – „žemės tauta“ – vėl stojo į kovą norėdami apginti tą truputį žemės, kuris jiems dar liko ir kuriam gresia būsima Bijo Bijaus upės užtvanka.

Mūsiškių indėnų menas ir kultūra tokie pat santūrūs kaip ir visa, kas padaroma šalyje. Savo audinius jie dažo augalų spalvomis – kaštonine, juoda, pilka, balta; jų muzikos instrumentų garsai gūdūs tarsi banginių giesmės; jų šokiai sunkūs, monotoniški ir tokie ilgi, kad jiems dar nesibaigus ima lyti; jų amatininkų dirbiniai gražūs, bet ne tokie ryškūs ir įvairūs kaip Meksikos, Peru arba Gvatemalos čiabuvių.

Aimarai, „saulės vaikai“, visai kitokie negu mapučai; jie niekuo nesiskiria nuo gentainių Bolivijoj, keliauja ten ir atgal nepaisydami valstybės sienos, nes tai nuo senų senovės yra jų kraštas. Tai malonaus būdo žmonės, išlaikę savo papročius, kalbą ir tikėjimą, bet integravęsi į baltaodžių kultūrą ypač gerai išmoko prekiauti. Tuo jie skiriasi nuo indėnų kečujų, gyvenančių labiau izoliuotuose Peru kalnų rajonuose; šiems valdžia yra priešas kaip ir kolonijų laikais, – Nepriklausomybės karas ir Peru Respublikos susikūrimas nepakeitė jų gyvenimo.

Bedalius Ugnies Žemės indėnus, gyvenančius pačiuose Čilės pietuose, seniai išretino kulkos ir epidemijos; iš visų jų genčių išliko tik saujelė alakalufų. Jų persekiotojams buvo mokamos premijos už kiekvieną porą ausų, įrodančių, kad jie nužudė indėną; taip kolonistai išnaikino to rajono gyventojus. O jie buvo milžinai, gyveno beveik nuogi tarp atšiaurių ledynų, kur gerai jaučiasi tik ruoniai.

* * *

Į Čilę niekas negabeno afrikiečių, kurių kraujas būtų mums įliejęs ritmų ir spalvų; neplūdo čionai kaip į Argentiną imigrantai iš Italijos, dėl kurių gal būtume tapę atviresni, tokie pat tuščiagarbiai ir linksmesni; neatkeliavo nė pakankamai azijiečių kaip į Peru, kad įstengtų atmiešti mūsų rimtumą ir pagardinti mūsų virtuvę; tačiau esu įsitikinusi, kad jeigu iš visų keturių pasaulio šalių į mūsų kraštą būtų priplūdę gyventi entuziastingų avantiūristų, išdidžiosios kastilų ir baskų šeimos būtų pasistengusios kuo mažiau su jais maišytis, nebent anie būtų iš Šiaurės Europos. Reikia pripažinti: mūsiškė imigracijos politika buvo atvirai rasistinė. Ilgą laiką nebuvo įsileidžiami azijiečiai, negrai ir tamsiaodžiai. Vienam XIX a. prezidentui šovė į galvą atsigabenti vokiečių iš Švarcvaldo ir paskirti jiems žemių Pietuose, nors tos žemės, savaime aišku, priklausė ne jam, o mapučams, betgi toks mažmožis neužkliuvo niekam, išskyrus teisėtus šeimininkus. Prezidentas siekė teutonų krauju pagerinti mišrią mūsų tautą, įskiepyti jai darbštumo, drausmingumo, punktualumo ir organizuotumo. Gelsva indėnų oda ir šiurkštūs plaukai jam buvo negražūs; įlieti jiems germaniškų genų būtų visai ne pro šalį, samprotavo to meto valdžia. Ji tikėjosi, kad imigrantai tuoksis su čiliečiais ir iš jų mišrūnų susilauksime nuolankių čiabuvių; taip atsitiko Valdivijos ir Osorno provincijose, kurios šiandien gali didžiuotis aukštais vyrais, krūtingomis moterimis, mėlynakiais vaikais ir pačiu tikriausiu *Strudel* – vokišku obuoliniu pyragu. Odos spalva mūsų dienomis vis dar tokia svarbi, kad pakanka moteriai būti geltonodei, net jeigu jos veidas kaip iguanos, ir jau praeiviai gatvėje gręžiosis į ją. Man pačiai dar nuo kūdikystės šviesino plaukus kvapniu salsvu skysčiu, vadinamu „Bayrum“; niekaip kitaip neįmanoma paaiškinti stebuklo, kad juodos sruo-

gos, su kuriomis gimiau, per šešis mėnesius virto angeliškomis auksinėmis garbanomis. Mano broliai išvengė tokių radikalių priemonių, kadangi vienas buvo garbanius, o kitas blondinas. Šiaip ar taip, atvykėliai iš Švarcvaldo turėjo daug įtakos čiliečiams; daugelio nuomone, jie išvadavo Pietus iš barbarybės ir pavertė juos tikru rojum, toks yra tas kraštas ir dabar.

Po Antrojo pasaulinio karo Čilę užplūdo dar viena prieglobsčio ieškančių vokiečių bėglių banga, mat šioje šalyje buvo taip prijaučiama vokiečiams, kad mūsų vyriausybė neprisidėjo prie sąjungininkų iki pat paskutinės valandos, kai jau nebebuvo galima likti neutraliems. Per karą Čilės nacistai žygiavo su rudomis uniformomis, kėlė vėliavas su svastika ir sveikinosi ištiesę ranką aukštyn. Mano senelė bėgdavo šalia ir apsvaidydavo juos pomidorais. Ta dama buvo išimtis, nes čiliečiai buvo tokie antisemitai, kad žodis „žydas" skambėjo kaip keiksmas; turėjau draugų, kurie ištarę tą žodį skubėdavo išsiplauti burną su muilu. Žydus vadindavome „izraelitais" arba „hebrajais" ir beveik visada – tik pašnibždom. Ir dabar dar gyvuoja paslaptingoji kolonija „Dignidad" (Garbė), nacistų karinė stovykla, uždara kaip kokia nepriklausoma valstybė, kurios neįstengė išvaikyti nė viena vyriausybė, nes ją paslapčiom rėmė kariuomenė. Diktatūros metais (1973–1989) čia veikė kankinimų centras, kuriuo naudojosi žvalgyba. Šiuo metu jo vadovas slapstosi nuo teisingumo, nes yra kaltinamas mažamečių prievartavimu ir kitomis piktadarybėmis. O aplinkinių kaimų gyventojai džiaugiasi tais neva nacistais, nes jie laiko puikią ligoninę, kuria leidžia naudotis valstiečiams. Prie įėjimo į koloniją yra vokiškas restoranas, kuriame siūlomi geriausi visame rajone konditerijos gaminiai; klientus jame aptarnauja keisti šviesiaplaukiai, kuriems trūkčioja veidas; jie atsakinėja trumpais žodelyčiais, o jų akys kaip driežų. Pati to nemačiau – man pasakojo.

XIX amžiuje į šalį privažiavo daug anglų, jie kontroliavo jūrų transportą, geležinkelius ir visą užsienio prekybą. Kai kurie trečios ar ketvirtos kartos jų palikuonys, niekada nebuvę Anglijoje, bet vadinantys ją *home*, labai didžiavosi, kad kastiliškai šneka su akcentu, o naujienas sužino pavėluotai iš Anglijos laikraščių. Mano senelis, turėjęs daug komercinių ryšių su bendrovėmis, auginančiomis Patagonijoj avis britų tekstilės pramonei, pasakojo, kad niekada nepasirašinėjo sutarčių – visiškai pakakdavo susitarti žodžiu ir sudaužti delnais. Anglai – „gringai“, kaip mes vadinome visus šviesiaplaukius ir tuos, kurių gimtoji kalba anglų, – steigė koledžus, klubus ir išmokė mus visokių lošimų, net ir azartiškiausių, tokių kaip bridžas.

Mums, čiliečiams, patiko vokiškos kiaulienos dešrelės, vokiečių alus ir prūsiškas šalmas, be to, žygiavimas vorele, kurį perėmė ir mūsų kariuomenė, bet iš tiesų stengiamės mėgdžioti anglus. Mes taip juos aukštinam, kad laikom save Lotynų Amerikos anglais ir vaizduojamės, kad anglai verti vadintis Europos čiliečiais. Per keistąjį Malvinų karą (1982 m.), užuot rėmę savo kaimynus argentiniečius, rėmėme britus; nuo tada jų premjerė Margaret Tačer (Thatcher) buvo širdingiausia nedorėlio generolo Pinočeto bičiulė. Lotynų Amerika niekada mums nedovanos už tą išsišokimą. Be abejo, turime šį tą bendro su ūkanotojo Albiono vaikais: individualizmą, geras manieras, pripažįstame *fair play*, klasinę diskriminaciją, esame rūstūs ir turime prastus dantis. (Žinoma, britų rūstumas dar neišreiškia britų dvasios, kaip ir Las Vegasas neišreiškia Mochavės dykumos dvasios.) Mus žavi keistuoliškumas, kuriuo taip didžiuojasi britai, bet neįstengiam jų pamėgdžioti, nes baisiai bijom apsijuokti; užtat bandom kopijuoti matomą

jų santūrumą. Sakau „matomą“, nes tam tikromis aplinkybėmis, pavyzdžiui, per futbolo rungtynes, anglai, lygiai kaip ir čiliečiai, pameta galvą ir įmanytų sudraskyti varžovus. Visai taip pat vieni ir kiti, nors ir laikomi šaltakraujais, gali būti neapsakomai žiaurūs. Anglų žvėriškumai per ilgą jų istoriją prilygsta tiems, kuriais pasižymėjo čiliečiai, kai tik jausdavosi nebaudžiami. Mūsų istorijoj nestinga barbariško elgesio pavyzdžių. Ne veltui tėvynės devizas yra „išmintimi arba jėga“ – frazė, kuri man visada rodėsi be galo kvaila. Per devynis 1891 m. revoliucijos mėnesius žuvo daugiau čiliečių negu per ketverių metų karą su Peru ir Bolivija (1879–1883), iš jų daugelis buvo nušauta į nugarą arba nukankinta, kiti surištomis kojomis sumesti į jūrą. Ne vien XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje Lotynų Amerikos diktatoriai masiškai pradangindavo be žinios ideologinius priešus: Čilėje taip buvo daroma jau prieš šimtą metų. Tai nepaneigia fakto, kad mūsų demokratija yra tvirčiausia ir seniausia visame žemyne. Didžiuojamės savo įstaigų operatyvumu, nepaperkamais „karabinieriais“, teisėjų sąžiningumu ir tuo, kad nė vienas prezidentas per savo kadenciją nepralobo; priešingai, dažnas palikdavo Monedos rūmus neturtingesnis, nei į juos įžengė. Tik po 1973 m. liovėmės tuo girtis.

Be anglų, vokiečių, arabų, žydų, ispanų ir italų, į mūsų krantus plaukė imigrantai iš Centrinės Europos – mokslininkai, išradėjai, akademikai, net tikri genijai; visus juos neskirstydami vadinom „jugoslavais“.

Po Ispanijos pilietinio karo ėmė plūsti pabėgėliai, gelbėjantys savo gyvybę. 1939 m. poetas Pablas Neruda Čilės vyriausybės pavedimu plaukė laivu „Winnipeg“, kuris iš Marselio uosto

plukdė daugybę intelektualų, rašytojų, aktorių, medikų, inžinierių, menininkų. Pasiturinčios šeimos iš Santjago važiavo į Valparaisą pasitikti laivo ir pasiūlyti jo keleiviams tapti jų svečiais. Vienas iš tokių buvo ir mano senelis; jo namuose visuomet atsirasdavo vietos netikėtai atvykusiems draugams ispanams. Aš dar nebuvau gimusi, bet kai augau, girdėdavau pasakojimus apie pilietinį karą ir prakeiksmų pilnas dainas, kurias traukdavo tie aistringi anarchistai ir respublikonai. Jie sukrėtė kolonijinio snaudulio apimtą šalį savo idėjomis, menu ir gebėjimais, savo kančiomis, aistromis ir keistybėmis. Vienas iš tų pabėgėlių, mano šeimos draugas katalonas, nusivedė mane pažiūrėti linotipo. Tai buvo liesas nervingas jaunuolis, iš profilio panašus į plėšrų paukštį; jis nevalgė daržovių, nes laikė jas asilų pašaru, ir gyveno svajone sugrįžti Ispanijon, kai mirs Frankas, net neįtardamas, kad tas žmogus gyvens dar keturiasdešimt metų. Katalonas iš profesijos buvo spaustuvininkas, kvepėjo dažais ir alyva. Nuo stalo kampučio matydavau jį valgantį atbulais dantimis ir vainojantį Franką, monarchiją, kunigus, bet į mane jo žvilgsnis niekada nenukrypdavo, mat jaunuolis bjaurėjosi tiek vaikais, tiek šunimis. Ir štai netikėtai vieną žiemos dieną katalonas pareiškė einąs su manim pasivaikščioti, apsimuturiavo ilgiausiu šaliku ir mudu tylėdami išėjom. Nužingsniavom iki pilko pastato, įžengėm pro geležinius vartus ir patraukėm koridoriais, kuriuose kūpsojo kalnai didžiulių popieriaus ritinių. Kurtinamas triukšmas drebino sienas. Mano palydovas visai pasikeitė, šypsodamasis paspartino žingsnį, akys tik žiba. Pirmąsyk mane palietė. Laikydamas už rankutės privedė prie nuostabios juodos mašinos, panašios į garvežį: visi mechanizmai atviri lyg išskrosto gyvulio, tik dunda, tik šėlsta. Vyriškis spustelėjo klavišus, ir su perkūnišku trenksmu iškrito matricos, iš kurių susidarė teksto eilutė.

– Niekšas vokietis laikrodininkas, emigravęs į Jungtines Valstijas, 1884 metais užpatentavo šį stebuklą, – šaukė man ausin. – Jis vadinasi linotipas. Iki tol tekdavo surinkti tekstą dėliojant literas vieną prie kitos po raidelę.

– Kodėl niekšas? – paklausiau taip pat rėkte.

– Todėl, kad jau prieš dvylika metų mano tėvas buvo išradęs tą pačią mašiną, ji veikė jo namo kieme, bet niekas jos neįvertino, – atsakė jis man.

Spaustuvininkas taip ir negrįžo Ispanijon, liko dirbti linotipu, vedė, susilaukė kupetos vaikučių, įprato valgyti daržoves ir užaugino kelias kartas benamių šunų. O man į atmintį visiems laikams įstrigo linotipas ir toks mielas spaustuvinių dažų bei popieriaus kvapas.

Visuomenėje, kurioje gimiau, apie penktą praėjusio amžiaus dešimtmetį socialines klases skyrė neperžengiamos sienos. Šiandien jos nebe tokios aklinos, bet vis dar gyvos, amžinos kaip Didžioji kinų siena. Pakilti socialiniais laiptais seniau buvo išvis neįmanoma, dažniau tekdavo nusmukti; kartais pakakdavo kitur apsigyventi arba nevykusiai susituokti – tai būdavo sakoma ne apie tą, kuri ištekėjo už kaimiečio arba kuris vedė pasileidėlę: gana buvo to, kad sutuoktinis yra žemesnio luomo. Pinigai maža tereiškė. Nei žmogus atsidurdavo žemesnėj klasėj dėl to, kad nuskurdo, nei pakildavo pralobęs; tuo įsitikindavo arabai ir žydai – jie, kad ir praturtėję, nebuvo priimami į privilegijuotąją „aukštuomenę“. Taip patys save vadino tie, kurie atsidurdavo socialinės piramidės viršūnėje (suprask, visi kiti sudaro „prastuomenę“).

Svetimšaliui sunku suvokti, kaip veikia toji piktinanti klasių sistema, nes visoje žiniasklaidoje ji laikoma įprasta ir vertinama

palankiai. Pikčiausias epitetas, skiriamas kariams, kurie užgrobė valdžią aštuntajame dešimtmetyje, buvo „padugnių maištininkai“. Taip sakydavo mano tetos, kurioms nebuvo gėdingesnio dalyko kaip būti pinočetininku; ir ne todėl, kad peiktų diktatūrą (jai visiškai pritarė), bet būtent dėl klasių sistemos. Šiandien retas viešai beištars žodį „padugnės“, skambantį pernelyg užgauliai, bet daugumai jis vis dar yra ant liežuvio galo. Mūsų visuomenė – tarsi sluoksniuotas pyragaitis: kiekvienas – savo vietoj, savo klasėj, nulemtoj nuo pat gimimo. Žmogus prisistatydavo – aukštuomenėje prisistato taip ir dabar – dviguba pavarde, kad ir savo tapatybę išreikštų, ir kilmę parodytų. Mes, čiliečiai, įgudę nustatyti, kuriai klasei priklauso asmuo, iš išvaizdos, odos spalvos, manierų, o ypač – iš kalbėsenos. Kitose šalyse tartis įvairuoja pagal vietovę, o Čilėje – pagal socialinį sluoksnį. Paprastai galim atspėti ir poklasį; tų poklasių yra trejetas dešimčių, nelygu žmogaus savybės – gal jis vulgarus, gal karjeristas, gal neturi skonio, gal tik neseniai pralobęs, ir taip toliau. Kuriam sluoksniui priklauso žmogus, galima spręsti kad ir iš to, kokiame kurorte jis vasaroja.

Automatinės klasifikacijos procesas, kuriuo mes, čiliečiai, naudojamės norėdami pažinti tautietį, turi ir pavadinimą – „pastatymas į vietą“; jis atitinka šunų susipažinimą, kai jie apuosto vienas kitam pauodegį. Po 1973 m. karinio perversmo, kuris šalyje daug ką pakeitė, „pastatyti į vietą“ tapo kiek kebliau, nes reikėdavo per pirmąsias tris pokalbio minutes dar ir suprasti, ar pašnekovas už diktatūrą, ar prieš. Iš tiesų labai retas prisipažindavo esantis jos šalininkas, bet dėl visa ko derėjo patikrinti pašnekovo politines pažiūras ir tik po to reikšti kategoriškas nuomones. Tas pat pasakytina apie čiliečius, gyvenančius užsienyje, tik šiuo atveju neišvengiama klausimo, kada išvykai iš tėvynės: jei iki 1973-ųjų, vadinasi, esi dešinysis

ir bėgai nuo Salvadoro Aljendės (Allende) socializmo; jei tarp 1973 ir 1978 metų, aišku, esi politinis emigrantas; o jei po tos datos, gal esi „ekonominis tremtinys“ – taip vadinami tie, kurie iškeliavo ieškoti darbo. Sunkiau nustatyti, kurią pusę palaikė žmogus, likęs Čilėje, – iš dalies dėl to, kad tautiečiai įpratę slėpti savo nuomonę.

Sirenos, žvelgiančios į jūrą

Tautiečio, grįžusio į tėvynę, niekada neklausiam, kur jis buvo ir ką matė, o užsieniečiui, apsilankiusiam pas mus, skubam papasakoti, kad mūsų moterys gražiausios pasaulyje, mūsų vėliava yra laimėjusi kažkokį tarptautinį konkursą, o mūsų klimatas nuostabus. Spręskite patys: vėliava beveik visai tokia pat kaip Teksaso, o ryškiausia mūsų klimato ypatybė ta, kad kai Šiaurėje sausra, Pietus tikriausiai semia potvyniai. Kai kalbu apie potvynius, turiu omeny tokius kaip biblinis tvanas: per juos šimtai žmonių žūsta, tūkstančiai patiria nuostolių, ūkis sužlunga, bet jie išjudina solidarumo mechanizmą, kuris normaliais laikais stringa. Aliarmo būsena čiliečiams – tikras džiaugsmas. Santjage oro temperatūra bjauresnė nei Madride, vasarą mus kankina karštis, o žiemą – speigas, bet niekas neturi kondicionierių ir padoraus šildymo, nes tai jiems per brangu, be to, tektų pripažinti, kad tas klimatas ne toks jau geras, kaip patys tvirtinam. Kai pasitaiko pernelyg geri orai, taip ir žinok, bus žemės drebėjimas. Turim per šešis šimtus ugnikalnių, ties kai kuriais dar neataušo lava, išsiveržusi kitados; kitiems mapučai yra davę poetiškus vardus: *Pirepiljan*, sniegynų demonas; *Petrohuė*, ūkų viešpatija. Kartkartėmis tie snaudžiantys milžinai per miegus pratisai suriaumoja, tuomet rodosi, kad atėjo pasaulio pabaiga. Žemės drebėjimų žinovai teigia, kad anksčiau ar vėliau Čilė išnyks: arba ją palaidos lava, arba nugramzdins į jūros dugną

viena iš tų siaubingų bangų, kurios kyla Ramiajam vandenyne, bet manau, jog tai negąsdins būsimų turistų, nes tikimybė, kad katastrofa įvyks kaip tik per jų apsilankymą, labai maža.

Moterų grožį dera aptarti atskirai. Tai jaudinantis nacionalinio masto komplimentas. Iš tiesų būdama užsienyje niekuomet negirdėjau sakant, jog čilietės tokios įspūdingos, kaip tvirtina mano mylimi tautiečiai. Nei jos dailesnės už venesuelietes, kurios vis laimi tarptautinius grožio konkursus, nei už braziles, kurios pliažuose puikuojasi mulatiškomis kūno formomis (ir tai dar ne visos mūsiškių varžovės); tačiau, pasak liaudies mitų, nuo neatmenamų laikų jūrininkai sprukdavę iš laivų pakerėti ilgaplaukių sirenų, stebinčių jūrą iš mūsų paplūdimių. Tas didžiulis vyrų pataikavimas taip glosto savimeilę, kad už tai mes, moterys, pasirengusios daug ką jiems atleisti. Kaip atstumti tuos, kurie sako, kad mes gražios? Jeigu jų žodžiuose ir yra kiek tiesos, tai gal tas patrauklumas kyla iš tvirtybės ir koketavimo derinio, kuriam tik retas vyras pajėgia atsispirti, nors mano atveju tai visiškai netinka. Draugai man pasakoja, kad kaip tik meilingas žaidimas žvilgsniais, užuominomis, netikėtomis nuotaikų kaitomis juos ir priverčia įsimylėti, bet manau, kad visa tai išrasta ne Čilėje, – tai mes importavom iš Andalūzijos.

Kelerius metus dirbau moterų žurnale, kurio redakcijoje lankėsi įžymiausios manekenės, vadinamieji modeliai, ir kandidatės į „Mis Čilės“ titulą. Manekenės būdavo tokios išbadėjusios, kad kone visą laiką kiurksodavo nejudėdamos, įsmeigusios akis į vieną tašką nelyginant vėžliai, ir dėl to taip patraukliai atrodydavo, nes kiekvienas vyriškis, stovintis priešais, galėjo vaizduotis, kad mergina spokso į jį susižavėjusi. Tos gražuolės atrodė panašios į turistes – jų gyslomis, visų be išimties, tekėjo europiečių kraujas: aukštos, lieknos, baltaodės ir šviesiaplaukės. Tačiau tai nėra tipiškos čilietės, kurias matom gatvėje, ne tos

maišyto kraujo moterys, juodaplaukės ir daugiausia žemaūgės, nors turiu pripažinti, kad jaunoji karta yra kiek augesnė. Dabartinės merginos man atrodo net labai aukštos (kurgi ne, juk mano ūgis – vos metras penkiasdešimt...). Bemaž visos mano romanų herojės, tikriau – jų prototipai, yra čilietės, kurias gerai pažįstu, nes su jomis ir joms dirbau daug metų. Didesnį įspūdį už ilgakojes ir šviesiaplaukes aukštuomenės paneles man daro liaudies moterys – brandžios, tvirtos, darbščios, žemiškos. Jaunystėje jos esti aistringos meilužės, o vėliau – šeimos ramstis, geros mamos ir geros savo vyrų draugės, nors tie vyrai dažnai būna jų neverti. Po savo sparnu glaudžia vaikus, savus ir svetimus, draugus, giminaičius, vienminčius. Jos pavargsta vis tarnaudamos kitiems, retai kada įvertinamos, vis pačios paskutinės, dirba be poilsio ir pasensta be laiko, bet nepraranda gebėjimo pasijuokti iš savęs, romantiško troškimo, kad gyvenimo draugas pasikeistų, ir maištingos širdies. Dauguma jų turi kankinės pašaukimą: pirmos keliasi, kad aptarnautų šeimyną, ir paskutinės atsigula; su pasididžiavimu kenčia ir aukojasi. Kaip jos mėgsta dejuodamos ir verkdamos skųstis viena kitai vyro ir vaikų niekšybėmis!

Čilietės rengiasi kukliai, kone visos mūvi kelnes, vaikšto palaidais plaukais ir beveik nesidažo. Ar į paplūdimį, ar į vaišes sueina visos vienodos, tarsi klonuotos. Bandžiau pasklaidyti senus žurnalus, nuo maždaug 1969-ųjų iki šių dienų, ir įsitikinau, kad tie dalykai per keturis dešimtmečius labai mažai tepasikeitė; ko gero, kitokia tapo nebent šukuosenos apimtis. Nė viena neapsieina be „juodos suknytės“, elegancijos atributo, kuris šiek tiek kaitaliojamas lydi jas nuo paauglystės iki grabo lentos. Viena iš priežasčių, kodėl negyvenu Čilėje, yra ta, kad neturėčiau kuo apsirengti. Mano drabužių spintoje nestinga šydų, plunksnų ir blizgučių kone visoms „Gulbių ežero“ veikėjoms

išpuošti; be to, esu dažiusi sau plaukus visomis įmanomomis spalvomis ir niekada neišeinu iš vonios kambario neparyškinusi akių. Nuolat laikytis dietos privalu kiekvienai mūsų rato moteriai, nors kai kuriose apklausose vyrai, duodami interviu, vartoja tokius epitetus kaip „minkšta, gracinga, kurią yra už ko nutverti“, atseit tokios jiems patinka. Mes jais netikim: jie taip sako tam, kad mus paguostų... Todėl dangstom savo iškilumus ilgomis liemenėmis arba krakmolytomis palaidinėmis, ne taip kaip Karibų moterys, kurios išdidžiai demonstruoja stambias krūtis pro dideles iškirptes, o platų užpakalį išryškina spindinčiomis margomis kelnėmis. Kuo daugiau pinigų turi moteris, tuo mažiau ji valgo: aukštuomenė išsiskiria liesumu. Grožis, beje, gali priklausyti ir nuo pozos. Pamenu vieną ponią, kurios nosis buvo kaip Sirano de Beržerako (Cyrano de Bergerac). Matydama, kad Santjage neturi pasisekimo, ji nukako į Paryžių, ir netrukus spalvotas jos nuotraukas per aštuonis puslapius išspausdino garsiausias madų žurnalas: ponia pozavo su turbanu ir... iš profilio! Nuo tada toji dama su girtuoklio nosim įsitvirtino palikuonių atmintyje kaip vištiško čilietės grožio simbolis.

Kai kurie lengvabūdžiai mano, kad Čilėj egzistuoja matriarchatas; gal juos klaidina veiklios moterys, kadangi jos tarsi ir komanduoja bendruomenėje. Jos yra laisvos ir dalykiškos, tekėdamos neatsisako mergautinės pavardės, sėkmingai varžosi su vyrais darbuose ir ne tik tvarko šeimą, bet neretai ją ir išlaiko. Viskuo domisi labiau nei dauguma vyrų, bet tai nepaneigia fakto, kad jos gyvena tikro patriarchato sąlygomis. Į moters darbą ar protą neatsižvelgiama iš principo; mūsų sesėms tenka įdėti dvigubai daugiau pastangų nei bet kuriam vyrui, kad pasiektų

vidutinį pripažinimo lygį. Ką jau bekalbėti apie literatūrą! Bet verčiau patylėsiu, nes man pakyla kraujospūdis. Vyrams priklauso ekonominė ir politinė galia, jie vis pakeičia vienas kitą kaip arkliai pašto stotyse, o moterys lieka nuošalėj, nors pasitaiko ir išimčių. Čilė – mačistinė šalis: joje sklando tiek testosterono, kad net keista, kodėl moterims neželia barzda.

Meksikoj apie mačizmą šaukte šaukiama net dainose; pas mus jis labiau dangstomas, nors dėl to netampa mažiau smerktinas. Sociologai atsekė jo priežastis iki pat konkistos laikų, bet kadangi tai pasaulinė problema, tai jos šaknys, matyt, kur kas senesnės. Nebūtų teisinga dėl visko kaltinti vien ispanus. Vis dėlto pasakysiu, ką esu apie tai skaičiusi. Indėnai araukanai buvo poligamai ir su moterimis elgėsi gan šiurkščiai: palikdavo jas su vaikais ir traukdavo būriais ieškoti naujų medžioklės plotų, ten susirasdavo kitų moterų ir susilaukdavo kitų vaikų, paskui ir tuos pamesdavo. Motinos kaip išmanydamos rūpinosi vaikais, ir tas paprotys iki šiol atsiliepia mūsų tautos psichikai: čilietė nedovanoja palikusiam ją vyrui, bet susitaiko su savo dalia, nes mano, jog tai visuotinė liga, tokia vyrų prigimties ypatybė. Antra vertus, dauguma užkariautojų ispanų savo žmonų neatsiveždavo, o poruodavosi su indėnėmis, nors jas vertino kur kas mažiau nei žirgą. Iš tokių nelygiateisių porų gimdavo beteisės dukterys, pasmerktos taip pat būti išprievartautos, ir sūnūs, bijantys tėvo kareivio ir garbinantys jį, tokį nekantrų, nepastovų, turintį visas teises, net ir teisę spręsti, kam gyventi, o kam mirti. Augdami sūnūs tapatinosi su juo, o su nugalėtąja motinos rase – niekada. Kai kurie konkistadorai turėdavo iki trisdešimties sugulovių, neskaitant moterų, kurias išprievartauja ir čia pat pameta. Inkvizicija nuožmiai grūmėsi su mapučais dėl jų daugpatystės, bet pro pirštus žiūrėjo į pavergtųjų indėnių haremus, kuriuos laikė ispanai, nes kuo daugiau gims metisų,

tuo daugiau bus ir Ispanijos karaliaus valdinių, tad ir katalikiškų sielų. Iš tų prievartinių glamonių kilo mūsų tauta, ir iki pat šiol vyrai elgiasi taip, tarsi sėdėtų raiti ant žirgo ir žiūrėtų į pasaulį iš aukšto, įsakinėdami tiems, kuriuos užkariavo. Visai neprasta teorija, ar ne?

Čilietės pačios talkina mačistams: dukteris auklėja kaip patarnautojas, o sūnus – kaip vyrus, kuriems bus patarnaujama. Jos kovoja dėl savo teisių ir dirba be poilsio, bet tuo pat metu pataikauja vyrui ir sūnums, o jų pavyzdžiu seka dukros, kurioms nuo pat mažens kalamos į galvą moters prievolės. Žinoma, šiuolaikinės merginos maištauja, tačiau vos tik įsimylėjusios ima veikti pagal išmoktą pavyzdį, neskirdamos meilės nuo tarnystės. Man gaila žiūrėti į tas šaunias merginas, patarnaujančias mylimiesiems taip, tarsi šie būtų invalidai. Ne tik įdeda valgį lėkštutėn, bet dar ir pasisiūlo supjaustyti mėsą. Mane tai slegia, nes ir pati buvau tokia. Neseniai mačiau per televiziją komišką personažą, kuris susilaukė didelio pasisekimo: vyras, persirengęs moterim, vaidino pavyzdingą žmoną. Vargšė Elvyra – taip ji vadinosi – lygino marškinius, gamino įmantriausius patiekalus, darė už vaikus namų darbus, rankomis vaškavo grindis ir dar skubėjo susitvarkyti iki pareinant vyreliui, kad nepamatytų jos negražios. Niekada nesiilsėjo ir vis būdavo kalta. Ji net bėgo visą maratoną gatvėmis paskui autobusą, kad paduotų vyrui lagaminėlį, kurį buvo pamiršęs namie. Vyrai žiūrėdami tos laidos kvatojosi, o moterys jautėsi taip įžeistos, kad galiausiai teko ją nutraukti: joms nepatiko matyti save atvaizduotas taip tikroviškai kaip toji fantastiška Elvyra.

Mano sutuoktinis amerikietis, per patį namų ruošos įkarštį parėjęs į namus, pasipiktino čiliečių mačizmu. Vyriškis, išsiplovęs lėkštę, iš kurios pats valgė, manosi „padedantis“ žmonai ar motinai ir tikisi už tai būti garbinamas. Tarp mūsų pažįstamų

čiliečių visuomet atsiranda moteris, atnešanti ant padėklo pusryčius į lovą paaugliams sūneliams, skalbianti jų drabužius ir klojanti lovą. Jei nėra tarnaitės, visa tai daro motina arba sesuo – neįsivaizduojamas dalykas Jungtinėse Valstijose. Vilį šiurpino ir tarnaičių padėtis. Nenorėjau jam pasakoti, kad ankstesniais dešimtmečiais tų moterų pareigos būdavo gana intymios, nors apie tai niekas nekalbėjo: motina apsimesdavo nematanti, o tėvas didžiuodavosi jaunuolio žygiais tarnaitės kambarėlyje. „Tigro sūnus“, sakydavo prisiminęs savo paties patirtį. Atseit pasitenkindamas su tarnaite vaikinas nesidulkins su jokia savo luomo mergina, be to, šiaip ar taip, su tarnaite saugiau negu su prostitute. Kaime gyvavo kreoliškoji „pirmosios nakties teisės“ atmaina, panaši į feodalizmo laikų valdovo teisę pergulėti su jaunamarte dar prieš pirmąją jos vedybinę naktį. Mūsų krašte tas reikalas nebuvo taip tvirtai nustatytas: patronas suguldavo kada ir su kuo tik panorėjęs. Taip jis paberdavo savo žemėje nesantuokinių vaikų; buvo rajonų, kurių beveik visi gyventojai turėjo tą pačią pavardę. (Vienas mano protėvių po kiekvieno išprievartavimo atsiklaupęs melsdavosi: „Dieve, ne pasileidimas verčia mane svetimauti, tik kad gimtų dar vaikelių tau tarnauti...“) Dabar tarnaitės jau taip gerai išmano savo teises, kad šeimininkai verčiau samdosi nelegalias imigrantes iš Peru: jas dar gali išnaudoti taip, kaip kitados išnaudodavo čilietes.

Švietimo ir sveikatos apsaugos srityje moterys jau nenusileidžia vyrams arba juos ir pranoksta, bet to nepasakysi apie politiką. Paprastai kiekvienoj sferoj moterys gauna sunkius darbus, o vyrai įsakinėja. Reta užima aukštesnę vietą vyriausybėje, pramonėje, privačioje ar valstybinėje įmonėje: visur atsitrenkia į užtvaras, kurios neleidžia siekti viršūnės. Kai kuri nors gauna aukštas pareigas, tarkim, ministrės ar banko valdytojos, visi tik stebisi. Vis dėlto per pastarąjį dešimtmetį viešoji nuomonė ima

palankiai vertinti politines lyderes, laiko jas gera alternatyva, nes moterys jau įrodė esančios sąžiningesnės, veiklesnės ir darbštesnės už vyrus. Tai bent atradimas! Kai jos susiorganizuoja, gali tapti labai įtakingos, bet atrodo, kad pačios nesuvokia savo stiprybės. Juk kai valdė Salvadoras Aljendė, dešiniųjų pažiūrų moterys ėjo į gatves žvanginti tuščiais puodais, protestuodamos prieš sutrikusį tiekimą, ir svaidė vištų plunksnas Karo mokyklos linkui, kviesdamos kareivius sukilti. Po kelerių metų kitos moterys pirmos ėjo demonstruoti prieš kariškių priespaudą, nepaisydamos vandens patrankų, lazdų ir kulkų. Jos sukūrė galingą organizaciją „Moterys – už gyvybę“, kuri labai prisidėjo verčiant diktatūrą, bet po rinkimų nutarė nutraukti tą sąjūdį. Taip jos dar kartą atidavė valdžią vyrams.

Turiu pripažinti, jog čilietės, taip vengiančios kovoti dėl politinės valdžios, meilės fronte reiškiasi kaip tikros karžygės. Įsimylėjusios jos esti labai pavojingos. Ir, reikia pasakyti, įsimyli be atodairos. Pasak statistikos, penkiasdešimt aštuoni procentai žmonų yra neištikimos. Man rodos, sutuoktiniai dažnai nelieka vienas kitam skolingi: kol vyras gundo geriausio draugo žmoną, jo pati smaginasi tame pačiame motelyje su bičiuliu. Kolonializmo laikais, kai Čilė priklausė Limos vicekaralystei, iš Peru atvyko kunigas dominikonas, inkvizicijos įpareigotas pareikšti kaltinimų kilmingoms ponioms, kad jos praktikavusios oralinį seksą su savo sutuoktiniais (įdomu, kaip sužinojo?). Tačiau teismas taip nieko ir nenutarė, nes apkaltintosios damos nesileido išmušamos iš vėžių. Tą patį vakarą jos pasiuntė vyrus, šiaip ar taip, nuodėmės bendrininkus, nors jų niekas nekaltino, inkvizitoriaus perkalbėti. Šie jo patykojo tamsiame skersgatvyje ir be ilgų kalbų išromijo kaip kokį veršį. Vargšas dominikonas grįžo į Limą be kiaušių, apie tą bylą niekas nebeužsiminė.

Bet kam taip toli ieškoti! Turiu bičiulį, kuris niekaip negalėjo nusikratyti aistringos meilužės; pagaliau vieną dieną per siestą paliko ją miegančią ir spruko. Susikrovęs lagaminą pasileido tekinas gatve paskui taksi, tik staiga pajuto, tarsi lokys užvirto jam ant nugaros ir patiesė kniūbsčią ant žemės kaip kokį tarakoną: tai meilužė nuogut nuogutėlė šaukdama pasivijo vyriškį. Iš aplinkinių namų pasipylė smalsuoliai pažiopsoti į spektaklį. Vyrai tik žiūrėjo ir juokėsi, bet tūlos moterys, susigaudžiusios, kas čia vyksta, puolė raišioti bėglį mano draugą. Pagaliau keliese nutempė jį atgal į lovą, iš kurios buvo išsliūkinęs per siestą.

Galėčiau pateikti dar kokius tris šimtus pavyzdžių, bet manau, kad ir šių pakaks.

Meldžiame Dievą

Mano ką tik papasakoti dalykai apie kolonializmo laikų damas, pasipriešinusias inkvizicijai, priskirtini prie ypatingų mūsų istorijos momentų, nes iš tiesų Katalikų bažnyčios galia nekelia abejonių, o šiandieną, kai stiprėja katalikų fundamentalistų judėjimai, tokie kaip „Opus Dei“ ir „Kristaus legionieriai“, ji yra dar pragaištingesnė.

Čiliečiai yra religingi, nors jų tikėjimo praktikai kur kas daugiau įtakos turi fetišizmas bei prietarai negu krikščioniški jausmai ir teologijos žinios. Niekas nesisako esąs ateistas, net ir grynakraujai komunistai, kadangi tai įžeidžiamas žodis; jau verčiau būti laisvamaniu. Paprastai net ir užkietėję netikėliai mirties akivaizdoj atsiverčia, nes to nepadarę smarkiai rizikuotų, o išpažintis, atlikta mirties valandą, niekam nepakenkia. Tą dvasingumą skatina pati žemė: žmonės, gyvenantys tarp kalnų, neišvengiamai kelia akis į dangų. Tikėjimo apraiškos esti įspūdingos. Bažnyčios pakviesti tūkstančiai jaunuolių susirikiuoja į ilgas procesijas su žvakėmis bei gėlėmis ir žingsniuoja šlovindami visa gerkle Mergelę Mariją arba melsdami taikos taip pat entuziastingai, kaip kitų šalių jaunimas klykia roko koncertuose. Rožinio kalbėjimas šeimomis ir gegužinės pamaldos paprastai sutraukia minias tikinčiųjų, bet dabar publiką jau labiau vilioja televizijos serialai.

Mistikų, savaime aišku, niekuomet nestigo ir mūsų šeimoj. Vienas mano dėdė ištisus septyniasdešimt metų sakydavo pa-

mokslus kiekvienam sutiktajam ir susilaukė daug sekėjų. Jeigu jaunystėje būčiau juo domėjusis, šiandien nestudijuočiau budizmo ir bergždžiai nesistengčiau stovėti ant galvos per jogos pamokas. Toji šimtametė išprotėjusi teta, kuri persirengusi vienuole bandė sugrąžinti į doros kelią Maipu gatvės prostitutes, šventumu nė iš tolo neprilygo mano senelės seseriai, kuriai išaugo sparnai. Tiesa, tai nebuvo auksinių plunksnų sparnai, kaip kad renesansinių angelų, kurie būtų kritę į akis, tik nedidukės pečių išaugėlės, kurias medikai klaidingai palaikė kaulų deformacijomis. Kartkartėmis, nelygu iš kur krinta šviesa, pamatydavom aureolę, tokią kaip švytinti lėkštė, plevenančią jai virš galvos. Jos istoriją paporinau romane „Evos Lunos pasakojimai" ir nebeketinu kartoti; gana bus pasakius, kad ji, gan neįprastai čiliečiams, kurie amžinai skundžiasi, visada sakydavosi esanti viskuo patenkinta, nors jos likimas buvo tragiškas. Jei taip kitas žmogus būtų laimingas be pagrindo, sakytume, jog tai nedovanotina, bet šiai krištolo tyrumo moteriškei toks elgesys visai pritiko. Jos nuotrauką visada laikau ant savo rašomojo stalo, kad pažinčiau išvydusi ją besislapstančią tarp knygos lapų ar tūnančią kur nors namo kamputyje.

Čilėje gausu visokiausio plauko šventųjų, ir tuo nereikėtų stebėtis, nes tai katalikiškiausia pasaulio valstybė, kuriai tuo atžvilgiu neprilygsta net Airija, o jau Vatikanas – nė tiek to. Prieš kelerius metus turėjom tokią mergelę, iš pažiūros labai panašią į šventojo Sebastijono Kankinio statulą; ji sensacingai pagydė ne vieną ligonį. Ją griūte užgriuvo spauda, televizija ir minios maldininkų, ji nebeturėjo nė valandėlės atokvėpio. Patikrinus paaiškėjo, kad tai persirengėlis, transvestitas, bet tai neužtraukė jam nešlovės, nesiliovė nė stebuklai – veikiau priešingai. Visi labai laukiam ženklo, kad pasirodė dar vienas šventasis ar naujas mesijas, todėl tokie dalykai visada traukia vilčių kupinas mi-

nias. Aštuntajame dešimtmetyje, kai dirbau žurnaliste, gavau parengti reportažą apie mergelę, kuri dėjosi pranaše, sakėsi galinti išgydyti gyvulį ir sutaisyti sugedusį variklį nė neprisiliesdama prie jų. Prasta lūšnelė, kurioj ji gyveno, kasdien tuo pačiu laiku priplūsdavo kaimiečių, norinčių pamatyti tuos nedidelius stebuklus. Jie tvirtino, kad į trobelės stogą beldžia nematomas akmenų lietus su tokiu triukšmu, tarsi būtų atėjusi pasaulio pabaiga, dreba žemė, o mergaitę apima transas. Turėjau progos porą sykių dalyvauti tuose seansuose ir galiu patvirtinti, kad per transo priepuolį šventuolė įgaudavo nepaprastą fizinę jėgą, tapdavo stipri kaip gladiatorius, bet nepamenu, kad iš dangaus būtų kritusios uolos ar kad būtų drebėjusi žemė. Galbūt, kaip kad aiškino vietinis evangelikų sakytojas, viso to nebuvę dėl mano dalyvavimo; aš esanti netikėlė, gebanti sunaikinti net labiausiai neginčytiną stebuklą. Šiaip ar taip, ta istorija pateko į laikraščius ir liaudis ėmė dar labiau domėtis šventąja, kol pagaliau atsibeldė kariuomenė ir savaip užbaigė tą dalyką. Po dešimties metų aš visa tai aprašiau viename romane.

Dauguma šalies gyventojų yra katalikai, nors vis gausėja evangelikų ir sekmininkų, kurie mulkina žmones tvirtindami, jog bendraujantys tiesiogiai su pačiu Dievu, kai kitiems prireikia tarpininkų – biurokratų dvasininkų. Mormonai, taip pat gausūs ir labai galingi, padeda saviškiams kaip tikra įdarbinimo agentūra – taip seniau elgėsi ir radikalų partijos nariai. Likusieji yra žydai, truputis musulmonų ir Naujosios eros spiritualistų. Pastarieji priklauso mano kartai, o jų pasaulėžiūra – tikras kokteilis: kai kas iš ekologijos, krikščionybės, budizmo praktikos, šiek tiek ritualų, neseniai perimtų iš rezervacijose gyvenančių indėnų; prie jų, kaip paprastai, šliejasi visokie guru, astrologai, psichopatai ir kitokie dvasiniai vadovai. Nuo tada, kai buvo privatizuota sveikatos apsauga ir prekyba vaistais tapo nešva-

riu verslu, tradicinę mediciną iš dalies pakeitė liaudies ir Rytų medicina, visi tie *mači* ir *meika*, čiabuviai šamanai, gydytojai vietinėmis vaistažolėmis ir stebukladariai ekstrasensai, o rezultatai liko tie patys. Pusė mano bičiulių yra pasidavę vienokiems ar kitokiems parapsichologams, kurie reguliuoja savo klientų gyvenimą ir gydo juos auros gryninimu, rankų uždėjimu arba siuntimu į astralinę kelionę. Kai pastarąjį kartą lankiausi Čilėje, mane užhipnotizavo vienas bičiulis, studijuojantis parapsichologiją, ir grąžino į kai kurias ankstesnes reinkarnacijas. Nelengva buvo grįžti į dabartį, mat draugas dar nebuvo baigęs studijų, bet eksperimentas man pravertė – įsitikinau, kad praėjusiuose gyvenimuose nesu buvusi Čingischanu, kaip tikino mane mama.

Man nepavyko visiškai atsikratyti tikėjimo ir kokiai negandai ištikus pirmiausia į galvą šauna pasimelsti – dėl visa ko, kaip daro visi čiliečiai, net ir ateistai, atsiprašau – laisvamaniai. Tarkim, mums prireikia taksi; patirtis man įrodė, jog pakanka sukalbėti „Tėve mūsų“ ir mašina bus jau čia. Vienu metu, tarp vaikystės ir penkiolikos metų, svajojau tapti vienuole ir taip išvengti senmergės likimo, nes buvau įsitikinusi, kad niekada neištekėsiu, bet to ketinimo taip ir neįgyvendinau; vis dėlto man kirba pagunda pabaigti gyvenimą benediktinių arba budistų vienuolyne – neturte, tyloje ir vienatvėje. Teologijos įmantrybės man nerūpi, bet patinka jų gyvensena. Nors esu nepataisoma lengvabūdė, vienuoliškas būvis man patrauklus. Sulaukusi penkiolikos metų visam laikui pasitraukiau nuo Bažnyčios ir pasibaisėjau religijomis apskritai, o jau ypač monoteistinėmis. Nesu vienintelė tokia: daugelis mano amžininkių, kovotojų dėl moterų teisių, irgi piktinasi patriarchalinėmis religijomis – bene yra tokių, kurios to nemato? – ir išranda saviškus kultus, nors Čilėje visi jie yra krikščioniško atspalvio. Tūla nors ir skelbiasi

esanti animistė, būtinai turi kryžių pasikabinusi ar namie, ar po kaklu. Mano tikėjimą, jei kam būtų įdomu, išreiškia paprastas klausimas: „Koks būtų kilniausias dalykas, kurį galima padaryti šioje situacijoje?“ Jei toks klausimas – ne į temą, turiu ir kitą: „Ką apie tai pasakytų mano senelis?“ Kai nė vienas atsakymas laiku neišsprendžia reikalo, man belieka persižegnoti.

Vis sakydavau, kad Čilė – fundamentalistinė šalis, bet kai sužinojau apie griežtuosius Talibano potvarkius, turėjau sušvelninti nuosprendį. Gal ir nesame fundamentalistai, bet nedaug betrūksta. Reikia pripažinti, mums pasisekė: palyginti su tuo, kas vyksta kitose Lotynų Amerikos šalyse, Katalikų bažnyčia (išskyrus retas apgailėtinas išimtis) bemaž visada stovėjo vargšų pusėje, už tai buvo nepaprastai gerbiama ir mylima. Diktatūros laikais daugelis kunigų ir vienuolių laikė savo pareiga padėti represijų aukoms ir už tai brangiai sumokėjo. Štai ką sakė Pinočetas 1979 m.: „Vieninteliai, kurie rauda dėl demokratijos atkūrimo Čilėje, yra politikai ir vienas kitas dvasininkas.“ (Tai buvo metas, kai, pasak generolų, Čilė mėgavosi „totalitarine demokratija“.)

Bažnyčios sekmadieniais pilnos, o popiežius garbinamas, nors beveik niekas nepaliečia kontraceptikų temos: juk skaistusis senolis, kuriam nereikia užsidirbti pragyvenimui, nėra kompetentingas spręsti tokius delikačius klausimus. Tikėjimas yra spalvingas ir grįstas tradicijomis. Mes nerengiam karnavalų, užtat nestokojame procesijų. Kiekvienas šventasis turi savo veiklos sritį, visai kaip Olimpo dievai: vienas grąžina regėjimą akliesiems, kitas baudžia neištikimus sutuoktinius, padeda susirasti jaunikį ar saugo vairuotojus; vis dėlto populiariausias, be abejo, yra tėvas Hurtadas, kol kas dar ne šventasis, bet visi

tikimės, kad greitai juo taps, nors Vatikanas negarsėja greitais sprendimais. Tasai neeilinis kunigas įsteigė fondą, pavadintą „Kristaus namai“; dabar tai jau daug milijonų valdanti įmonė, skirta vien vargšams remti. Tėvas Hurtadas yra toks stebukladarys, kad retas prašytojas negauna iš jo ko norėjęs, nors lėšas labdaringai veiklai kaupia tik iš nedidelio nario mokesčio, kai kada sulaukia ir stambesnės aukos. Ko gero, esu viena iš nedaugelio dar gyvų asmenų, perskaičiusių nuo pradžios iki galo visus tris tomus eiliuotos nemirtingos epopėjos „La Araucana“, parašytos senovine ispanų kalba. Padariau tai ne iš smalsumo ir ne iš noro pasipuikauti, tik tesėdama pažadą tėvui Hurtadui. Tas tyros širdies vyras tvirtino, kad moralę ištinka krizė, kai tie patys katalikai, gyvenantys pertekliuje, klauso mišių, o savo darbininkams gaili padorios algos. Tie žodžiai turėtų būti įrašyti tūkstančio pesų banknotuose, kad niekada nebūtų pamiršti.

Yra ir keletas skirtingų Mergelės Marijos įsikūnijimų, kurie varžosi tarpusavyje; tie, kurie garbina Karmelio Mergelę, Ginkluotųjų pajėgų patronę, žiūri iš aukšto į Lurdo Marijos arba Tiranos Marijos garbintojus, o šie atsilygina tuo pačiu. Beje, prašnekus apie pastarąją verta paminėti, kad vasarą jos šventė minima maldykloje netoli Ikikės miesto Čilės šiaurėje: ten būriai sekėjų šoka jos garbei. Tos šventės šiek tiek primena Brazilijos karnavalus, bet yra santūresnės, nes, kaip jau esu sakiusi, čiliečiai ne tokie ekstravertiški. Šokio mokyklos kiaurus metus ruošiasi, repetuoja choreografiją ir gamina kostiumus, o paskui, šventės dieną, dalyviai šoka priešais Tiraną persirengę, pavyzdžiui, žmonėmis šikšnosparniais. Merginos vilki drabužėlius giliomis iškirptėmis, segi trumpučius sijonėlius, kurie vos dengia sėdmenis, ir avi aukštakulniais. Todėl nenuostabu, kad Bažnyčia nepritaria tokiam liaudiško tikėjimo demonstravimui.

Kadangi įvairiausių šventųjų gyvenimo aprašymų negana, turime dar ir gausybę nerašytų pasakojimų apie piktąsias dvasias, velnių išdaigas, apie numirėlius, atsikeliančius iš kapo. Mano senelė prisiekinėjo mačiusi velnią autobuse: pažinusi jį iš bjaurių ožio kanopų.

Šalies pietuose, Čilojės salyne tuoj už Puerto Monto, pasakojami padavimai apie raganas ir piktus burtininkus; apie gražuolę Pinkoją, kuri išnyranti iš vandens lengvabūdžių vyrų nusitempti; apie užburtąjį laivą Kaleučę, kuriuo plaukiojantys numirėliai. Naktimis per pilnatį žiba žiburėliai, rodantys, kur paslėpti lobiai. Kalbama, kad Čilojėje ilgai gyvavusi burtininkų vyriausybė, vadinamoji Teisingoji provincija, naktimis posėdžiaujanti urvuose. Tuos urvus saugantys *imbunčai*, siaubingi padarai, mintantys krauju; kitados burtininkai sulaužę jiems kaulus, užsiuvę akių vokus ir išanges. Atrodo, kad čiliečių išgalės kurti siaubingus vaizdus niekada neišseks...

Čilojė turi savitą kultūrą, ne tokią kaip visos šalies, o tenykščiai taip didžiuojasi tuo, jog yra izoliuoti, kad neleidžia statyti tilto, sujungsiančio salą su Puerto Montu. Tai tokia nepaprasta vieta, kad kiekvienas čilietis ir turistas privalo mažiausiai vieną sykį joje apsilankyti, nors ir rizikuoja likti tenai visam laikui. Čilojės gyventojai, čilotai, gyvena iki šimto metų, nes verčiasi žemdirbyste, žvejyba ir veisia lašišas. Namus statosi iš medžio; kiekvieno namo viduryje būtinai rasite didelę krosnį, dieną ir naktį kūrenamą malkomis, – ji praverčia ir valgiui gaminti, ir šeimynai bei draugams pasišildyti, ir atgrasinti priešams, siaučiantiems aplinkui. Tų būstų aromatas žiemą palieka neišdildomą įspūdį: kvepia liepsnojančios malkos, mirkomos vilnos, sriuba katile... Čilotai paskutiniai pakluso respublikai, kai Čilė

paskelbė nepriklausomybę nuo Ispanijos, ir 1826 m. mėgino tapti Anglijos karaliaus valdiniais. Sakoma, kad Teisingoji provincija, atiduota burtininkams, iš tiesų buvo valdoma lygiagrečios vyriausybės tais laikais, kai Čilojės gyventojai nenorėjo paklusti Čilės Respublikos valdžiai.

Mano senelė Isabelė netikėjo raganomis, bet manęs nestebino, kad ji retkarčiais bando lėkti ant šluotos, nes visą gyvenimą gilinosi į paranormalius reiškinius ir mėgino bendrauti su kosmosu, nors tuo metu Katalikų bažnyčia labai nepalankiai žiūrėjo į tokią veiklą. Kad ir kaip ten būtų, garbioji senolė įstengė sutarti su slaptingosiomis jėgomis, kurios per jos spiritizmo seansus judindavo stalelį. Dabar šis baldas stovi mano namuose, prieš tai kelissyk apkeliavęs Žemės rutulį su mano patėviu diplomatu ir neužsimetęs per ilgus tremties metus. Mama atgavo jį gudrumu ir lėktuvu pasiuntė man į Kaliforniją. Pigiau būtų buvę nuskraidinti dramblį, nes tai sunkus ispaniškas baldas, medinis, papuoštas raižiniais; centre – masyvi koja, sudaryta iš keturių nuožmių liūtų. Jam pakelti prireikia trijų vyrų. Iki šiol nesuprantu, kaip senelė vienu smiliaus palietimu šokdindavo jį po visą kambarį. Senoji dama įtikino palikuonis, kad po mirties pašaukta parsiras, ir tikiu, jog tas pažadas bus ištesėtas. Nemanyčiau, kad jos ar dar kieno nors vėlė mane kasdien lydėtų, – ji turės ir svarbesnių reikalų, – bet man patinka mintis, kad būtinai prireikus galėčiau ją prisišaukti.

Ta garbioji moteriškė tvirtino, kad psichinių galių turim visi, bet kai jomis nesinaudojam, jos nyksta panašiai kaip raumenys ir galiausiai jų nebelieka. Privalau paaiškinti, kad jos parapsichologiniai eksperimentai niekuomet nebuvo makabriški – jokių paslaptingų daiktų, gedulingų žvakidžių ar var-

gonų muzikos kaip Transilvanijoje. Telepatija, gebėjimas judinti daiktus jų neliečiant, aiškiaregystė ir bendravimas su kosmoso dvasiomis pasireikšdavo bet kuriuo paros metu ir visai netikėtai. Pavyzdžiui, senelė nepasitikėjo telefonais, kurie Čilėje buvo tikra Dievo rykštė, kol nebuvo išrastas mobilusis telefonas, ir obuolinio pyrago receptus, užuot skambinusi, telepatijos būdu susakydavo trims seserims Morloms, Baltosios seserijos narėms, savo bendramintėms, gyvenančioms kitame miesto gale. Deja, taip ir nepavyko įsitikinti, ar tai patikimas būdas, nes visos keturios buvo labai prastos kulinarės. Baltąją seseriją buvo įkūrusios tos keistuolės poniutės, o mano senelis, netikintis visais tais dalykais, vis dėlto paskatino žmoną prisidėti, mat kilus pavojui jos galėsiančios ją apginti. Vyriškis buvo skeptikas iš prigimties ir niekada nepripažino, kad mirusiųjų vėlės galėtų judinti stalą, bet kai žmona užsiminė, kad gal tai darančios ne vėlės, o ateiviai iš kosmoso, jis entuziastingai pasigavo tą mintį, nes toks paaiškinimas jam rodėsi moksliškesnis.

Nėra ko stebėtis. Pusė Čilės vadovaujasi horoskopais, būrėjų žodžiais arba miglotomis I Čino pranašystėmis, o kita pusė nešiojasi po kaklu kristalus arba studijuoja fengšui. Televizijos konsultacijos moko, kaip išspręsti širdies problemas naudojantis Taro kortomis. Dauguma senųjų kairuoliškų revoliucionierių, kitados tokių karingų, dabar užsiima spiritizmu. (Partizaninį karą ir magiją sieja dialektinis ryšys, kurio negaliu tiksliai apibūdinti.) Senelės seansai man atrodo prasmingesni nei įžadai šventiesiems, indulgencijų pirkimas dangaus karalystei užsitikrinti arba maldininkų kelionės perpildytais autobusais į šventąsias vietas. Daug sykių girdėjau sakant, kad senelė mokėjusi judinti cukrinę jos nepaliesdama, vien dvasios pastangomis. Abejoju, ar bent kartelį esu mačiusi tą stebuklą, o gal tik šitiek prisiklausiusi pagaliau įtikėjau, jog tai tiesa.

Cukrinės neprisimenu, bet, man rodos, buvo sidabrinis varpelis su moters pavidalo rankena, skirtas pašaukti tarnaitei į valgomąjį tarp dviejų patiekalų. Nė pati nežinau, ar tik sapnavau, ar prasimaniau, ar tikrai taip buvo: varpelis tyliai čiuožia per staltiesę, lyg rankenėlė veiktų kieno nors valdoma, išdidžiai pasisuka, tuo reginiu priblokšdamas valgytojus, ir sugrįžta pas senelę, sėdinčią krikštasuolėje. Taip man esti su daugeliu mano gyvenimo įvykių ir nuotykių: tarsi pati patyriau, bet kai parašau popieriuje ir pamąstau logiškai, atrodo neįtikėtina, tačiau man dėl to nei šilta, nei šalta. Koks skirtumas, ar taip buvo iš tikrųjų, ar tik įsivaizdavau? Pagaliau juk gyvenimas – tai sapnas.

Nepaveldėjau senelės dvasios galių, bet ji atvėrė man akis į pasaulio paslaptis. Pripažįstu, jog viskas įmanoma. Jinai teigė, kad tikrovė daugiamatė ir neprotinga manyti, jog galima suprasti gyvenimą remiantis vien protu ir ribotais jutimais; esama ir kitų suvokimo įrankių, tokių kaip instinktas, vaizduotė, sapnai, emocijos, nuojauta. Ji mane supažindino su magiškuoju realizmu daug anksčiau, negu vadinamasis Lotynų Amerikos literatūros *bumas* padarė jį madingą. Tai padėjo man darbuotis, nes kiekvieną knygą vertinu pagal tą patį kriterijų, kuriuo vadovavosi senelė per savo seansus: švelniai paraginu dvasias išpasakoti man savo gyvenimą. Literatūriniai personažai, kaip ir mano močiutės vėlės, yra trapios ir baikščios būtybės; su jomis reikia elgtis atsargiai, tada joms bus jauku knygos puslapiuose.

Vėlės, stalai, kurie juda patys, stebukladariai šventieji ir velniai ožio kanopomis, veikiantys kolektyvinėje sąmonėje, gyvena ir miršta labai įdomiai. Kenčiančios vėlės nepaiso valstybių sienų. Čilėje turiu draugą, kurį naktimis pažadina atvykėliai – aukšti liekni afrikiečiai, vilkintys tunikomis ir ginkluoti ietimis,

bet tik jis vienas juos ir mato. Jo žmona, mieganti greta, niekada nėra regėjusi tų afrikiečių, tik dvi XIX a. Anglijos *ladies*, įeinančias pro duris. O kita mano bičiulė, kurios namuose Santjage paslaptingai krinta šviestuvai ir vartosi kėdės, išsiaiškino priežastį: tai esąs danų geografas, kurio palaikai buvo atkasti kieme kartu su jo žemėlapiais ir užrašų knygele. Kaip vargšas velionis atsidūrė taip toli? Niekada to nesužinosim; tikra yra tik tai, kad sukalbėjus keletą novenų ir atlaikius kažkiek mišių nelaimingasis geografas dingo. Matyt, jo būta kalvinisto arba liuterono ir nemėgta popiežiaus patvirtintų apeigų.

Mano senelė tvirtino, kad erdvė pilna esybių, mirusių ir gyvų, jos visos susimaišiusios. Tai puiki mintis, todėl mudu su vyru pasistatėm Kalifornijos šiaurėje didelį namą su aukštom lubom, karnizais ir arkomis; jis kviečia visų laikų ir platumų šmėklas, ypač iš Pietų. Kad būtų panašu į mano prosenelių rūmus, niokojom jį sunkiu ir brangiai kainuojančiu darbu – daužėm vartus kūjais, tepliojom sienas dažais, geležis vilgėm rūgštim, kad surūdytų, ir ištrypėm krūmus sode. Rezultatas gan įtikinamas; manau, kad ne viena klajojanti dvasia įsikurs su mumis, apmulkinta pastato išvaizdos. Kol buvo daromi tie išoriniai ženklai, kaimynai iš kitapus gatvės žiūrėjo išsižioję, nesuprasdami, kam statėm naują namą, jei mums reikėjo seno. O dalykas tas, kad Kalifornijoj nėra Čilės kolonijinio stiliaus pastatų, bent jau tikrai senų, autentiškų. Nepamirškim, kad iki 1849 m. San Fransisko išvis nebuvo, jo vietoj stovėjo kaimas, vardu Jerba Buena, kuriame gyveno saujelė meksikiečių ir mormonų, o vieninteliai atvykėliai buvo kailių prekiautojai. Paskui užėjo aukso karštligė, ji ir pritraukė minias. Namas, atrodantis taip kaip mūsiškis, šiuose kraštuose negali būti autentiškas.

Vaikystės kraštovaizdis

Labai sunku apibrėžti tipišką čiliečių šeimą, bet nebijodama suklysti galiu pasakyti, kad manoji tokia nebuvo. Nebuvau nė tipiška senjorita, atitinkanti kanonus tos aplinkos, kurioje augau; vis nusimuilindavau, kaip sakoma. Papasakosiu šį tą apie savo jaunystę: gal ta proga atskleisiu ir kai kuriuos savo krašto visuomenės bruožus – anais laikais ji buvo kur kas mažiau pakanti nei dabar, kad ir kaip keista. Antrasis pasaulinis karas buvo baisi nelaimė, supurčiusi pasaulį ir pakeitusi viską nuo geopolitikos ir mokslo iki papročių, kultūros ir meno. Naujos idėjos be ceremonijų nušlavė tas, kuriomis rėmėsi visuomenė per praėjusius šimtmečius, bet naujovės smarkiai vėlavo, kol perplaukė du vandenynus arba persirito per neįžengiamus Andų kalnų barjerus. Į Čilę viskas atkeliauja keleriais metais vėliau.

Mano aiškiaregė senelė staigiai mirė nuo leukemijos. Nekovojo dėl gyvybės, atsidavė mirčiai su entuziazmu, nes jai buvo be galo smalsu pamatyti dangų. Kol gyveno šiam pasauly, turėjo laimės būti mylima ir ginama sutuoktinio, kuris pavydėtinai ištvėrė jos keistenybes, nes antraip gal būtų pabaigęs savo dienas uždarytas beprotnamyje. Esu skaičiusi jos ranka rašytų laiškų, kuriuose ji atsiskleidė kaip melancholiška moteris, liguistai svajojanti apie mirtį; bet aš ją prisimenu kaip šviesią asmenybę, pašaipūnę, kupiną gyvenimo džiaugsmo. Jai nesant padvelkdavo pražūtim, namus apimdavo sielvartas, o aš išmo-

kau bijoti. Bijojau šėtono, pasirodančio veidrodyje, šmėklų, besišlaistančių pakampėmis, pelių, šmaižiojančių rūsy, baiminausi, kad mirs mano mama ir būsiu atiduota į našlaičių prieglaudą, kad parsiras mano tėvas – tasai žmogus, kurio vardas neminimas, – ir išsiveš mane toli toli, bijojau nusidėti ir nueiti pragaran, bijojau čigonių ir vagių, kuriais mane gąsdindavo auklė. Baimių sąrašas begalinis; esama daugiau nei reikia priežasčių gyventi įsibaiminus.

Mano senelis, įniršęs dėl to, kad prarado savo gyvenimo meilę, rengdavosi juodai nuo galvos ligi kojų, ta pačia spalva perdažė baldus, draudė šventes, muziką, gėles ir skanėstus. Dienas leisdavo kabinete, pietaudavo centre, vakarieniaudavo Unijos klube, o savaitgaliais žaisdavo golfą, baskų pelotą arba vykdavo į kalnus slidinėti. Jis buvo vienas to sporto pradininkų anais laikais, kai stotis ant slidžių buvo žygis, prilygstantis įkopimui į Everestą; niekas neįsivaizdavo, kad ateis metas, kai Čilė taps žiemos sporto Meka, kurioje treniruosis viso pasaulio olimpinės rinktinės. Matydavom jį vos minutėlę anksti rytą, ir vis dėlto jis darė didžiulę įtaką mano asmenybei. Prieš eidami į mokyklą mes su broliais aplankydavom senelį ir pasveikindavom; jis priimdavo mus kambary su gedulingais baldais, pakvipęs anglišku „Lifebuoy“ markės muilu. Niekada nerodė mums jokio švelnumo – jo nuomone, tai kenksmingas dalykas, – tačiau ir vienas jo pagyrimo žodis buvo vertas bet kokių pastangų. Tik vėliau, kai buvau gal septynerių metų, jau skaičiau laikraščius ir klausinėjau, susilaukiau jo dėmesio; tada užsimezgė ryšys, kuris tęsėsi dar ilgai po jo mirties. Dar ir dabar jaučiu jo pėdsaką savo charakteryje ir mintu jo papasakotais anekdotais.

Mano vaikystė nebuvo linksma, bet vis dėlto įdomi. Nuobodžiauti man neleido dėdės Pablo knygos; tada jis dar buvo nevedęs ir gyveno su mumis. Pablas – prisiekęs skaitytojas; jo

knygos, dulkių nuklotos ir voratinklių aptrauktos, kūpsojo ant grindų. Jis be sąžinės graužimo vogė knygas iš bibliotekų ir draugų, nes laikėsi nuomonės, jog kiekvienas spaudinys – išskyrus jo paties – priklauso visai žmonijai. Man leisdavo skaityti, nes stengėsi kaip tik galėdamas užkrėsti mane skaitymo yda; padovanojo man lėlę, kai baigiau skaityti „Karą ir taiką" – storą knygą, išspausdintą mažomis raidelėmis. Mūsų namuose draudimų nebuvo, bet senelis neleisdavo kambaryje įsijungti šviesos po devintos valandos vakaro, todėl dėdė Pablas padovanojo man žibintuvėlį. Geriausi mano to meto prisiminimai – knygos, kurias skaičiau po antklode pasišviesdama žibintuvėliu. Mes, Čilės vaikai, skaitydavom Emilijo Salgario (Emilio Salgari) ir Žiulio Verno (Jules Verne) romanus, „Jaunimo lobyną" ir auklėjamųjų apysakų rinkinius, kurie aukštino paklusnumą ir skaistybę kaip aukščiausias vertybes, taip pat savaitraštį „El Peneca" (Mažylis), išeinantį trečiadieniais. Jau nuo antradienio laukdavau jo tarpdury, kad nepakliūtų broliams anksčiau negu man. Jį prarydavau tik apetitui sužadinti, nes manęs laukė gardesni kąsneliai, tokie kaip „Ana Karenina" ir „Vargdieniai". Desertui pasilikdavau pasakų apie fėjas. Tos nuostabios knygos leisdavo man pasprukti nuo kokčios tikrovės, viešpataujančios tuose gedulinguose namuose, kur vaikai, kaip ir katės, tik painiojosi po kojomis.

Mano mama, tapusi jauna gyvanašle, nes jos santuoka buvo panaikinta, ir gyvenanti savo tėvo šešėlyje, turėjo nemaža gerbėjų, gal tuziną ar visus du. Buvo ne tik graži, bet ir pasižymėjo trapios, nežemiškos merginos išvaizda, visai išnykusia tais laikais, kai moterys kilnojo sunkumus. Jos trapumas rodėsi labai patrauklus, kadangi net didžiausias nugeibėlis šalia jos jautėsi

esąs stiprus. Buvo viena iš tų moterų, kurioms norisi pasiūlyti pagalbos, visai ne tokia kaip aš – tankas, viską šluojantis nuo kelio. Užuot rengusis juodai ir ašarojusi, kaip lyg ir būtų derėję, kai ją pametė plevėsa vyras, stengėsi pramogauti jai prieinamomis priemonėmis, tiesa, labai menkomis, nes tada ponioms buvo dar neleistina vienoms lankytis arbatos salonuose, o jau kine – nė tiek to. Visus įdomesnius filmus cenzūra paskelbdavo „nerekomenduotinais jaunoms moterims", o tai reiškė, kad joms leistina žiūrėti tą filmą tik kartu su savo šeimos vyriškiu: jam ir tenka atsakomybė už moralinę žalą, kurią tie reginiai gali padaryti jautriai moters psichikai. Yra išlikusios kelios tų laikų fotografijos, kuriose mama atrodo tarsi aktorės Avos Gardner jaunesnioji sesutė. Jos grožis buvo tikras, nedirbtinis: skaisti oda, atvira šypsena, klasiški veido bruožai ir ypatinga natūrali elegancija – to pakako, kad pikti liežuviai nepaliktų jos ramybėj. Jei jau platoniški jos garbintojai prisibijojo veidmainiškos Santjago publikos, tai galit įsivaizduoti, koks skandalas kilo pasklidus žiniai apie jos meilės romaną su vedusiu vyru, keturių vaikų tėvu, kurio dėdė – pats vyskupas.

Iš daugelio kandidatų mama išsirinko patį bjauriausią. Ramonas Huidobras buvo panašus į žaliąją rupūžę, bet meilės pabučiuotas virto pasakų princu, ir dabar jau pasakyčiau jį esant gražų. Slaptų santykių buvo visada, to jau čiliečių mokyti nereikia, bet šis romanas greit iškilo aikštėn ir tapo vieša paslaptim. Neįstengdamas perkalbėti dukters ir užgniaužti skandalo, mano senelis nutarė užkirsti jam kelią ir apgyvendino meilužį po savo stogu, mesdamas iššūkį visai visuomenei ir Bažnyčiai. Pats vyskupas atėjo sudėlioti visko į vietas, bet senelis meiliai šypsodamasis išlydėjo jį pro duris aiškindamas, kad už savo nuodėmes atsako jis pats, taip pat ir už dukters nusidėjimus. Ilgainiui tas meilužis tapo mano patėviu, neprilygstamuoju *dėde*

Ramonu, draugišku, ištikimu, vieninteliu tikru mano tėčiu; bet kai jis atėjo gyventi į mūsų namus, laikiau jį priešu ir nutariau gyvenimą jam padaryti nepakenčiamą. Po penkiolikos metų jis tvirtino, jog tai netiesa, aš niekuomet neskelbusi jam karo; bet taip kalbėjo grynai iš kilnumo, kad palengvintų man sąžinę, nes puikiausiai prisimenu, kaip planavau jį lėtai ir skausmingai nužudyti.

Čilė bene vienintelė šalis visatoje, kurioje nesti skyrybų, nes niekas nesiryžta mesti iššūkio kunigams, nors septyniasdešimt vienas procentas gyventojų jau nuo kažin kada to reikalauja. Nė vienas parlamentaras, net ir tie, kurie nebegyvena su žmonomis ir keičia moteris vieną po kitos, nestoja prieš dvasininkus. Todėl skyrybų įstatymas metų metais guli neišspręstų klausimų stalčiuje, o kai galų gale bus priimtas, turės tiek apribojimų ir sąlygų, kad paprasčiau bus nužudyti sutuoktinį, nei su juo išsiskirti. Geriausia mano draugė, pavargusi laukti, kada jos santuoka bus pripažinta negaliojančia, kasdien peržiūrinėja laikraščiuose pranešimus apie mirtį, vildamasi rasti juose savo sutuoktinio vardą. Ji niekada nedrįso melstis, kad vyras susilauktų mirties, kokios yra vertas, bet jei būtų gražiai paprašiusi tėvą Hurtadą, šis neabejotinai būtų patenkinęs jos norą. Įstatymų spragos jau daugiau kaip šimtmetį padėdavo tūkstančiams porų nutraukti santuoką. Taip pasielgė ir mano tėvai. Pakako mano senelio noro ir jo ryšių įrodyti, kad mano tėvas magiškai dingo, ir mano mama buvo paskelbta netekėjusia su trimis neteisėtais vaikais, kuriuos mūsų įstatymas vadina pavainikiais. Mano tėvas nemurmėdamas pasirašė popierius, kai tik buvo patikintas, kad neprivalės išlaikyti savo vaikelių. Santuokai panaikinti reikia, kad keletas liudytojų melagingai prisiektų teisėjui, kuris savo ruožtu apsimes tikįs, kad jie pasakoja tiesą. Tokiam sprendimui sulaukti reikia mažų mažiausiai advokato, o jam laikas – pini-

gai, mokama už valandas, todėl jam nenaudinga, kad procedūra būtų kuo trumpesnė. Vienintelė būtina sąlyga, kad advokatas „išpeštų“ skyrybas, – abu sutuoktiniai turi su jomis sutikti, nes jei tik vienas iš jų nesutiks dalyvauti apgavystėje, kaip pasielgė ankstesnioji mano patėvio žmona, nebus ir teismo. Todėl vyrai ir moterys susieina ir skiriasi be jokių dokumentų: taip yra pasielgę bemaž visi mano pažįstami. Dabar, trečiajame tūkstantmetyje, kai rašau visa tai, skyrybų įstatymas vis dar laukia svarstymo, nors respublikos prezidentas panaikino pirmąją savo santuoką ir vedė dar sykį. Tad mano mama ir dėdė Ramonas, kurie jau yra perkopę per aštuoniasdešimt ir išgyvenę kartu gerokai ilgiau kaip pusę šimtmečio, taip ir mirs nesulaukę galimybės įteisinti savo santykius. Jiedviem tai ir neberūpi: net jei galėtų, nesituoktų – verčiau liksiantys žmonių atmintyje kaip legendiniai meilužiai.

Dėdė Ramonas, kaip ir mano tėvas, dirbo Užsienio reikalų ministerijoje, o kai jį, kaip nelegalų žentą, priėmė į savo namus globoti mano senelis, netrukus buvo išsiųstas su diplomatine misija į Boliviją. Tai įvyko šeštojo dešimtmečio pradžioje. Mama ir mes, jos vaikai, iškeliavom iš paskos.

Iki iškeliaudama buvau įsitikinusi, kad visos šeimos yra tokios kaip manoji, Čilė yra pasaulio centre ir žmonės visur atrodo taip kaip mes, o jų gimtoji kalba yra ispanų; anglų ir prancūzų kalbų tik mokyklose mokoma, kaip geometrijos. Vos pervažiavus valstybės sieną man pirmąsyk kilo įtarimas, kad pasaulis labai platus, ir suvokiau, kad niekas o niekas nežino, kokia ypatinga mano šeima. Greit išmokau nepripažinti to, ką jaučiu. Vos tik palikom Čilę ir leidomės iš vienos šalies į kitą, tapau nauja mergaite kvartale, užsieniete mokykloje, keistuole,

kuri kitaip rengiasi ir net kalbėti kaip visi nemoka. Laukiau nesulaukiau, kada grįšiu į Santjagą, į pažįstamą aplinką, bet kai po kelerių metų tai pagaliau įvyko, jau ir ten nepritapau, mat per ilgai gyvenau svetur. Būti užsieniete – o tokia buvau kone visą gyvenimą, – vadinasi, stengtis kur kas labiau už vietinius; tai vertė mane neprarasti budrumo ir išmokė lanksčiai prisitaikyti prie visokios aplinkos. Tai praverčia žmogui, kuris pelnosi duoną stebėdamas gyvenimą: niekas man neatrodo natūralu, kone viskas mane stebina. Užduodu absurdiškus klausimus, bet kartais pataikau juos duoti deramam žmogui ir taip gaunu temą būsimam romanui.

Prisipažinsiu, man viena patraukliausių Vilio būdo ypatybių yra atkaklumas ir savikliova. Jis neabejoja savimi ir nepasiduoda aplinkybėms. Visada gyveno toj pačioj šaly, moka apsipirkti pagal katalogą, balsuoti paštu, atidaryti aspirino buteliuką ir žino, kur skambinti, kai tvinsta virtuvė. Pavydžiu jo tvirtumo: jis visiškai patenkintas savo kūnu, savo kalba, savo šalimi, savo gyvenimu. Žmonės, visada gyvenę toj pačioj vietoj, pasižymi tam tikra ramybe ir nuoširdumu, eina per gyvenimą be baimės. Kitaip yra mūsiškiams, kurie daug sykių kraustėsi į naują vietą: jie neišvengiamai užsiaugina storą odą. Kai mums stinga šaknų ir praeities palikimo, turim pasikliauti atmintim, kad matytume savo gyvenimą tolydų; tačiau atmintis visada miglota, negalim ja pasitikėti. Senus įvykius prisimenu be ryškių kontūrų, jie rodosi išsklidę, tarsi visas mano gyvenimas tebūtų virtinė iliuzijų, efemeriškų vaizdinių, dalykų, kurių nesuprantu arba ne visai suprantu. Dėl nieko nesu tikra. Neįstengiu nė pajusti Čilės kaip geografinio objekto su tam tikromis tiksliomis charakteristikomis, kaip apibrėžtos realios vietovės. Matau ją tarsi lauko keliukus vakaro prieblandoj, kai tuopų šešėliai klaidina akis ir kraštovaizdis panašus į sapną.

Išdidūs ir nuoširdūs

Viena mano draugė sako, kad mes, čiliečiai, esam neturtingi, bet išdidūs. Ji, žinoma, turėjo omeny nepagrįstą mūsų įžeidumą, visada parengtą atsiliepti, neregėtą mūsų pasipūtimą, polinkį pasirodyti paskutiniams kvailiams, vos tik pasitaiko proga. Iš kur tokios charakteristikos? Numanau, kad bent kiek kalta ir mūsų protėvynė Ispanija, iš kurios paveldėjom aistros ir žiaurumo pradus; kai ką perėmėm su krauju iš daug kentėjusių araukanų, o dėl viso kito belieka kaltinti likimą.

Pati turiu truputį prancūzų kraujo, dalinai iš tėvo, ir, be abejo, čiabuvių – pakanka žvilgtelėti į mane; bet svarbiausios mano šaknys yra kastiliškos ir baskiškos. Tokių kaip mano šeimų pradininkai buvo užsimoję kurti dinastijas, todėl kai kurie iš jų tarėsi turėję aukštos kilmės protėvių, nors iš tiesų tie protėviai buvo ispanai žemdirbiai ir avantiūristai, atsibastę prieš šimtus metų į Amerikos užkampį klastingais tikslais. Apie mėlyną kraują – tik tuščios šnekos. Jie buvo garbėtroškos ir darbštūs, savinosi derlingiausias žemes apie Santjagą ir bendromis pastangomis siekė tapti bajorais. Tie, kurie atkako anksčiau ir spėjo praturtėti, leido sau žiūrėti iš aukšto į vėlesnius atvykėlius. Tuokėsi vieni su kitais ir, kaip geri katalikai, veisė gausius palikuonis. Normaliems sūnums buvo skirta tapti žemvaldžiais, daryti karjerą ministerijose arba Bažnyčios hierarchijoje, tik jau ne prekybininkais, nesgi tai jau kita žmonių klasė; ribotesnio

proto vaikinai eidavo tarnauti į laivyną. Dažnai kuris nors sūnus būdavo keliamas į prezidentus. Turime prezidentų dinastijų, tarsi tos pareigos būtų paveldimos, nes čiliečiai balsuoja už girdėtą pavardę. Pavyzdžiui, pavardę *Errázuriz* turėjo trys prezidentai, daugiau kaip trisdešimt senatorių ir nebežinau kiek deputatų, be to, keletas Bažnyčios hierarchų. Padorios „žinomų“ šeimų dukterys tekėdavo už pusbrolių arba už abejotinus stebuklus būdavo paskelbiamos palaimintosiomis; dukterimis paklydėlėmis pasirūpindavo vienuolės. Čiliečiai buvo konservatyvūs, pamaldūs, garbingi, išdidūs ir šykštūs, bet apskritai labdaringi, ne tiek iš prigimties, kiek iš noro pelnyti dangaus karalystę. Buvo gyvenama Dievo baimėje. Aš augau įtikinta, kad su kiekviena privilegija žmogus neišvengiamai gauna visą krūvą įpareigojimų. Ši čiliečių socialinė klasė laikėsi atokiai nuo kitų tautiečių, nes buvo siųsta į Žemę rodyti pavyzdžio, – tai sunki pareiga, prisiimama su krikščionišku nuolankumu. Vis dėlto turiu pareikšti, kad mano senelio giminė, nors kilminga ir turinti garsių pavardžių, nepriklausė tai oligarchijai, neskurdo, bet stokojo turtų ir žemių.

Būdo bruožas, bendras čiliečiams apskritai, bet ypač kastilų ir baskų palikuonims, yra santūrumas, visiška priešingybė karšto temperamento, kuriuo pasižymi kitos Lotynų Amerikos šalys. Augau tarp tetų milijonierių, senelio ir mamos pusseserių, vilkinčių juodomis sukniomis iki pat kulnų; jos didžiavosi „perdirbusios“ savo vyrų kostiumus, mat tai buvęs keblus darbas – reikėdavę išardyti drabužį, išlyginti jo gabalus ir vėl sudurti juos išvirkščiąja puse į viršų. Lengva buvo pažinti taip persiūtas eilutes, nes viršutinė švarko kišenaitė atsidurdavo dešinėj, nors jos vieta kairėj. Rezultatas visada būdavo jaudinantis, nes tos pastangos rodė, kokia taupi ir ūkiška to vyro žmona. Tas ūkiškumas labai svarbus mano tėvynėj, kur būti aplaidžiam –

vyrų privilegija. Vyrams tai dovanotina, kaip ir alkoholizmas, nes manoma, jog tai neišvengiamos biologinės ypatybės: koks jau gimė, toks ir liks... Žinoma, to nepasakysi apie moteris. Čilietės, net ir turtingos, nesilakuoja nagų, nes tai rodytų, kad jos nedirba rankų darbo, o juk tokia gėda būti pavadintai tingine. Kitados įlipęs į autobusą matydavai visas moteris mezgančias; dabar to nebėra, nes iš Jungtinių Valstijų atkeliauja tonos dėvėtų drabužių, o iš Taivano – poliesterinio šlamšto, tad mezgimas nuslinko į užmarštį.

Buvo manoma, kad mūsų išgirtasis santūrumas paveldėtas iš nepriteklius kentusių ispanų užkariautojų, kurie atkeliaudavo leisgyviai nuo alkio ir troškulio, ne tiek godumo, kiek nevilties genami. Tie narsūs vadai – paskutiniai, kuriems dar teko konkistos grobio, – buvo priversti pereiti Andus klastingais kalnų takais arba žygiuoti per Atakamos dykumą kepinami saulės, karštos kaip lava, arba mesti iššūkį pragaištingoms Horno kyšulio bangoms ir vėtroms. Vargu ar jiems apsimokėjo žygis, nes Čilėje, ne taip kaip kituose žemyno kraštuose, negalėjai pasakiškai praturtėti. Aukso ir sidabro kasykloms suskaičiuoti pakako vienos rankos pirštų, o jų uolynams įveikti reikėdavo nežmoniškų pastangų; šalies klimatas irgi nebuvo palankus tabako, kavos arba medvilnės plantacijoms. Mūsų kraštą veikiau derėtų pavadinti neturtingu; daugių daugiausia, ko galėjo tikėtis kolonistas, – ramus žemdirbio gyvenimas.

Seniau, kaip jau esu minėjusi, pūstis, didžiuotis buvo negražu, tačiau ta nuostata, deja, pasikeitė, bent jau Santjage. Mūsiškiai tapo tokie išpuikę, kad sekmadienio rytais lankosi automobilių turguje, prekybos centruose prisikrauna vežimėlį pačių brangiausių produktų – ikrų, šampano, nugarinių, – paskui dar pavaikštinėja, kad aplinkiniai pasistebėtų pirkiniais, galiausiai palieka jį ant tako ir nežymiai išsliūkina tuščiomis rankomis.

Maža to, girdėjau, kad nemaža dalis mobiliųjų telefonų esti mediniai, skirti vien pasirodyti. Prieš kelerius metus tai būtų buvę neįmanoma; prabangiose vilose gyveno tik naujieji turčiai arabai, ir nė vienas sveiko proto žmogus nebūtų apsivilkęs kailinių, net ir per poliarinius speigus.

To kuklumo, tikro ar apsimestinio, geroji pusė buvo nuoširdumas. Nei penkiasdešimtmečio jubiliejų šventimo su rausvai dažytomis gulbėmis, nei karališkų vestuvių su keturaukščiais tortais, nei švenčių su orkestru kišeninių šuniukų garbei, kaip kitose šauniojo mūsų žemyno sostinėse. Tautinis santūrumas buvo pagarbos vertas bruožas, išnykęs kaip duoklė kapitalizmui per pastaruosius du dešimtmečius, kai būti turtingam ir atrodyti tokiam tapo madinga, bet viliuosi, kad greitai sugrįšim prie pažįstamų pažiūrų. Tautų charakteris yra patvarus. Rikardas Lagosas (Ricardo Lagos), dabartinis (t. y. nuo 2002 m.) respublikos prezidentas, su šeima gyvena nuomojamame name eiliniame mikrorajone. Apsilankiusius pas jį aukštus užsienio valstybių pareigūnus pribloškia namo mažumas; jų nuostaba dar padidėja matant, kad valstybės galva pats gamina kokteilius, o pirmoji ponia padeda dengti stalą. Nors dešinieji nedovanoja Lagosui, kad jis ne toks kaip „vienas iš jų“, vis dėlto stebisi jo kuklumu. Jųdviejų pora atstovauja senojo raugo vidurinei klasei, kurią ugdė valstybinės mokyklos ir universitetai – pasaulietiški ir humanistiniai. Lagosai – čiliečiai, kuriems įskiepyti socialinės lygybės ir teisingumo idealai, žmonės, kurių tarsi ir nepalietė dabartinė materializmo manija. Reikia tikėtis, kad jų pavyzdys kartą visiems laikams atpratins palikinėti pilnus vežimėlius prekybos centruose ir didžiuotis mediniais telefonais.

Man rodos, tasai santūrumas, taip įsišaknijęs mano šeimoj, kaip ir polinkis slėpti džiaugsmą ar gerovę, kyla iš gėdos, kurią jaučiame matydami skurdą aplinkui. Mums atrodo, kad turėti daugiau už kitus yra ne tik Dievo neteisingumas, bet ir tam tikra asmeninė nuodėmė. Norisi už tai atgailauti ir atsilyginti labdara. Atgailai dera kasdien misti pupelėmis ir lęšiais arba žiemą kęsti šaltį. Labdara – tai šeimos veikla, tenkanti bemaž vien moterims. Nuo pat mažumės mes, mergaitės, vaikščiojom su mamomis arba tetomis dalyti vargšams drabužių ar maisto. Prieš kokius penkiolika metų tas paprotys išnyko, bet liko pareiga pagelbėti artimui, ir ją čiliečiai vykdo su džiaugsmu, kaip ir dera šalyje, kurioje netrūksta progų tai daryti. Juk Čilėje skurdas ir solidarumas – neišskiriami.

Nėra abejonės, kad tarp turtuolių ir beturčių yra siaubinga nelygybė, kaip beveik visoj Lotynų Amerikoj. Čiliečiai, kad ir kokie būtų skurdžiai, yra pusėtinai išprusę, nepėsti ir žino savo teises, nors ne visada pajėgia jas apginti. Vis dėlto skurdas parodo nagus kiekviena proga, ypač sunkmečio laikais. Tautos kilnumui iliustruoti pakanka kelių pastraipų iš mano mamos laiško, atėjusio iš Čilės, dėl 2002-ųjų žiemos potvynių, užliejusių pusę šalies purvinu vandeniu ir dumblu.

Lijo kelias dienas iš eilės. Ūmai liovėsi ta liūtis, per kurią visi peršlapom, ir kaip tik tada, kai Vidaus reikalų ministerija pranešė, kad orai taisosi, atūžė kita liūtis su audringu vėju ir nupūtė ministrui skrybėlę. Vėl naujas išbandymas žmonėms. Pamatėm, kiek iš tiesų skurdo yra Čilėje, kaip dangsto savo neturtą žemesnioji vidurinė klasė, kuri labiausiai kenčia, nes dar turi vilčių. Tie žmonės visą gyvenimą sunkiai dirba, kad įsigytų padorų būstą, o įmonės juos mulkina: iš lauko nudažo

namą kuo gražiausiai, bet neįrengia drenažo, tad ištikus liūčiai namas ne tik užliėjamas, bet ir ištęžta kaip duonos riekė. Vienintelė pramoga per tą negandą – futbolo pasaulio čempionatas. Ivanas Samoranas, mūsų futbolo aistruolių dievaitis, padovanojo toną maisto produktų, ištisomis dienomis lanko užtvindytus kvartalus, žaidžia su vaikais ir dalija kamuolius. Neįsivaizduoji, kaip skaudu tai matyti; tie, kurių ištekliai mažiausi, visada nukenčia labiau už kitus. Ateitį matau juodą, nes darganos paskandino daržus, o vėtros suniokojo visas vaismedžių plantacijas. Prie Magelano sąsiaurio žūsta tūkstančiai avių, įklimpusių sniege ir paliktų vilkams. Kas be ko, visur reiškiasi čiliečių solidarumas. Vyrai, moterys ir paaugliai, brisdami per vandenį ligi kelių ir išsipurvinę, pasirūpina vaikais, dalija drabužius, paremia ištisas gyvenvietes, vandens nuneštas į pakalnę. Italijos aikštėje iškilo didžiulė palapinė; iš automobilių, važiuojančių pro šalį, keleiviai mėto supakuotas antklodes ir produktus tiesiai į rankas ten budintiems studentams. Mapočo stotis paversta milžinišku nukentėjusiųjų prieglobsčiu; joje įtaisyta scena, kurioje koncertuojantys Santjago atlikėjai, roko grupės ir net simfoninis orkestras skatina šokti šalčio sustingdytus žmones, leidžia jiems bent valandėlei pamiršti savo nelaimę. Tai didžiulė nusižeminimo pamoka. Prezidentas, lydimas žmonos ir ministrų, lanko ir guodžia pabėgėlius. Maža to: gynybos ministrė Mišelė Bašelė, kurios tėvas buvo diktatūros nužudytas, atsiuntė kariuomenės dalinį padirbėti nukentejusiųjų naudai, o pati, įsispraudusi į karišką šarvuotį sykiu su vyriausiuoju vadu, dieną naktį važinėja po jų stovyklas ir dirba. Galų gale kiekvienas daro tai, ką gali. Bet pažiūrėsim, kuo prisidės šalies bankai, garsėjantys korupcija.

Kiek kito žmogaus sėkmė čilietį erzina, tiek jis nieko negaili artimui, kai šį ištinka bėda; tada jau meta į šalį šykštumą ir išsyk tampa draugiškiausiu, dosniausiu pasaulio žmogumi. Kasmet televizija rengia labdaros varžytuves, ir visi, ypač tie kuklieji, įnirtingai lenktyniauja, kuris paaukos daugiau. Dingsčių sužadinti visuomenės gailestingumą nepristinga šalyje, kurią tolydžio užgriūva nelaimės, pakertančios būties pamatus, potvyniai, nušluojantys ištisus kaimus, milžiniškos bangos, išsviedžiančios laivus į miestų aikštes. Nuo pat mažumės žinome, kad gyvenimas yra nepatikimas, amžinai laukiame, kad štai mus ištiks kokia kita negandа. Mano vyras – jo ūgis metras aštuoniasdešimt, o kojos ne itin lanksčios, – niekaip nesuvokė, kodėl laikau taures ir lėkštes apatinėse virtuvės lentynose, kurias jis pasiekia nebent atsigulęs ant grindų, iki pat 1988-ųjų San Fransisko žemės drebėjimo, kuris sukūlė kaimynų indus, o mūsiškiai liko sveiki.

Nepakanka jaučiantis kaltam muštis į krūtinę ir dalyti labdarą, kad būtų atlyginta už ekonominį neteisingumą. Toli gražu. Mūsų rimtumą atsveria rajumas; Čilėje gyvenimas sukasi apie stalą. Dauguma mano pažįstamų verslininkų serga cukralige, nes komercinės derybos vyksta pusryčiaujant, pietaujant arba vakarieniaujant. Niekas nepasirašys dokumento neišgėręs bent jau kavos su sausainiais arba taurės vyno.

Nors tiesa, kad kasdien valgom daržoves, sekmadieniais valgiaraštis pasikeičia. Senelio namuose įprastiniai sekmadienio pietūs prasidėdavo pyragėliais su mėsa ir svogūnais, galinčiais net sveikiausiam žmogui įvaryti rėmenį; po jų būdavo valgoma kazuela – „mirusiuosius prikelianti“ sriuba su mėsa, kukurūzais,

bulvėmis ir žalumynais, o pabaigai patiekiami gardžiausi desertai, tarp kurių niekada netrūkdavo baltojo torto arba pieniško gardumyno, pagaminto pagal senovinį tetos Kupertinos receptą; valgiai būtinai užgeriami litrais naminės vynuogių degtinės ir keletu butelių gero raudonojo vyno, metų metais brandinto namo rūsyje. Pakilę nuo stalo gaudavom po šaukštą magnezijos emulsijos. Viso to būdavo penkeriopai daugiau švenčiant kurio nors suaugusiojo gimtadienį; vaikai nenusipelnydavo tokios garbės. Niekuomet negirdėjau minint cholesterolio. Mano tėvai, nors jiems jau daugiau kaip aštuoniasdešimt, per savaitę suvartoja devyniasdešimt kiaušinių, litrą grietinės, pusę kilogramo sviesto ir du kilogramus sūrio. Abu yra sveiki ir žvalūs kaip jaunuoliai.

Tokie šeimos susiėjimai – gera proga ne tik atsakančiai pavalgyti ir išgerti, bet ir pasibarti. Po antros taurės degtinės tėvų riksmai ir tarpusavio įžeidinėjimai skambėdavo per visą kvartalą. Po to kiekvienas sulįsdavo į savo kampą žadėdamas nebesikalbėti, bet jau kitą sekmadienį nė vienas nedrįsdavo nesėsti prie stalo – senelis nebūtų to atleidęs. Žinau, kad tas pražūtingas paprotys Čilėje vis dar gyvas, nors daug kas yra pasikeitę. Mane baugindavo tie privalomi pietūs, bet dabar, sulaukusi brandaus amžiaus, įdiegiau tą paprotį ir Kalifornijoj. Man idealus savaitgalis – matyti namus, pilnus žmonių, prigaminti maisto visam pulkui ir baigti dieną ginčijantis visu balsu.

Tėvų kivirčai vykdavo be liudytojų. Privatumas – pasiturinčiųjų klasių privilegija, daugumai čiliečių jis neprieinamas. Šeimos, kurių pajamos mažesnės už vidutines, gyvena visi krūvoj, daugelyje butų miega po kelis žmones vienoj lovoj. Jei bute daugiau kaip vienas kambarys, pertvaros tarp jų esti tokios plonos, kad gretimam kambary girdėti kiekvienas atodūsis. Norint

pasimylėti tenka slapstytis neįtikimiausiose vietose – viešosiose pirtyse, po tiltais, zoologijos sode ir panašiai. Kadangi butų klausimas bus sprendžiamas geriausiu atveju dar gal dvidešimt metų, manau, vyriausybė privalėtų parūpinti išeities nerandančioms porelėms nemokamų motelių, tada jos išvengtų daugybės psichologinių problemų.

Kiekvienoj šeimoj pasitaiko baltų varnų, tačiau tai visuomet priverčia izoliuoti keistuolį glaudžiame šeimos rate, kad nekiltų skandalų. Mes, čiliečiai, nuo pat kūdikystės mokomi, kad „nešvarūs baltiniai skalbiami namie", ir nekalbam apie tėvus girtuoklius, prasiskolinusius, mušančius žmoną arba pakliuvusius į kalėjimą. Viskas slepiama – nuo tetos kleptomanės iki pusbrolio, kuris suvedžioja senutes, kad išviliotų iš jų menkas santaupas, arba, dar blogiau, kuris dainuoja madingame Laizos Mineli kabarete, nesgi Čilėje kiekvienas originalus požiūris į potraukį tai ar kitai lyčiai yra nedovanotinas. Audringa vieša diskusija kilo dėl *šalutinio poveikio*, kadangi niekas nesiryžo pripažinti priežasčių. Tokia pat nesėkmė ištiko abortų įstatymą, nors tai viena rimčiausių šalies sveikatos apsaugos problemų; visi tikėjosi, kad jei tą temą nutylėsi, ji ims ir išnyks.

Mano mama turi įsirašiusi į juostelę daugybę nešvankių anekdotų ir šeimos skandalų, bet man neleidžia jos pasiklausyti, nes bijo, kad nepaskelbčiau tų įrašų. Ji man pažadėjo, kad po jos mirties, kai jai tikrai nebegrės tėvų prakeikimas, aš gausianti tą juostelę. Užaugau tarp paslapčių, kuždesių, draudimų, dalykų, kurių šiukštu nevalia minėti. Jaučiuosi skolinga begalei skeletų, paslėptų spintose, už tai, kad jie pasėjo manyje literatūros sėklą. Kiekvienoj savo aprašomoj istorijoj stengiuosi kurį nors iš jų išvaryti pragaran.

Mūsų šeimoj paskalos nebuvo mėgstamos; tuo mes bent kiek skiriamės nuo tipiško *Homo chilensis*, nes juk mūsų tautinis sportas yra apkalbėti už akių žmogų, vos tik jis išeina pro duris. Tuo skiriamės ir nuo savo aukštinamų anglų, kuriems nekomentuoti asmens yra elgesio norma. (Pažįstu vieną britų kariuomenės karį, vedusį, turintį keturis vaikus ir kažkiek anūkų, nutarusį pasikeisti lytį. Niekam nieko nesakęs, pasirodė moteriškais drabužiais, ir nė vienas žmogus tame Anglijos provincijos miestelyje, kur jis buvo išgyvenęs daugiau nei keturis dešimtmečius, neparodė jokios nuostabos.) Tarp mūsų posakį *blogai kalbėti apie savo artimą* kartais atstoja žodis *pešti*, matyt, siejamas su pasakymu *pešti vištą*, atseit žmogų, kurio čia nėra. Štai taip ir atsitinka, kad niekas nenori išeiti pirmas ir atsisveikinimas tarpdury tęsiasi be galo. O mūsų šeimoj, priešingai, paprotys nekalbėti blogai apie kitus, įvestas mano senelio, atvedė prie kito kraštutinumo: senelis niekuomet taip ir nepaaiškino mamai, kodėl prieštarauja jos santuokai su vyriškiu, kuris būtų tapęs mano tėvu. Nepanoro kartoti gandų, sklidusių apie jo elgesį ir būdą, nes neturėjo įrodymų, ir, užuot juodinęs jaunikio vardą šmeižtais, verčiau rizikavo dukters ateitimi, todėl jai teko tuoktis ničnieko nežinant apie sužadėtinį, kuris nebuvo jos vertas. Ilgainiui atsikračiau to šeimos bruožo; nevengiu perpasakoti paskalų, kalbėti apie žmogų už akių ir viešinti savo knygose svetimų paslapčių; todėl pusė mano giminaičių su manim nesikalba.

Įprotis šeimai nesikalbėti su kuriuo nors iš saviškių neretas. Didysis rašytojas, romanų autorius Chosė Donosas (José Donoso), šeimos priverstas iš savo atsiminimų išbraukė skyrių apie nepaprastą prosenelę: ji mat palaidojusi vyrą įsteigė nelegalius lošimo namus, kuriuose darbavosi patrauklios merginos. Kalbama, kad suteršta pavardė sutrukdė autoriaus sūnui tapti

prezidentu, ir net po šimto metų jo palikuonys stengėsi slėpti tą istoriją. Gaila, kad toji prosenelė buvo ne iš mano genties. Nes būtų įpareigojusi mane panaudoti tą istoriją ir pagrįstai tuo didžiuotųsi. Kiek nešvankių novelių būtų galima parašyti turint tokią prosenelę!

Apie ydas ir dorybes

Beveik visi mano šeimos vyriškiai studijavo teisę, bet, kiek prisimenu, nė vienas netapo advokatu. Čiliečiui patinka įstatymai, ir tuo labiau, kuo painesni. Niekas mūsų taip nežavi kaip popierizmas ir formalumai. Kai tik koks reikalas išsprendžiamas paprastai, tuoj įtariam įstatymų pažeidimą. (Aš, pavyzdžiui, visada abejojau, ar mano santuoka su Viliu galioja, nes nuo vieno parašo knygoje ligi kito praėjo mažiau kaip penkios minutės. Čilėje ta biurokratinė procedūra būtų užtrukusi ne vieną savaitę.) Čilietis yra formalistas. Šalyje nėra geresnio verslo, kaip turėti notaro kontorą: juk norim, kad kiekvienas dokumentas būtų padaugintas keliais egzemplioriais ir patvirtintas keliais antspaudais. Esam tokie formalistai, kad generolas Pinočetas pateko istorijon ne kaip valdžios užgrobėjas, o kaip teisėtas prezidentas, nors dėl to teko pakeisti konstituciją. Ir štai – viena iš gausybės istorijos grimasų: galiausiai jis pats susipainiojo tarp įstatymų, kuriuos buvo sukūręs, kad neribotą laiką išsilaikytų tame poste. Pagal konstituciją jis turėjo eiti pareigas dar aštuonerius metus – nuo valdžios užgrobimo buvo jau keleri metai praėję, – būtent iki 1988-ųjų, o tada tauta turėjo plebiscitu nuspręsti, ar jis ir toliau liks prezidentu, ar bus surengti nauji rinkimai. Plebiscitą jis pralaimėjo, o kitais metais prapylęs ir rinkimus buvo priverstas perduoti prezidento įgaliojimus varžovui, demokratinių jėgų kandidatui. Būnant užsienyje

sunku išsiaiškinti, kaip baigėsi diktatūra, nors ją besąlygiškai rėmė ginkluotosios pajėgos, dešinieji ir didelė dalis gyventojų. Politinių partijų veikla buvo nutraukta, nebuvo Kongreso, spauda cenzūruojama. Kaip daug sykių tvirtino generolas, „be jo pritarimo šalyje nė lapas nekrustelės". Tai kaipgi jis galėjo būti nušalintas demokratišku balsavimu? Šitaip galėjo įvykti nebent tokioje šalyje kaip Čilė. Lygiai taip pat šiandieną mėginama pasinaudojant įstatymo spragomis teisti jį kartu su kitais kariais, kaltinamais žmogaus teisių pažeidimais, nors Aukščiausiasis teismas buvo jo paties paskirtas, o plačios amnestijos įstatymas panaikino jų atsakomybę už neteisėtus veiksmus Pinočeto valdymo metais. Ir štai kas išėjo: buvo šimtai suimtųjų, kuriuos, manoma, kariškiai nužudė, bet jie tai neigia, o kadangi niekas tų žmonių nebematė, tai jie laikomi dingusiais be žinios. Tokiose bylose senatis negalioja, todėl kaltininkai negali dangstytis amnestija.

Laikytis taisyklių, kad ir kokių neveiksmingų, žūtbūt stengiasi begalė vargšės mūsų tėvynės biurokratų. Ta biurokratija – tikras rojus „eiliniam čiliečiui", pilkam žmogeliui. Joje jis gali vegetuoti kiek panorėjęs, nes jam nė kiek negresia vaizduotės pinklės, jis bus visiškai ramus dėl savo posto iki pat pensijos, nebent per kvailumą pabandytų pakeisti dalykų būklę, kaip tvirtina sociologas ir rašytojas Pablas Huneusas (beje, vienas iš nedaugelio ekscentriškų čiliečių, nesusigiminiavusių su mano šeima). Viešajam pareigūnui, valdininkui, dera nuo pat pirmos darbo dienos suprasti, kad pamėginus parodyti bent krislelį iniciatyvos baigtųsi jo karjera, nes čia yra pasodintas ne tam, kad ką nors nuveiktų, o tik kad oriai pasiektų savo nekompetencijos lygį. Dėlioti popierius su antspaudais ir parašais iš vienos vietos į kitą reiškia norą ne spręsti problemas, tik atidėlioti jų sprendimą. Jei problemos būtų išspręstos, biurokratija prarastų

įtaką ir daugybė garbingų žmonių liktų be darbo; ir priešingai, jei problemų daugėtų, padidėtų valstybės biudžetas, ji įdarbintų daugiau žmonių, sumažėtų nedarbo lygis ir visi būtų patenkinti. Valdininkas piktnaudžiauja tuo trupučiu valdžios, kurį turi, remdamasis tuo, kad visuomenė – jo priešas, nes visuomenė atsako jam tuo pačiu. Nustebau sužinojusi, kad Jungtinėse Valstijose pakanka turėti vairuotojo teises ir jau gali keliauti po visą šalį, o daugumą formalumų galima atlikti paštu. Čilėje budintis pareigūnas, priešingai, iš prašytojo pareikalauja gimimo liudijimo, įrodymų, kad jis nepabėgęs iš kalėjimo, kad susimokėjo mokesčius, įsiregistravo rinkėjų sąrašuose ir tebėra gyvas, nes nors ir šokinėtų norėdamas įrodyti, kad nėra miręs, vis tiek turėtų pateikti „veiksnumo pažymą". Neva tai problemai spręsti vyriausybė įkūrė kovos su biurokratija įstaigą. Dabar piliečiai gali skųstis dėl netinkamo aptarnavimo ir apkaltinti nerangų valdininką... antspauduotu raštu trimis egzemplioriais, kaipgi kitaip! Neseniai norėdami turistiniu autobusu kirsti Argentinos sieną turėjom pusantros valandos laukti, kol bus peržiūrėti mūsų dokumentai. Kirsti senąją Berlyno sieną buvo paprasčiau. Kafka buvo čilietis.

Manau, mūsų aistra teisėtumui yra kaip ir apsauga nuo agresijos iš vidaus: jei ne įstatymo kuoka, pultume vieni kitus lazdomis. Patirtis mus pamokė, kad netekę kantrybės galim pasielgti kaip paskutiniai barbarai, todėl stengiamės būti apdairūs ir apsitverti storais pluoštais antspauduotų popierių. Kiek įmanydami vengiame kaktomušos, ieškom sutarimo ir pirmai progai pasitaikius sprendžiame klausimus balsų dauguma. Mums neapsakomai patinka balsuoti. Vos tik mokyklos kieme susirenka būrelis vaikigalių pažaisti futbolo, pirmiausia jie surašo

nuostatus ir balsuodami išsirenka pirmininką, valdybos narį ir iždininką. Tai nereiškia, kad esam tolerantiški: anaiptol, su aklu užsispyrimu laikomės savo nuomonės (aš pati – gyvas pavyzdys). Nepakantumas reiškiasi visur – religijoje, politikoje, kultūroje. Vos tik kas nors išdrįsta nepritarti, tuoj yra apipilamas įžeidimais arba pašaipomis, žinoma, jei nepavyksta jo nutildyti prievarta.

Gerbiame tradicijas ir papročius, tuo atžvilgiu esame konservatyvūs, renkamės verčiau prastą, bet pažįstamą, negu gerą, bet negirdėtą. Užtat kitais atžvilgiais vis vaikomės naujovių. Tikime, kad kiekvienas dalykas, kuris ateina iš užsienio, savaime aišku, yra geresnis už mūsišką, ir turim jį išbandyti, nuo naujausio elektroninio jungiklio iki ekonominių bei politinių sistemų. XX amžiuje bandėme įvairių formų revoliucijas, blaškėmės tarp marksizmo ir laukinio kapitalizmo, tolydžio ieškodami jiems tarpinių atspalvių. Viltis, kad pakeitus vyriausybę pagerės mūsų gyvenimas, tolygi vilčiai išlošti loterijoje, ji neturi racionalaus pamato. Iš esmės gerai žinome, kad gyventi nelengva. Mūsų tėvynė – žemės drebėjimų šalis, kur jau čia nebūsi fatalistas! Tokiomis aplinkybėmis praverčia dar ir truputis stoicizmo, bet didžiuotis juo nėra reikalo – galim dejuoti kiek tinkami.

Mano šeima, kaip man rodos, yra tiek spartietiška, kaip ir stojiška. Pasak mano senelio, nuo lengvo gyvenimo susergama vėžiu, o sunkumai naudingi sveikatai; jis siūlė šaltą dušą, sunkiai sukramtomą maistą, veltinius matracus, patarė traukiniu važinėti trečiąja klase ir avėti sunkiais batais. Jo teoriją apie nepatogumų naudą sveikatai patvirtino kai kurie angliški koledžai, kuriuose likimo valia praleidau didžiąją dalį vaikystės. Šitaip išauklėtas žmogus paskui džiūgauja net dėl mažiausio džiaugsmo; aš esu viena tų, kurie tylomis dėkoja Dievui, kai iš čiaupo paplūsta karštas vanduo. Žinau, kad gyvenime pil-

na problemų, ir kai kelias dienas nepatiriu nei sielvarto, nei skausmų, susirūpinu: juk tai neabejotinai reiškia, jog dangus rengia man rimtesnį išbandymą. Vis dėlto nesu tokia jau neurotikė; būti su manim, sakyčiau, net smagu. Nedaug tereikia, kad jausčiausi laiminga; dažniausiai pakanka srovelės karšto vandens iš krano.

Daug prišnekėta, kad esam pavydūs, kad mus erzina kito žmogaus laimė. Tai tiesa, bet dėl to kaltas ne mūsų pavydas, o tai, ką visi žino: sėkmė yra nenormalus dalykas. Žmogus biologiškai užprogramuotas patirti nesėkmę, o štai ir įrodymai: jis turi kojas, bet ne ratus, žastus vietoj sparnų ir medžiagų apykaitą vietoj baterijų. Kam svajoti apie sėkmę, jei galim ramiai gyvuoti su savo nesekmėmis? Kam daryti šiandien tai, ką galim atidėti rytojui? Arba daryti gerai, jei galim padaryti pusėtinai? Bjaurimės tėvynainiu, iškilusiu aukščiau už kitus, nebent jis tai padarytų užsienyje, – tada jau tas laimės vaikas tampa kone nacionaliniu didvyriu. O vietiniam nugalėtojui vis dėlto baigiasi blogai; bematant visi kaip susitarę nutyla, kad anas nepasikeltų puikybėn. Pastarąjį sportą vadinam „skverniniu“: griebiam artimą savo už skverno ir bloškiam žemėn. Vis dėlto kartais vienas kitas, nepaisydamas skverninio ir aplinkinės vidutinybių masės, įstengia iškelti galvą virš vandens. Mūsų tauta yra davusi pasauliui iškilių vyrų ir moterų: tai du Nobelio premijos laureatai Pablas Neruda ir Gabriela Mistral, dainininkai Viktoras Chara (Victor Jara) ir Violeta Para (Parra), pianistas Klaudijus Arau (Claudio Arrau), tapytojas Robertas Mata (Roberto Matta), rašytojas Chosė Donosas, – galėčiau suminėti ir daugiau.

Mums, čiliečiams, patinka laidotuvės, nes mirusysis mums jau ne varžovas ir nebeapkalbės mūsų už akių. Ne tik ateinam

visu pulku į kapines, kuriose teks ne vieną valandą pastovėti klausantis mažiausiai penkiolikos prakalbų, bet ir švenčiam jo mirties metines. Dar viena mūsų pramoga – pasakoti ir klausytis istorijų, ypač kuo baisesnių ir liūdnesnių; tuo atžvilgiu, kaip ir pomėgiu išgerti, esam panašūs į airius. Ištikimai žiūrim televizijos serialus, nes lygindami save su nelaimingais jų herojais galim apraudoti ir savo pačių sielvartą. Augau klausydamasi radijo teatro serialų iš virtuvės, nors senelis draudė klausytis radijo, mat laikė jį šėtono įrankiu apkalboms ir nešvankybėms skleisti. Mes, vaikai, kartu su tarnaitėmis jaudinomės dėl to, kas vyksta begaliniame seriale „Teisė gimti“, kuris, prisimenu, tęsėsi metų metais.

Serialo personažų gyvenimas mums rūpi kur kas labiau negu savo šeimos narių, nors jį ne visada lengva sekti. Štai toks pavyzdys: mergišius suvedžioja moterį ir palieka ją besilaukiančią, paskui keršydamas veda šlubą merginą ir ją taip pat palieka nėščią, o pats sprunka į Italiją pas pirmąją žmoną. Kiek žinau, tai vadinasi trigamija. Tuo tarpu šlubė išsioperuoja koją, nueina į kirpyklą, paveldi stambų palikimą, tampa didelės įmonės vadove ir susilaukia naujų jaunikių. Kai mergišius grįžta iš Italijos ir pamato, kad ta moteris turtinga, o jos kojos vienodo ilgio, ima atgailauti dėl išdavystės. Čia jau libretistas įklimpsta, stengdamasis išpainioti tą kaltūną, kuriuo virto ši istorija. Tenka padaryti abortą pirmajai aferisto aukai, kad neliktų pavainikių, klaidžiojančių po televizijos kanalą, ir nužudyti nelaimingąją italę, kad suvedžiotojas – kuris televizijos seriale yra teigiamas herojus – tinkamu laiku taptų našliu. Tai jau leidžia buvusiai šlubei padoriai ištekėti, nors visiems akis bado didžiulis jos pilvas, ir labai greitai pagimdyti, savaime aišku, berniūkštį. Niekas nedirba, visi gyvena vien aistromis, o moterys vaikšto su priklijuotomis blakstienomis ir nuo pat

ryto vilki kokteilinėmis sukniomis. Ilgainiui bemaž visi tos tragedijos herojai atsiduria ligoninėje; išvien susipynę gimdymai, eismo nelaimės, išžaginimai, narkomanija, jaunuoliai, pabėgę iš namų ar iš kalėjimo, aklieji, bepročiai; turtuoliai nuskursta, o skurdžiai praturtėja. Rytojaus dieną po ypač dramatiškos serijos telefonai visoje šalyje kaista nuo įspūdžių; draugės iš Santjago skambina mano sąskaita man į Kaliforniją ir komentuoja ką mačiusios. Vienintelė laida, galinti konkuruoti su televizijos serialo baigiamuoju filmu, yra popiežiaus apsilankymas, bet jis įvyko vienintelį sykį per visą mūsų istoriją ir vargu ar kada bepasikartos.

Be laidotuvių, kalbų apie ligas ir televizijos serialų, turim dar vieną niekados nenusibostančią pokalbių temą – nusikaltimus. Žavimės psichopatais ir žmogžudžiais, o jeigu jie dar ir iš aukštuomenės – juo geriau. „Sunkiai prisimenam valstybės nusikaltimus, bet niekada nepamirštam savo artimo nuodėmėlių“, – rašė garsus žurnalistas. Vieną garsiausių žmogžudysčių per visą istoriją įvykdė toks Barselo: jis nužudė savo žmoną, kurią per visus bendro gyvenimo metus skriaudė kaip įmanydamas, o paskui prasimanė nelaimingą atsitikimą. Girdi, juodu stovėjo apsikabinę, tuo metu iššovė ginklas ir kulka perskrodė jai galvą. Tik liko neaišku, kodėl jo rankoje buvo užtaisytas pistoletas, nutaikytas į žmonos pakaušį. Jo uošvė surengė kampaniją, kad atkeršytų už nelaimingą dukrelę; nekaltinu jos – būčiau pasielgusi lygiai taip pat. Toji ponia priklausė Santjago aukštuomenei ir buvo pratusi nenusileisti. Parašė knygą, kurioje demaskavo žentą, o kai šis buvo nuteistas myriop, įsitaisė respublikos prezidento kanceliarijoje, kad neleistų suteikti žudikui malonės. Jis buvo sušaudytas – pirmasis ir vienas iš nedaugelio kilmingų nusikaltėlių, susilaukusių mirties bausmės, nes šiaip jau ji būdavo skiriama tik neturintiems įtakingų ryšių

ir gerų advokatų. Dabar mirties bausmė panaikinta, kaip ir visose padoriose šalyse.

Augdama prisiklausiau ir anekdotų iš šeimos gyvenimo, juos pasakodavo mano seneliai, tetos ir mama: jie labai pravertė, kai ėmiau rašyti romanus. Kiek juose tiesos? Nesvarbu. Prisiminimuose niekas neieško teisybės, pakanka legendos, kad ir tokios kaip liūdna istorija apie vėlę, kuri per spiritizmo seansą pasirodė mano senelei ir pasakė, kur po laiptais yra paslėptas lobis. Deja, pastato planai pasirodė esantys klaidingi, ir tik dėl to, o ne dėl vaiduoklio piktos valios, lobio rasti nepavyko, nors išgriovėm pusę namo. Bandydavau išsiaiškinti, kaip ir kada įvyko tie apgailėtini dalykai, bet niekas iš mano šeimos nepasistengė viso to dokumentuoti, o jei būčiau per daug klausinėjusi, tėvai būtų įsižeidę.

Nenorėčiau sudaryti įspūdžio, kad turim vien tik ydų: netrūksta mums ir gerų ypatybių. Nagi, leiskit pagalvoti... Pavyzdžiui, mūsų tauta turi poeto sielą. Tai ne mūsų kaltė: kaltas kraštovaizdis. Nė vienas, gimęs ir gyvenantis tokioj gamtoj kaip mūsų, negali ištverti nekūręs eilių. Čilėj tik pakelk akmenį – ir iš po jo išlįs ne koks driežiukas, o poetas arba popdainininkas. Mes jais žavimės, juos gerbiam ir pakenčiam jų keistenybes. Kitados politiniuose mitinguose žmonės visu balsu deklamuodavo Pablo Nerudos eiles, kurias visi mokėjom atmintinai. Ypač mėgom jo eilėraščius apie meilę, nes jaučiam silpnybę romansams. Jaudina mus ir nelaimės – neviltis, ilgesys, nusivylimas, skausmas; mūsų vakarai ilgi, gal todėl ypač esam linkę į melancholiškas temas. Jeigu kam nepakanka poezijos, tai juk netrūksta ir kitų meno šakų. Visos mano pažįstamos moterys retomis laisvalaikio minutėmis rašo, tapo, lipdo ar dirba dar ką nors gražaus. Menas

dabar atstoja audimą. Man yra pridovanota tiek paveikslų ir keramikos dirbinių, kad garaže nebetelpa automobilis.

Kalbėdama apie mūsiškių būdą galiu dar pridurti, kad esam lipšnūs, dalijam bučinius į kairę ir į dešinę. Suaugusieji sveikindamiesi nuoširdžiai pakšteli į dešinį skruostą; vaikai bučiuoja suaugusius ateidami ir išeidami, be to, iš pagarbos vadina juos dėdėmis ir tetomis, visai kaip Kinijoj, taip pat mokykloj kreipiasi ir į mokytojas. Vyresni žmonės bučiuojami be gailesčio, net ir prieš jų norą. Moterys bučiuojasi tarpusavyje, net jei viena kitos nekenčia, o vyrus bučiuoja visus, kiek tik yra po ranka, nepaisydamos nei amžiaus, nei luomo, nei higienos. Tik vaisingo amžiaus vyrai, nuo kokių keturiolikos metų iki septyniasdešimties, nesibučiuoja vieni su kitais, išskyrus tėvą ir sūnų, užtat ploja vienas kitam per petį ir apsikabina kiek tinkami. Yra ir daug kitų būdų parodyti lipšnumą – nuo durų atidarymo nelauktam svečiui iki pasidalijimo tuo, ką turi. Nedera girti to, kuo kitas vilki, nes anas būtinai nusivilks ir padovanos tą daiktą. Jei ant stalo lieka maisto, mandagumas reikalauja įteikti tą likutį svečiams, kad išsineštų: juk niekas ir į svečius neateina tuščiomis rankomis.

Pirmas dalykas, kurį kiti sako apie čiliečius, yra svetingumas: išgirdę menkiausią užuominą skubam išskėsti rankas ir atlapoti savo namų duris. Dažnai girdžiu iš užsieniečių, atvykusių į Čilę, kad paprašius nurodyti reikiamą kryptį užkalbintasis pats palydi svečius, o jei mato, kad atvykėliai blaškosi, yra pasirengęs pasikviesti juos į namus, pavaišinti ir prireikus net pasiūlyti nakvynę. Vis dėlto prisipažįstu, kad mano šeima nebuvo itin draugiška. Vienas mano dėdė neleisdavo kvėpuoti jam į veidą, o senelis vožė lazda į telefoną, kam jį taip nepagarbiai kviečia be jo sutikimo. Vis pyko ant laiškininko, kodėl neša jam korespondenciją, kurios jis neprašė, ir neatplėšdavo laiškų,

jei ant voko nematydavo siuntėjo adreso. Mano tėvai jautėsi esantys aukštesni už visą žmoniją, nors man taip dorai ir nepaaiškėjo kodėl. Senelis pats buvo išmokytas ir mus mokė, kad pasitikėti galim tik artimiausiais giminaičiais, visi kiti pasaulio gyventojai esantys įtartini. Jis buvo uolus katalikas, bet nekentė išpažinties, kadangi nepasitikėjo kunigais ir teigė galįs be tarpininkų prašyti Dievą atleisti jam nuodėmes. Tą patį taikė žmonai ir sūnums. Bet tas nepaaiškinamas pranašumo kompleksas netrukdė maloniai priimti bet kokį svečią, nors ir niekšą. Tuo atžvilgiu mes, čiliečiai, esam panašūs į dykumų arabus: svečias yra šventas žmogus, o draugystė, vienąsyk patvirtinta, tampa nenutraukiamu ryšiu.

Nevalia įžengti į jokius namus, turtingus ar skurdžius, ir atsisakyti vaišių, net jeigu tai būtų tik „arbatėlė“. Yra ir kita tautinė tradicija. Kadangi kavos visada stigo ir ji daug kainavo – net „Nescafé“ buvo prabanga, – išgerdavom daugiau arbatos negu visi Azijos gyventojai, bet per pastarąją kelionę labai nustebau, kad pagaliau ir pas mus atėjo kavos kultūra, tad šiandien kiekvienas, įstengiantis susimokėti, randa espreso ir kapučino kavos kaip Italijoj. Ta proga noriu nuraminti būsimus turistus, kad turim ir nepriekaištingų pirčių, o vandens, parduodamo buteliais, pilna visur; nebegresia kolitas nuo pirmo vandens gurkšnio kaip kitados. Dėl to šiek tiek apgailestauju, kadangi mes, užaugę su Čilės vandeniu, esam atsparūs visoms žinomoms ir dar nežinomoms bakterijoms; galiu gerti Gangos vandenį ir man nieko neatsitinka, o mano vyras, vos išvykęs iš Jungtinių Valstijų, valydamasis dantis suserga šiltine. Arbatai čiliečiai neišrankūs; bet koks rusvas antpilas su trupučiu cukraus mums jau skanėstas. Be to, yra begalė vietinių žolelių, kurioms priskiriama gydomųjų savybių, o kai skurdas jau visai pribaigia, geriam „šunų arbatą“ – paprasčiausią karštą vandenį iš įskilusio

puodelio. Svečiui pirmiausia pasiūlom „arbatėlės“, „vandenėlio“ arba „vynelio“. Mes Čilėj kalbame mažybiniais žodeliais, kadangi neriamės iš kailio norėdami įsitikinti, ar svečiui ko netrūksta, ir sykiu bijodami persūdyti, net ir žodžiais. Paskui pasiūlome „atlikusio“ valgio: tai gali reikšti, jog namų šeimininkė atitraukė duonos kąsnį nuo vaikų burnos, kad pavaišintų svečią, todėl šiam nevalia atsisakyti. Jei svečias yra formaliai pakviestas, jis gali tikėtis pantagriueliškos puotos; tikslas aiškus – keletui dienų sugadinti virškinimą puotautojams. Sunkiausiai dirba, savaime aišku, moterys. Dabar tampa madinga, kad maistą gamina vyrai; tai tikra bėda, nes jiems tenka visa garbė, o moteriai lieka iššveisti ir išmazgoti visą kalną nešvarių puodų ir lėkščių, panaudotų vaišėms. Virtuvė paprastai kukli, nes žemė ir jūra dosnios; galvą guldau, kad niekur nėra skanesnių žemės vaisių ir jūrų gėrybių kaip mūsiškiai. Kuo sunkiau gauti reikiamų produktų, tuo rafinuotesni ir aštresni valgiai, kaip kad Indijoj ar Meksikoj, kur žinoma trys šimtai būdų patiekti ryžius. Mes žinom tik vieną ir jo visiškai gana. Kadangi mums nereikia kurti originalių valgių, tai visą išradingumą panaudojam galvodami patiekalų vardus, galinčius sukelti svetimšaliui juodžiausių įtarimų: balzamuoti pamišėliai, galvų slėgtainis, kraujinis vėdaras, keptos smegenys, ponių piršteliai, karalienės ranka, vienuolės atodūsiai, įdaryti vaikučiai, suplyšusios kelnaitės, beždžionės uodega ir taip toliau.

Čiliečiai turi humoro jausmą. Mums patinka juoktis, nors iš esmės stengiamės būti rimti. Apie prezidentą Chorchę Alesandrį (Jorge Alessandri; 1958–1964), viengungį neurotiką, kuris gėrė vien mineralinį vandenį, neleido rūkyti jo akivaizdoj ir žiemą vasarą vaikščiojo su paltu ir šaliku, žmonės kalbėjo su

nuostaba: „Koks liūdnas tasai ponas Chorchė!“ Tai mus guodė, nes suvokėm esantys gerose rankose: rimto (net per daug rimto) žmogaus, depresijos apimto senio, kuris negaišta laiko nenaudingoms linksmybėms. Ir vis tiek nelaimės mums rodosi smagios; laviname humoro jausmą, kai reikalai prasti, o kadangi mums visuomet atrodo, kad jie prasti, tai dažnai juokiamės. Taip šiek tiek atsveriam polinkį visu kuo skųstis. Asmenybė tuo populiaresnė, kuo dažniau iš jos šaipomasi; kalbama, jog prezidentas Salvadoras Aljendė kūrė anekdotus apie save – kai kuriuos net gana nešvankius – ir leido juos į žmones. Daug metų redagavau vieną žurnalo rubriką ir televizijos programą, taikančias į humoristines; jos niekam nekliuvo, nes mažai teturėjo varžovių, – juk Čilėje net ir pajacai yra melancholiški. Po kelerių metų, kai ėmiau rengti panašią rubriką vienam Venesuelos laikraščiui, ji kai kam baisiai nepatiko, o man pelnė visą tuntą priešų, nes venesueliečių humoras yra labiau tiesmukas ir ne toks šiurkštus.

Mano šeima garsi užgauliais pokštais, jos humorui stinga subtilumo; vieninteliai anekdotai, kuriuos ji supranta, yra vokiški pono Oto juokeliai. Štai pavyzdys. Viena labai elegantiška senjorita turėjo tokią ydą – vis nevalingai pirstelėdavo. Kad neišsiduotų, triukšmingai kaukšėdavo batukais, tada ponas Otas jai tarė (su vokišku akcentu): „Net brangiausia avalynė netrenks taip įspūdingai kaip tavo sėdynė.“ Tai parašiusi kvatojau ligi ašarų. Bandžiau atpasakoti tą kalambūrą vyrui, bet neįstengiau išversti rimo, be to, Kalifornijoj šaipytis iš kitos tautybės žmonių stačiai neleistina. Aš vaikystėj girdėdavau šaipantis iš galisų, žydų ir turkų. Mūsų humoras yra juodas, mes nepraleidžiam progos pasityčioti iš tų, kurie skiriasi nuo mūsų, vis tiek kuo: iš kurčnebylių, debilų, epileptikų, spalvotųjų, homoseksualų, kunigų, invalidų ir panašiai. Turim juokelių, skirtų visoms

religijoms ir visoms rasėms. Žodžius „politinis korektiškumas“ pirmąsyk išgirdau būdama keturiasdešimt penkerių metų ir neįstengiau išaiškinti nei savo draugams čiliečiams, nei tėvams, ką tai reiškia. Kartą Kalifornijoj užsimaniau įsigyti šunį, vieną iš tų, kurie mokomi vedžioti akluosius, bet neįveikia sunkių treniruočių. Savo prašyme per neatsargumą parašiau, kad norėčiau vieno iš tų „atmestųjų“ šunų, bet gavau paštu griežtą pranešimą, kad terminas „atmestasis“ nevartojamas, dera sakyti, kad gyvūnas „pakeitė specialybę“. Pamėgink, kad geras, paaiškinti tai Čilėje!

Mano mišri santuoka su JAV amerikiečiu ne tokia jau ir bloga; mes susiderinam, nors didžiąją laiko dalį nei jis, nei aš neturim ko pasakyti vienas kitam, nes visada esam linkę abejotinu atveju nusileisti. Labiausiai nesutariam dėl to, kad skirtingai suvokiam juoką: Vilis neįžvelgia sąmojo ispaniškame pasakyme, o aš niekaip nesuprantu, kokio velnio jis kvatoja. Vienintelis dalykas, kuris pralinksmina mus abu, tai prezidento Džordžo Bušo (George W. Bush) ekspromtai.

Kur gimsta tėvynės ilgesys

Esu daug kartų sakiusi, kad pradėjau ilgėtis tėvynės nuo 1973 m. karinio perversmo, kuris pakeitė mano šalį taip, kad nebegaliu jos pažinti, bet iš tiesų nostalgija bus prasidėjusi kur kas anksčiau. Vaikystės ir paauglystės metai man įsiminė kelionėmis ir išsiskyrimais. Nespėjus įleisti šaknų vienoje vietoje tekdavo krautis lagaminus ir traukti kitur.

Būdama devynerių palikau savo vaikystės namus ir be galo liūdnai atsisveikinau su nepamirštamuoju seneliu. Kad nenuobodžiaučiau kelionėj į Boliviją, dėdė Ramonas padovanojo man pasaulio žemėlapį ir pilną rinkinį Šekspyro raštų, išverstų į ispanų kalbą; juos prarijau kaip šuo muilą, vėliau dar ne sykį skaičiau iš naujo ir tebeturiu dabar. Mane žavėjo tos istorijos apie pavydulingus vyrus, kurie žudė žmonas dėl skarelių, apie karalius, kuriems priešai lašino nuodus į ausį, apie meilužius, nusižudžiusius dėl nesusikalbėjimo. (Visiškai kitoks būtų buvęs Romeo ir Džuljetos likimas, jeigu jie būtų turėję telefoną!) Šekspyras įvedė mane į istorijas, kuriose viešpatauja kraujas ir aistra, – tai pavojingas kelias rašytojams, kuriems teko dalia gyventi minimalizmo eroje. Tą dieną, kai sėdom į laivą Valparaiso uoste, plaukiančiame į Antofagastos provinciją, iš kurios turėjom toliau keliauti traukiniu į La Pasą, mama davė man sąsiuvinį ir pamokė, kaip pradėti kelionių dienoraštį. Nuo tada rašiau kone kasdien; tai tapo

labiausiai įsišaknijusiu mano įpročiu. Traukiniui važiuojant tolydžio keitėsi vietovaizdis, ir kažkas trūkinėjo mano sieloj. Viena vertus, buvo smalsu matyti vis naujus vaizdus, kita vertus, širdyje augo neįveikiamas liūdesys. Bolivijos kaimeliuose traukiniui sustojus pirkdavom kukurūzų burbuoles, purią duoną, juodas bulves, kurios mums atrodė papuvusios, ir saldumynus, – visa tai mums siūlė Bolivijos indėnės, seginčios margais vilnoniais sijonais; galvas joms dengė juodos skrybėlės, panašios į Anglijos bankininkų katiliukus. Aš tiksliai kaip notaras viską žymėjausi sąsiuvinyje, tarsi jau tada būčiau nujautusi, kad tik rašydama galiu išsaugoti tikrovę. Pro langą pasaulį mačiau neryškų, kadangi stiklai dulkėti, ir iškreiptą kelionės skubos.

Tos dienos sukrėtė mano vaizduotę. Girdėjau pasakojant apie dvasias ir demonus, kurie supa vienišus žmones, apie mumijas, šventvagiškai išvogtas iš kapų, apie kalnus žmonių kaukolių, rodomų muziejuose, – kai kurioms jau per penkiasdešimt tūkstančių metų. Mokykloje per istorijos pamokas sužinojau, jog dėl tų išniekintų palaikų kalti pirmieji ispanai, kurie XVI a. ištisus mėnesius žygiavo į Čilę iš Peru. Vaizdavausi tą saujelę karių, vilkinčių įkaitusiais šarvais, išsekusius žirgus ir klejojančius žvilgsnius, regėjau tūkstančius belaisvių indėnų, nešančių ispanų maisto atsargas ir ginklus. Tai buvo žygis, skatinamas aklos drąsos ir beprotiškų ambicijų. Mama skaitydavo mums apie pražuvusius indėnus iš Atakamos, apie kečujus ir aimarus, su kuriais mums teks gyventi Bolivijoje. Negalėjau numatyti, kad nuo tos kelionės prasidės klajokliškas mano gyvenimas. Anas dienoraštis tebėra, tik mano sūnus laiko jį paslėpęs ir nesutinka man parodyti – žino, kad sunaikinčiau. Gailiuosi dėl daugybės kūrinėlių, kuriuos buvau parašiusi jaunystėje: šiurpių eilėraščių, tragiškų novelių, žinučių apie savižudybę, meilės laiškų, rašytų

nelaimingiems įsimylėjėliams, ir, žinoma, to juokingo dienoraščio. (Dėmesio, būsimi rašytojai: ne visa, kas parašyta, verta išsaugoti ateinančių kartų labui.) Įduodama man tą sąsiuvinį mama nujautė, kad kai nebeliks mano čilietiškų šaknų ir nebus dirvos joms įsitvirtinti, išsaugosiu jas bent popieriuje. Nuo tos dienos rašiau visada. Susirašinėjau su seneliu, su dėde Pablu ir kai kurių draugių tėvais, su kai kuriais kantriais ponais, kuriems pasakojau įspūdžius iš La Paso, rašiau apie violetinius jo kalnus, paslaptingus indėnus ir apie orą, tokį retą, kad plaučiai, rodos, tuoj suputos, o smegenyse kils haliucinacijų. Nerašiau bendraamžėms, tik suaugusiems žmonėms, nes jie man atsakinėjo.

Vaikystėj ir jaunystėj gyvenau Bolivijoj ir Libane, šalyse, į kurias buvo su diplomatine misija siunčiamas „ūsuotas juodbruvas vyriškis“, kitados čigonių man išpranašautas; dabar keliavau su juo. Pramokau prancūziškai ir angliškai, įpratau neklausinėdama valgyti įtartinai atrodantį maistą. Mano išsilavinimas buvo, švelniai tariant, chaotiškas, bet didžiules informacijos spragas užpildydavau skaitydama viską, kas pakliuvo į rankas; buvau nepasotinama kaip piranija. Keliavau laivais, lėktuvais, traukiniais, automobiliais ir iš visur rašinėjau laiškus, juose lyginau ką mačiusi su vieninteliu ir amžinu savo etalonu – Čile. Nesiskyriau su žibintuvėliu, leidžiančiu man skaityti net nepalankiausiomis sąlygomis, ir su sąsiuviniu, kuriame fiksavau gyvenimą.

Praleidę dvejus metus La Pase, išvykom su visa manta į Libaną. Ištisus metus Beirute praleidau izoliuota, uždaryta namie ir mokykloje. Kaip tada ilgėjausi Čilės! Būdama tokio amžiaus, kai kitos mergaitės šoka rokenrolą, skaičiau ir rašiau laiškus. Sužinojau apie Elvį Preslį (Presley), kai jis buvo jau garsenybė.

Vilkėjau griežta pilka suknele, tuo labai skaudinau mamą, kuri visados buvo elegantiška koketė, ir vis svajojau apie princus, kurie nusileis iš žvaigždžių ir išvaduos mane iš banalios kasdienybės. Mokykloj per pertraukas įsitaisydavau su knyga tolimiausiame kiemo kamputyje, kad paslėpčiau drovumą.

Mūsų gyvenimas Libane ūmai baigėsi 1958-aisiais, kai ten išsilaipino Jungtinių Valstijų Šeštojo laivyno jūrų pėstininkai, ketinantys įsikišti į politinį smurtą, kuris netrukus suskaldė šalį. Pilietinis karas buvo prasidėjęs jau prieš kelis mėnesius, aidėjo šūviai ir klyksmai, gatvėse viešpatavo sąmyšis, ore tvyrojo baimė. Miestas buvo pagal religijas padalytas į sektorius, šie gavo progos išlieti tarpusavio pagiežą, susikaupusią per šimtmečius, nors kariuomenė ir bandė palaikyti rimtį. Viena po kitos uždarė duris mokyklos, išskyrus manąją, nes flegmatiškoji mūsų direktorė nutarė, kad karas – ne jos kompetencija, mat jame nedalyvauja Didžioji Britanija. Deja, tokia įdomi padėtis truko neilgai: dėdė Ramonas, sukilimo įbaugintas, išsiuntė mano motiną su šunim Ispanijon, o vaikus sugrąžino į Čilę. Paskui juodu su mama buvo pasiųsti į Turkiją, o mes, vaikai, likom Santjage: mano broliai – mokyklos internate, o aš – namie su seneliu.

Parsiradau Santjage būdama penkiolikametė ir nebesusigaudžiau, nes tiek laiko gyvendama užsienyje praradau ryšius su senais draugais ir pusbroliais. Be to, šnekėjau keista tartimi: Čilėje tai nemenkas kliuvinys, nes žmonės čia priskiriami tam tikrai socialinei klasei atsižvelgiant į kalbėseną. Septintojo dešimtmečio Santjagas man pasirodė gan provincialus, palyginti kad ir su Beirutu, pretenduojančiu tapti Artimųjų Rytų Paryžiumi, tačiau tai nereiškia, kad gyvenimas čia tekėjo ramiai; anaiptol, Santjago gyventojų nervai buvo įtempti kiek begalima. Kurgi ne: gyvenimas sunkus, negerovių daugybė, biurokratai nespėja suktis, darbo diena labai ilga, bet aš sugrį-

žau nutarusi priimti į širdį tą miestą. Mane buvo išvarginęs atotrūkis nuo vietų ir žmonių, norėjau įleisti čia šaknis ir niekur nebeišvykti. Manau, kad pamilau tą šalį dėl istorijų, girdėtų iš senelio, ir mudviejų įsivaizduojamų kelionių į Pietus. Jis mane mokė istorijos ir geografijos, rodė man žemėlapius, ragino skaityti savo krašto rašytojų kūrybą, taisė mano gramatikos ir rašybos klaidas. Jam stigo kantrybės, būtinos mokytojui, užtat nestigo griežtumo; jis siuto dėl mano klaidų, bet kai būdavo patenkintas mano pastangomis, apdovanodavo mane gabalu kamambero sūrio, brandinamo savo spintoj; pravėrus jos duris visas kvartalas pasmirsdavo pūvančiais kareiviškais batais.

Mudu su seneliu sutarėm gerai, nes abu mėgom patylėti. Galėdavom ištisas valandas drauge skaityti ar žiūrėti pro langą, kaip lyja, nejausdami poreikio šnekėti dėl šnekėjimo. Man rodos, jautėm vienas kitam simpatiją ir pagarbą. Rašau tą žodį – „pagarba“ – su šiokia tokia abejone, nes senelis buvo valdingas ir mačistinių pažiūrų, į moteris žiūrėjo tartum į trapias gėles, bet vertinti jų protą jam nešaudavo į galvą. Aš buvau penkiolikametė piemenė, šiurkšti ir neklusni, ir ginčydavausi su juo kaip lygus su lygiu. Tai žadino jo smalsumą. Jis atlaidžiai šypsodavosi, kai puldavau ginti savo teisės turėti tiek pat laisvės ir gauti tokį pat išsilavinimą kaip mano broliai, bet bent jau išklausydavo mane. Verta paminėti, kad žodį „mačistas“ jis pirmąsyk išgirdo būtent iš manęs. Senelis nežinojo, ką tai reiškia, ir kai paaiškinau jam, vos nemirė iš juoko: mintis apie tai, kad vyrų valdžia, tokia natūrali kaip oras, kuriuo kvėpuojame, gali turėti pavadinimą, jam pasirodė be galo sąmojinga. Kai suabejojau, ar tikrai ta valdžia tokia jau pagrįsta, senelis man nepritarė, bet manau, kad suprato ir, ko gero, stebėjosi mano siekiu būti tokiai kaip vyras, tvirtai ir nepriklausomai, o ne aplinkybių auka kaip mano motina.

Jau bemaž buvau tapusi tokia kaip senelis, bet gamta pakišo man koją: prasikalė krūtys – pora slyvučių ant šonkaulių, – ir mano planas nuėjo šuniui ant uodegos. Hormonų protrūkis tapo man tikra nelaime. Per kelias savaites virtau kompleksuota paaugle, kurios galva pilna romantiškų svajonių, mergina, kurios didžiausias rūpestis – patikti kitai lyčiai; tai buvo nelengvas uždavinys, mat neturėjau nė kruopelės žavesio ir kone visada vaikščiojau pikta. Neįstengiau slėpti paniekos daugumai pažįstamų vaikinų, nes man rodėsi akivaizdu, kad esu už juos gudresnė. (Tik po daugelio metų išmokau dėtis kvailute, kad vyrai pasijaustų pranašesni. Kad žinotumėt, kiek man tai kainavo!) Visą tą laiką man protą drumstė feminizmo idėjos, bet nepajėgiau jų rišliai suformuluoti, nes dar niekas mano aplinkoj nebuvo girdėjęs kalbant apie tokius dalykus, ir kartu troškau būti tokia kaip mano vienmetės, būti priimta, geidžiama, užkariaujama, ginama.

Vargšui mano seneliui teko kautis su nedėkingiausia paaugle per visą žmonijos istoriją. Jokie jo žodžiai negalėjo manęs paguosti. Nedaug jis ir kalbėjo. Kai kada pamurmėdavo, kad man būsią ne taip jau bloga nugyventi amžių moterim, bet vis tiek jam labiau patiktų matyti mane vyru: tada išmokytų mane naudotis jo įrankiais. Aš bent jau įstengiau nusikratyti pilkąja suknele – paprasčiausiai sudeginau ją kieme. Sukėliau skandalą, bet iš esmės jaučiausi patenkinta, juoba neabejojau, kad ar su tuo pilku pajaco apdaru, ar be jo, vis tiek į mane niekuomet nepažvelgs joks vyriškis. Ir vis dėlto po kelių dienų įvyko stebuklas: man pasisakė mylįs pirmas berniukas Migelis Friasas. Aš jau buvau puolusi į tokią neviltį, kad įsikibau į jį kaip erkė ir nebepaleidau. Po penkerių metų mudu susituokėm, susilaukėm dviejų vaikų ir išgyvenom kartu dvidešimt penkerius metus. Bet neužbėkim už akių...

* * *

Tuo metu senelis jau buvo liovęsis gedėti ir vėl vedė įspūdingo stoto moterį, kurios gyslomis tekėjo vokiškas kraujas, – jos protėviai buvo kolonistai vokiečiai, XIX a. atsikraustę iš Švarcvaldo į Čilės Pietus. Palyginti su jais, mes atrodėm laukiniai ir atitinkamai elgėmės. Antroji mano senelio žmona buvo didinga valkirija, aukšta, baltaodė ir šviesiaplaukė, gamtos apdovanota apvalainu pirmagaliu ir neprilygstamu pasturgaliu. Jai teko kęsti pirmosios senelio žmonos vardą, kurį jis murmėdavo per miegus, ir grumtis su jo šeimos politika, su kuria niekuomet ištisai nesutiko ir taip dažnai padarydavo jo gyvenimą nepakenčiamą. Gaila, nes be jos patriarchas senatvėje būtų buvęs labai vienišas. Vokietė buvo puiki šeimininkė ir kulinarė, be to, gebėjo vadovauti, buvo darbšti, taupi ir negalėjo perprasti iškreipto mūsų šeimos humoro. Jai karaliaujant iš virtuvės dingo nepakeičiamosios pupelės ir lęšiai; ji gamino švelnius patiekalus, kuriuos jos posūniai ir podukra dar nė neparagavę tepdavosi aštriu padažu. Pati siuvinėjo dailias šluostes, kuriomis šeimos nariai turėjo valytis purvą nuo batų. Įsivaizduoju, kad sekmadienio pietūs su tais barbarais jai būdavo tikra kančia, bet ji ištisus dešimtmečius nekeitė to papročio, norėdama mums įrodyti, jog nepalaušim jos, kad ir kaip stengtumėmės. Šiose valios varžybose ji pirmavo didele persvara.

Ta ori ponia nesikišo į mano santykius su seneliu, bet prisidėdavo prie mūsų, kai mes naktimis klausydavomės per radiją siaubo vaidinimų užsigesinę šviesą: ji – abejingai megzdama apčiuopom, o mudu – leisgyviai iš baimės ir juoko. Senelis buvo susitaikęs su žiniasklaidos priemonėmis ir turėjo prieštvaninį paties susikonstruotą radiją. „Meistro“ padedamas įtaisė ne tik anteną, bet ir kablį, sujungtą su krosnies ardeliais, mat tikėjosi

užmegzti ryšį su nežemiškais ateiviais, nes nebebuvo senelės, galinčios susisiekti su jais per spiritizmo seansus.

Čilėje gyvuoja „meistrų“ profesija – taip vadiname kiekvieną žmogėną (tik ne moterį), mokantį dirbti su replėmis ir viela. Prastą amatininką meiliai vadiname „meistreliu“, geresnį – tiesiai „meistru“: tai jau garbingas vardas, prilygstantis mažų mažiausiai bakalaurui. Su replėmis ir viela toks specialistas gali paprasčiausią praustuvę perdirbti į lėktuvo turbiną; juk jis be galo kūrybingas ir narsus. Didžiąją dalį ilgo gyvenimo mano seneliui retai tekdavo pasinaudoti tokio specialisto paslaugomis, nes pats mokėjo ne tik pašalinti kiekvieną gedimą, bet ir pasidirbdavo įrankių; tačiau senatvėje, kai nebegalėjo pasilenkti arba kilnoti sunkių daiktų, pasikviesdavo „meistrą“, nors šis ateidavo padirbėti tik tarp dviejų gurkšnių džino. Jungtinėse Valstijose, kur darbo rankos kainuoja brangiai, pusė vyriškosios lyties gyventojų laiko garaže krūvą visokiausių įrankių ir nuo jaunų dienų pratinasi skaityti jų instrukcijas. Mano vyras advokatas turi vinių įkalimo pistoletą, akmenų pjaustyklę ir mašiną, kuri išsviedžia cementą pro žarną. O senelis – netipiškas čilietis, nes šiaip jau joks aukštėlesnio luomo žmogus nebando perprasti instrukcijų ir nesirengia pats tepaluotis rankų: tam reikalui yra „meistrai“, gebantys rasti išmoningiausius sprendimus kukliausiomis priemonėmis ir per daug nesididžiuodami. Pažinojau vieną tautietį, kuris taisydamas langą iškrito iš dešimto aukšto ir per stebuklą liko gyvas. Nepaisydamas sumušimų, jis pakilo liftu atsiprašyti už sulaužytą plaktuką. Jam niekada neatėjo į galvą apsisegti saugos diržu arba pareikalauti žalos atlyginimo.

Mano senelio sode, pačiam gale, buvo trobelė, tikriausiai pastatyta tarnaitei; tenai mane ir įtaisė. Pirmąsyk gyvenime galėjau mėgautis privatumu ir tyla – prabanga, kurią taip vertinau.

Dienomis mokiausi, o naktimis skaičiau mokslinės fantastikos romanus, kuriuos, išleistus kišeniniu formatu, nuomojausi už kelis sentavus iš kiosko gatvės kampe. Kaip ir visi to meto Čilės paaugliai, vaikščiojau su „Užburtu kalnu“ ir „Stepių vilku“ po pažastim, kad visi matytų; nebeprisimenu, ar juos ir perskaičiau. (Čilė, ko gero, yra vienintelė šalis, kurioje Tomo Mano (Thomas Mann) ir Hermano Hesės (Hermann Hesse) kūriniai visais laikais buvo *bestseleriai*, nors negaliu įsivaizduoti, ką turim bendro, pavyzdžiui, su Narcizu ir Goldmundu.) Senelio bibliotekoje aptikau rusiškų romanų rinkinį ir visus Anri Truaja (Henri Troyat) raštus, žinoma, ir ilgas jo sukurtas šeimų sakmes apie gyvenimą Rusijoj prieš revoliuciją ir jos metu. Daug sykių perskaičiau tas knygas ir po daugelio metų pavadinau savo sūnų Nikola, mat taip vadinosi vienas Truaja personažas, kaimo bernelis, spindulingas kaip rytmečio saulė, pamilęs šeimininko žmoną ir dėl jos paaukojęs gyvybę. Tai tokia romantiška istorija, kad net ir dabar, kai prisimenu, apsiašaroju. Tokios buvo mano mėgstamos knygos, tokios liko ir šiandien: aistringi personažai, kilnūs idealai, ryžtingi žygdarbiai, idealizmas, nuotykiai ir, kur tik galima, tolimi rūstaus klimato kraštai, tokie kaip Sibiras ar kokia Afrikos dykuma, kitaip sakant – vietos, į kurias niekada nevažiuočiau. Atogrąžų salos, kuriose taip malonu atostogauti, – tikra literatūros pragaištis.

Be to, kasdien rašiau mamai į Turkiją. Laiškai keliaudavo du mėnesius, bet mudviem, apsėstom laiškų rašymo manijos, tai nė kiek netrukdė: keturiasdešimt penkerius metus rašydavom viena kitai vos ne kasdien, prisižadėjusios, kad vienai iš mūsų mirus antroji sunaikins visą kalną susikaupusių laiškų. Be tokios garantijos nebūtume galėjusios nevaržomai rašyti; baisu ir pagalvoti, kokia būtų tragedija, jei tie laiškai, kuriuose dedam į šuns dienas ir artimuosius, ir visą pasaulį, patektų į nepatikimas rankas.

Menu paauglystės žiemas, kai lietus užtvindydavo kiemą ir vanduo braudavosi į mano trobelę pro durų apačią, kai vėjas grasino nunešti stogą, o pasaulį krėtė perkūnijos ir žaibai. Jei būčiau galėjusi likti tenai užsidariusi ir skaityti per visą žiemą, gyvenimas būtų buvęs puikus, betgi reikėjo lankyti mokyklą. Kaip bjauru būdavo laukti autobuso išsekus ir nerimaujant, ar atsidursiu tarp tų laimingųjų, kurie įsispraus į vidų, ar liksiu su tais, kurie netilps ir turės laukti kito reiso. Miestas išsiplėtė ir nukakti iš vieno taško į kitą buvo sunku; lipti į mikroautobusą būtų buvusi tikra savižudybė. Išlaukus ne vieną valandą kartu su pora dešimčių įpykusių miestiečių, gal dar lietui lyjant įsistojus į purviną balą, tekdavo strykteléti kaip zuikiui, kai tik pasirodydavo mašina, kosėdama ir pūsdama dūmus pro išmetamąjį vamzdį, kad pasiektum pakoją arba nutvertum už skverno kitą keleivį, kurio koja jau tarpdury. Dabar, žinoma, taip nebėra. Praėjo keturiasdešimt metų ir Santjago miestas jau visai kitoks nei anuomet. Dabar mikriukai greiti, modernūs ir jų daug. Vienintelis negerumas tas, kad vairuotojai lenktyniauja, kuris pirmas atvažiuos į stotelę ir susigriebs daugiau keleivių, todėl lekia gatvėmis traiškydami visus pasipainiojusius kelyje. Be to, vengia moksleivių, nes tie mažiau moka už kelionę, ir senių, kurie ilgai rioglinasi vidun ir laukan, todėl visomis išgalėmis trukdo jiems prieiti prie mašinos. Norintiems pažinti čiliečių temperamentą patartina pavažinėti Santjago viešuoju transportu ir pakeliauti autobusu po šalį: pasisems labai pamokomos patirties. Į mikriukus grūdasi akli dainininkai ir prekeiviai, pardavinėjantys adatas, kalendorius, šventųjų atvaizdus ir gėles, be to, magai, fokusininkai, vagys, bepročiai ir elgetos. Apskritai čiliečiai vaikšto surūgę ir nusuka akis vieni nuo kitų, bet mikriukuose žmonės tampa solidarūs, panašiai kaip Londono priešlėktuvinėse slėptuvėse per Antrąjį pasaulinį karą.

Dar žodelis apie kelių eismą. Čiliečiai, šiaip jau drovūs ir draugiški, virsta laukiniais, vos tik pagriebia vairą į rankas: lenktyniauja, kuris pirmas privažiuos iki artimiausios raudonos šviesos, vingiuoja iš vienos eismo juostos į kitą nerodydami posūkio signalo, užgaulioja vieni kitus šūksniais ir gestais. Dauguma mūsų įžeidimų baigiasi galūne *–on*, kad skambėtų lyg prancūziški. Ranka, ištiesta neva prašant išmaldos, – tai tiesioginė užuomina į priešo lyties organo dydį; pravartu tai žinoti, kad per neatsargumą neįdėtum pinigėlio į delną.

Su seneliu ne sykį esu keliavusi į pajūrį, į kalnus ir į dykumą. Nepamirštamos kelionės! Porą kartų jis mane nusivežė į avių augintojų ūkius Argentinos Patagonijoje. Tai buvo tikros odisėjos – traukiniu, visureigiu, jaučių traukiamu vežimu ir raitomis ant arklio. Vykom į Pietus per didingas pirmykštes girias, kuriose amžinai lyja; plaukėm tyrais ežerų vandenimis, kuriuose kaip veidrodyje atsispindi snieguoti ugnikalniai; kirtom stačiašlaites Andų keteras slaptais kontrabandininkų takais. Anapus kalnų mus pasitiko argentiniečiai vadovai, šiurkštūs ir nekalbūs, miklių rankų žmonės, kurių veidai suskeldėję kaip jų batų oda. Apsistojom po žvaigždėmis, apsigaubę sunkiais kastiliškais apklotais, su balnais vietoj pagalvės. Varovai papjovė ėriuką ir iškepė ant baslio; valgėm jį užsigerdami *mate* – karčia žaliąja arbata, supilta į moliūgą, leidžiamą per rankas; kiekvienas vis sriūbteli pro bendrą visiems metalinį kandiklį. Būtų buvę nemandagu nusigręžti nuo vamzdelio, pilno seilių ir sukramtyto tabako. Senelis netikėjo bakterijomis dėl tos pačios priežasties kaip ir šmėklomis – niekada nebuvo jų matęs. Prašvitus nusiprausėm lediniu vandeniu ir geroku luitu geltono muilo, išvirto iš avių lajaus ir kaustinės sodos. Tos kelionės paliko man tokių

nepamirštamų prisiminimų, kad po trisdešimt penkerių metų be vargo aprašiau ir įvykius, ir kraštovaizdį, sekdama protėvių sakmę antrajame savo romane „Apie meilę ir šešėlius“.

Sujaukti jaunystės metai

Vaikystėj ir jaunystėj suvokiau savo motiną kaip auką ir labai anksti nutariau nesekti jos pėdomis. Man atrodė, kad gimusios moterim neabejotinai laukia prasta dalia; kur kas lengviau būti vyru. Tai paskatino mane tapti feministe daug anksčiau, nei išgirdau tą žodį. Troškimas būti nepriklausomai, kad niekas man neįsakinėtų, toks senas, kad net neprisimenu tos valandėlės, nuo kurios jis lėmė mano sprendimus. Žvelgdama į praeitį suvokiu, kad mano motinai teko sunki dalia ir mama iš tiesų narsiai ją priėmė, tačiau tada smerkiau ją už neprotingą elgesį, nes ji buvo priklausoma nuo savo aplinkos vyriškių, ypač nuo tėvo ir brolio Pablo, kurie kontroliavo pinigus ir įsakinėjo. Vieninteliai atvejai, kai jie ja rūpinosi, buvo moteriškei susirgus, o tai atsitikdavo dažnai. Paskui ji susidėjo su dėde Ramonu, nuostabiu žmogumi, bet tokiu pat mačistu kaip mano senelis, dėdės ir apskritai čiliečiai.

Mane smaugė, slėgė toji griežta sistema, kaip ir mus visus, ypač moteris, kurias pažinojau. Negalėjai nė kiek pažeisti normų, turėjai elgtis kaip visi, ištirpti bevardėj minioj arba gintis juoku. Visiems buvo aišku, kad aš turinti baigti vidurinę mokyklą, nepaleisti iš rankų sužadėtinio, ištekėti ligi dvidešimt penkerių – vėliau nebebūsią progų – ir kuo greičiau susilaukti vaikų, idant niekas nepamanytų, jog vartoju kontraceptikus. Kad jau apie tai užsiminiau, turiu paaiškinti, jog tada jau buvo

išrasta garsioji tabletė, sukėlusi seksualinę revoliuciją, bet Čilėj apie ją buvo kalbama tik pašnibždom: Bažnyčia ją draudė, įsigyti ją galėjai nebent iš liberalių pažiūrų gydytojo, ir tai tik parodęs santuokos liudijimą. Vienišoms moterims neliko jokių galimybių, nes tik nedaugelis Čilės vyrų teikiasi naudotis sargiais. Turistų vadovuose tekdavo priminti atvykėliams, kad verta visuomet turėti bent vieną piniginėj, – progų juo pasinaudoti nepristigs. Čiliečiui, kurį sugundė vaisingo amžiaus moteris, kyla konfliktų su sąžine. Nors mano tautiečiai apskritai labai prastai šoka, bet pašneka gražiai; jie pirmieji išsiaiškino, kad taškas G yra moters ausyje ir ieškoti jo kur nors žemiau – tik gaišti laiką. Patirtis liudija, kad kiekvienai prislėgtai moteriai labai pravartu užbėgti padariniams už akių ir ištirti, kiek sugaišta ir kaip nusileidžia iš aukštybių skirtingi meilikautojai. Ta jų veikla yra pasiekusi meninės kūrybos lygį, kasmet vyksta net konkursai, kuriuose premijuojami geriausi keleto kategorijų komplimentai: klasiški, kūrybiški, erotiniai, juokingi ir poetiški.

Mane nuo pat vaikystės mokė būti kuklia ir apsimesti dorybinga. Sakau „apsimesti“, nes visa, ką darai tylomis, neturi reikšmės, jeigu apie tai niekas nesužino. Čiliečiams būdinga savita veidmainystės atmaina: piktinamės kiekviena kito žmogaus klaida, o savo gyvenime darom barbariškas nuodėmes. Nuoširdumas mus šiek tiek šokiruoja, esam slapukai, kur tik galėdami šnekam eufemizmais (žindyti – „duoti leliukui papuką“; kankinimas – „neteisėta prievarta“). Didžiuojamės esantys labai pažangūs, bet stojiškai tylim tais klausimais, kurie laikomi tabu ir nesvarstytini, pradedant korupcija (ją vadinam „neteisėtu pralobimu“) ir baigiant kino filmų cenzūra – tai tik pora pavyzdžių. Seniau nevalia buvo viešai rodyti „Smuikininko ant stogo“, šiandien nerodoma „Paskutinė Kristaus kančia“, nes

tam priešinasi kunigai, o fanatiški katalikai gali kine susprogdinti bombą. „Paskutinis tango Paryžiuje“ atėjo į mūsų ekranus tada, kai Marlonas Brando jau buvo pavirtęs nutukusiu seniu, o margarinas išėjęs iš mados. Ypač griežtas tabu, juo labiau moterims, galiojo dėl sekso.

Kai kurios emancipuotos šeimos siuntė dukteris į universitetą, bet man tokios dalios neteko. Maniškiai laikė save intelektualais, o iš tiesų buvom viduramžių barbarai. Buvo tikimasi, kad mano broliai įgis diplomą, – jei tik galima, advokato, gydytojo arba inžinieriaus, kitos profesijos buvo kaip ir antrarūšės, – o man pakaksią darbo tik dėl akių, nes ištekėjusi ir susilaukusi vaikų gal tuo ir pasitenkinsiu. Tais laikais moterys profesionalės buvo kilusios daugiausia iš vidurinės klasės – tvirto šalies stuburo. Dabar jau yra kitaip ir moterų išsilavinimo lygis net aukštesnis nei vyrų. Aš nebuvau prasta mokinė, bet kadangi turėjau sužadėtinį, tai niekam, net ir man pačiai, neatrodė, kad galėčiau įgyti profesiją. Vidurinę mokyklą baigiau būdama šešiolikos, tokia sutrikusi ir nesubrendusi, kad nenutuokiau, koks turėtų būti tolesnis žingsnis, nors man visada buvo aišku, kad privalau dirbti, nes negali būti feminizmo be ekonominės nepriklausomybės. Kaip sakydavo mano senelis: kas apmoka sąskaitą, tas ir užsako. Gavau sekretorės darbą vienoj Jungtinių Tautų organizacijoj – nurašinėti miškų statistiką į didelius languotus lapus. Laisvomis valandėlėmis, užuot siuvinėjusi kraitį, skaičiau Lotynų Amerikos rašytojų romanus ir grūmiausi su kiekvienu vyriškiu, stojančiu man skersai kelio, pradedant seneliu ir geruoju dėde Ramonu. Mano maištas prieš patriarchalinę sistemą išsikvėpė, kai gavau kreiptis į darbo biržą ir savo kailiu patyriau, kaip nenaudinga būti moterim.

* * *

O kaip rašytojo darbas? Turbūt slapčia troškau atsidėti literatūrai, bet niekuomet nedrįsau garsiai išsakyti tokio pretenzingo projekto, nes visi aplinkiniai būtų tik gardžiai pasijuokę. Niekam nebuvo įdomu, ką galėčiau pasakyti, juo labiau – parašyti. Nebuvau girdėjusi apie garsias rašytojas, žinojau tik dvi ar tris netekėjusias XIX a. angles ir nacionalinę poetę Gabrielą Mistral, bet ji buvo panaši į vyrą. Rašytojai buvo brandūs, nepaprasti, nepasiekiami riteriai, dauguma jau mirę. Asmeniškai nepažinojau nė vieno, išskyrus tą savo dėdę, kuris vaikščiojo gatvėmis virkdydamas rylą: jis buvo išleidęs knygą apie mistišką savo patirtį Indijoj. Rūsyje kūpsojo šimtai egzempliorių to storo romano, tikriausiai senelio supirktų, kad išimtų juos iš apyvartos; vaikystėj mes su broliukais statydavom iš jų tvirtoves. Ne, rinktis literato profesiją nebuvo išmintingas žingsnis tokioj šaly kaip Čilė, kur tebetvyrojo absoliuti dvasinė panieka moteriai. Tame kare be apkasų mes, moterys, buvom išsikovojusios savo urvinių vyrų pagarbą kai kuriose srityse, bet vos tik kiek atleisdavom vadeles, mačizmas ir vėl keldavo gauruotą galvą.

Kurį laiką gyvenau iš sekretorės algos, paskui susituokiau su amžinuoju sužadėtiniu Migeliu ir kaipmat ėmiau lauktis pirmagimės Paulos. Užuot vadovavusis savo feministiniais principais, buvau tipiška žmona čilietė, pasiaukojanti ir paslaugi tartum geiša, viena iš tų, kurios saldžiomis kalbomis klastingai mulkina sutuoktinius. Užtenka, pavyzdžiui, priminti, kad turėjau tris tarnybas, rūpinausi namais bei vaikais ir ištisom dienom laksčiau tekina, kad spėčiau atlikti visas man užkrautas pareigas, net ir kasdien aplankyti senelį, o vakarais manęs laukdavo sutuoktinis, pradvisęs martiniu, ir turėdavau paruošti jam drabužius rytdienai. Nutaikiusi laisvą valandėlę blizgindavau jam batus, karpiau plaukus ir nagus kaip kokia pastumdėlė.

Netrukus įstaigoj buvau perkelta į kitas pareigas ir pradėjau dirbti informacijos skyriuje – redagavau pranešimus ir palaikiau ryšius su spauda; tai buvo įdomiau negu skaičiuoti medžius. Turiu prisipažinti, apie žurnalistės darbą nesvajojau, jis užklupo mane netikėtai, bet pamilau jį iš pirmo žvilgsnio; tai buvo staigi aistra, daug ką nulėmusi mano gyvenime. Tuo metu susikūrė Čilės televizija – du nespalvoti kanalai, priklausantys universitetams. Tai buvo akmens amžiaus televizija, be galo primityvi, todėl man ir pavyko įkelti koją į ją, nors iki tol ekraną buvau mačiusi vien kine. Netikėtai atsidūriau žurnalistikoje, nors nebuvau nuosekliai studijavusi universitete. Anais laikais tai dar buvo amatas, išmokstamas gatvėje ir neskubantis atstumti atsitiktinių žmonių, tokių kaip aš. Čia ne pro šalį paminėti, kad Čilėje dauguma žurnalistų yra moterys, jos geriau parengtos, labiau žinomos ir veiklesnės už kolegas vyrus, nors beveik visada joms vadovauja vyriškos lyties viršininkas. Senelis ta žinia pasipiktino: jo manymu, tai pamaivų profesija, nė vienas sveiko proto žmogus nesileistų į kalbas su spauda ir joks padorus žmogus nesirinktų tokio darbo, kuriame svarbiausia – išsišaipyti. Vis dėlto širdies gilumoj tikiuosi, kad jis matydavo mano rengtas televizijos programas, nes kai kada jam ištrūkdavo koks niekinamas komentaras.

Tais laikais grėsmingai augo skurdžių kvartalai aplink sostinę – kartoniniai namai skardiniais stogais, pilni skarmaluotų žmonių. Jie, aiškiai matomi pakeliui į oro uostą, labai gadino įspūdį atvykėliams; ilgai nesugalvota nieko geresnio, kaip paslėpti tą vaizdą mūrinėmis tvoromis. Kaip anuomet sakė vienas politikas: „Tebūnie skurdas, bet tik nekristų į akis“. Ir dabar tebėra skurdžių priemiesčių, nors vyriausybės ir stengėsi

iškelti jų gyventojus į padoresnius rajonus, bet jie nebe tokie kaip seniau. Iš kaimo ir atokesnių provincijų plūste plūdo žmonės, ieškantys darbo, ir nieko nepešę lipdė varganas pastoges. Nors ir karabinierių persekiojami, tie savaime išdygę priemiesčiai plėtėsi ir vienijosi; kai žmonės jau pasiėmė žemę, nei juos iš ten išvarysi, nei sulaikysi naujų atvykėlių srautą. Lūšnos po truputį rikiavosi palei negrįstas gatveles, kurios vasarą baisiai dulka, o žiemą virsta purvynu. Šimtai basų vaikučių zujo tarp namelių, o jų tėvai mieste ieškodavo padienio darbo „už duonos kąsnį" – bet kokį atlygį nuo poros pinigėlių ligi kaulo sriubai virti. Lankiausi tose gyvenvietėse, iš pradžių su bičiuliais kunigais bandžiau padėti varguoliams, o kiek vėliau, kai mane subrandino feminizmas ir politiniai neramumai, vaikščiojau tenai mokytis. Dirbdama žurnaliste rengiau reportažus ir ėmiau interviu – tai padėjo man suprasti mūsų čilietišką mąstyseną.

Prie opiausių to meto problemų, susijusių su neviltim, priskirčiau alkoholizmą ir smurtą šeimoje. Daug sykių man teko matyti moteris sumuštu veidu. Tuščiai bandžiau jas užjausti, nes auka vis rasdavo kuo pateisinti mušeiką: „buvo girtas", „labai pyko", „tai iš pavydo", „muša, nes mane myli", „kažkuo jį išprovokavau...". Girdėjau, tai nelabai pasikeitė, nors ir buvo rengiamos prevencijos kampanijos. Pasak vieno labai populiaraus tango žodžių, vyriškis laukia, kol pati išvirs jam arbatos, o paskui „drožia jai kumščiu trisdešimt penkis kartus". Dabar karabinieriai jau išmokyti nutraukti smurtą nelaukdami, kol jiems mandagiai atvers duris arba kol per langą persisvers lavonas su trisdešimt penkių smūgių pėdsakais, bet dar daug reikia nuveikti. O jau kaip mušami vaikai! Laikraščiai mirgėte mirga siaubingais pranešimais apie vaikus, kuriuos kankina arba mirtinai užplaka tėvas. Tarpamerikinio plėtros banko duomenimis,

Lotynų Amerika yra vienas labiausiai smurto apimtų pasaulio regionų, jį lenkia tik Afrika. Smurtas visuomenėj prasideda nuo smurto šeimoj; neįmanoma išnaikinti nusikalstamumo gatvėje nekovojant su skriaudomis, patiriamomis namie, nes mušami vaikai užaugę dažnai patys tampa žiaurūs. Mūsų dienomis apie tai kalbama, spauda kelia viešumon smurtautojus, jų aukos turi kur prisiglausti, jas gina ir policija, vykdomos auklėjamosios programos, bet anuomet ta tema buvo tabu.

Priemiesčiuose stipri buvo klasinė savimonė, žmonės didžiavosi, kad priklauso proletariatui; stebėjausi, kad tai įmanoma tokioje karjeristų šalyje kaip Čilė. Vėliau man paaiškėjo, kad karjerizmas būdingas vidurinei klasei; vargšai apie tai nė nesvajojo, jiems pakako rūpesčių, kaip pramisti. Ilgainiui jų bendruomenės pradėjo gaudytis politikoje, organizuotis ir tapo trąšia dirva kairiosioms partijoms. Dar po dešimtmečio, 1970 m., jos nulėmė Salvadoro Aljendės pergalę prezidento rinkimuose ir dėl to patyrė žiauriausias represijas karinės diktatūros laikotarpiu.

Į žurnalisto darbą žiūrėjau kuo rimčiausiai, nors mano kolegos tada manė, kad reportažus išgalvoju. Ne, aš neprasimanydavau, tik truputėlį perdėdavau. Iki pat šiol neatsikračiau kai kurių polinkių: vis dar medžioju atsitikimus ir istorijas, nuolat nešiojuosi pieštuką ir bloknotą, kad galėčiau užsirašyti tai, kas patraukė mano dėmesį. Tai, ko išmokau anuomet, man šiandieną praverčia rašant knygas: dirbti bet kokiomis aplinkybėmis, imti interviu, tirti įvykį, veiksmingai naudotis kalbėsena. Nepamirštu, kad knyga nėra savitikslis. Ji, lygiai kaip laikraštis arba žurnalas, tėra bendravimo priemonė, todėl stengiuosi nutverti skaitytoją už pakarpos ir nepaleisti iki pabaigos. Žinoma, ne

visada man pavyksta, būna ir išsisukinėjančių skaitytojų. Kas gi tas skaitytojas? Kai amerikiečiai sučiupo Panamoje generolą Norjegą (Noriega), patekusį nemalonėn, aptiko pas jį dvi knygas: Bibliją ir „Dvasių namus“. Nė vienas nežino, kokiam skaitytojui rašo. Kiekviena knyga – tai laiškas butelyje, įmestas į jūrą tikintis, kad nukeliaus į kitą krantą. Jaučiuosi labai pamaloninta, jei kas nors jį suranda ir perskaito, juoba toks žmogus kaip Norjega.

Tuo tarpu dėdė Ramonas buvo paskirtas Čilės atstovu Jungtinių Tautų Ženevos būstinėj. Mano laiškai mamai ir jos laiškai man vėlavo mažiau negu iš Turkijos, kartais pavykdavo ir telefonu pasikalbėti. Kai mano dukrai Paulai buvo pusantrų metukų, mano vyras gavo stipendiją studijuoti inžineriją Belgijoj. Žemėlapyje Briuselis atrodė besąs visai arti Ženevos, tad nenorėjau prarasti galimybės matytis su tėvais. Nepaisydami mano įžado įsišaknyti tėvynėje ir jokia dingstim neemigruoti, susikrovėm lagaminus ir iškeliavom Europon. Tai buvo puikus sprendimas, nes, be kita ko, gavau galimybę studijuoti radiją bei televiziją ir patobulinti savo prancūzų kalbą, kuria nesinaudojau nuo pat išvykimo iš Libano. Tais metais atradau Moterų išsivadavimo judėjimą ir įsitikinau, kad nesu vienintelė ragana pasaulyje; mūsų yra daug.

Europoje mažai buvo kalbama apie Čilę; šalis nuskambėjo po ketverių metų, kai prezidentu tapo išrinktas Salvadoras Aljendė. Ir po 1973 m. karinio perversmo pasaulis nesiliovė domėjęsis Čile, ypač dėl žmogaus teisių pažeidinėjimo, kol 1998 m. buvęs diktatorius buvo suimtas Londone. Kaskart, kai iš mūsų šalies pasklisdavo žinia, tai būdavo pranešimas apie svarbų politikos įvykį, na dar trumpa žinutė apie žemės drebėjimą. Kai mane klausia, kokios esu tautybės, turiu ilgai aiškinti ir piešti žemėlapį, kuriame matytųsi, kad Čilė yra ne Azijos centre, o

Amerikos pietuose. Dažnai ją painioja su Kinija, nes „Chile“ ir „China“ skamba panašiai. Belgai, niekaip nepamirštantys kolonijų Afrikoje, stebėdavosi, kad mano vyras panašus į anglą, o aš ne negrė; kartais mane klausdavo, kodėl nedėviu tautinių drabužių, kuriuos, matyt, vaizdavosi panašius į Karmen Mirandos apdarus Holivudo filmuose – taškuotas sijonas ir pintinė ananasų ant galvos. Pervažiavom išklerusiu „Volkswagen“ visą Europą nuo Skandinavijos valstybių iki Pietų Ispanijos, nakvodavom palapinėj, o mitom kiaulienos dešrelėmis, arkliena ir keptomis bulvėmis. Tai buvo azartiško turizmo laikai.

1966 m. grįžom į Čilę su dukrele Paula, kuri jau nuo trejų metų amžiaus kalbėjo taisyklingai kaip akademikas ir spėjo tapti katedrų žinove, ir su Nikolasu mano įsčiose. Po Europos, kurioje knibždėjo ilgakarčių hipių, brendo studentų maištai ir buvo džiūgaujama dėl seksualinės laisvės, Čilė rodėsi labai nuobodi. Aš ir vėl pasijutau svetimšale, bet atnaujinau pažadą įleisti čia šaknis ir nebeiškeliauti.

Vos gimus Nikolasui grįžau į darbą, šįsyk moterų žurnale, pavadintame „Paula“; jis jau traukėsi iš rinkos. Tai buvo vienintelis leidinys, skleidžiantis feminizmo idėjas ir keliantis temas, kurios iki tol niekad neišeidavo į viešumą: rašė apie skyrybas, kontraceptikus, smurtą šeimoje, svetimavimą, abortus, narkotikus, prostituciją. Turint omeny, kad anuomet nebuvo įmanoma be šypsenos ištarti žodį „chromosoma“, buvom beprotiškai drąsios.

Čilė yra veidmainiška, drovi ir skrupulingai vengia kalbų apie geismus; turim ir kreolišką posakį apie tokį elgesį – esam „nekaltybės“. Vadovaujamės dvejopa morale. Taikstomės su vyrų palaidumu, o moterims dera apsimesti, kad seksas jų nedominantis, tik meilė ir romanai, nors iš tiesų jos leidžia sau tiek pat kiek ir vyrai, nes jei būtų kitaip, su kuo gi jie tai darytų?

Merginai niekuomet nevalia atvirai stengtis suvedžioti vyriškį – reikia veidmainiauti. Manoma, kad jei moteris bus „sunkiai prieinama“, vyras nesiliaus ja domėjęsis ir ją gerbs, o priešingu atveju išvadins negražiais vardais. Tuo veikiau reiškiasi mūsų šventeiviškumas, vienas apsimetimo ritualų, nes iš tikrųjų Čilėj yra tiek svetimavimo, paauglių nėštumo, nesantuokinių vaikų ir abortų kaip ir kiekvienoj kitoj šaly. Turiu draugę gydytoją, ji ginekologė ir rūpinasi vienišomis nėščiomis paauglėmis; ji tvirtina, kad universiteto studentėms taip nutinka retai. Tokia bėda būdingesnė mažas pajamas turinčioms šeimoms, kuriose tėvai stengiasi suteikti daugiau galimybių sūnums, juos išmokslinti, o dukterims skiria kur kas mažiau dėmesio. Tos mergaitės neturi jokių planų, jų ateitis miglota, joms stinga išsilavinimo ir savigarbos; kai kurios pastoja vien iš nežinojimo. Jos nustemba sužinojusios apie savo būklę, nes įspėjimą su niekuo „nemiegoti“ suprato paraidžiui. O kas įvyksta stačiomis už durų – joms nieko nereiškia.

Praslinko jau daugiau kaip trisdešimt metų nuo tos dienos, kai žurnalas „Paula“ šturmavo droviąją Čilės visuomenę, ir niekas negalėtų paneigti, kad taip sukėlė tikrą audrą. Kiekvienas prieštaringas žurnalo reportažas sukeldavo mano seneliui vos ne širdies priepuolį; ginčydavomės rėkte, bet rytojaus dieną, būdavo, vėl jį aplankau ir jis su manim kalba lyg niekur nieko. Iš pradžių feminizmas, kurį šiandieną laikom nusistovėjusiu, buvo veikiau užgaida, ir dauguma čiliečių mus klausinėjo, kodėl jos to nori, jei, šiaip ar taip, yra karalienės savo namuose ir joms natūralu, kad už šeimos ribų įsakinėja vyrai, kaip yra Dievo ir gamtos sutvarkyta. Reikėjo nemažai pakariauti įtikinėjant, kad jos niekur nėra karalienės. Aktyvių feminisčių buvo mažai, daugių daugiausia pustuzinis. Geriau neprisiminti, kokį puolimą ištvėrėm! Man sakydavo, jog laukti, kad tave gerbtų

kaip feministę, yra vis tiek kaip tikėtis, kad jautis tavęs nebadys, nes esi vegetarė. Grįžau ir į televiziją, šįsyk su humoristine programa, ir per ją šiek tiek išgarsėjau kaip kiekvienas, nuolat pasirodantis ekrane. Netrukus man jau atsiverdavo visos durys, gatvėje mane sveikindavo praeiviai; pirmąsyk gyvenime pasijutau besanti savo vietoj.

Kuklus buržuazijos žavesys

Dažnai mane klausia, kas iš tiesų ta nostalgija. Man tai yra ne tiek troškimas gyventi Čilėje, kiek noras vėl jaustis joje saugiai. Tai mano žemė. Kiekviena tauta turi savo papročius, pomėgius, kompleksus. Pažįstu nepakantumą man kaip savo penkis pirštus, niekas manęs nestebina, moku numatyti kitų žmonių reakciją, suprantu, ką reiškia gestai, nutylėjimai, mandagumo frazės, dviprasmiškos reakcijos. Tik ten jaučiuosi patogiai socialiniu požiūriu, nors nedažnai pasielgiu taip, kaip iš manęs tikimasi, todėl žinau, ką daryti, ir man tik retai pristinga gerų manierų.

Kai sulaukusi keturiasdešimt penkerių ir neseniai išsiskyrusi emigravau į Jungtines Valstijas, paklusdama impulsyvios savo širdies šauksmui, pirmas dalykas, kuris mane apstulbino, buvo tvirtai optimistiškas amerikiečių požiūris, visai kitoks negu Pietų žemyno gyventojų, kurie visada laukia to, kas blogiausia. Žinoma, ir sulaukia. Jungtinėse Valstijose Konstitucija garantuoja teisę siekti laimės, nors bet kur kitur būtų gėda apie tai ir kalbėti. Šio krašto gyventojai tiki turintys teisę visada būti geros nuotaikos, o jei kuria nors iš tų teisių negali pasinaudoti, jaučiasi nusivylę. Kitur pasaulyje, atvirkščiai, tikima, kad gyvenimas daugiausia yra sunkus ir nuobodus, todėl žmonės labai džiaugiasi bent truputėliu linksmybės ir pramogų, kad ir labai kuklių, jei tik pasitaiko proga.

Čilėje stačiai nemandagu prisipažinti, kad esi labai patenkintas, nes suerzintum ne tokius laimingus pašnekovus, todėl mūsiškiams į klausimą „kaip sekasi?“ dera atsakyti: „šiaip sau“. Tai padeda įsijausti į pašnekovo situaciją. Pavyzdžiui, jeigu jis būgštauja, kad jam bus diagnozuota nepagydoma liga, būtų nedovanotina įžeisti jį kalbomis apie kito žmogaus sėkmę, argi ne? Bet jei tavo pašnekovas gavo stambų palikimą, tai tu gali prisipažinti, kad ir tavo reikalai geri, nebijodamas ką nors užgauti. Tuo ir grindžiamas atsakymas „šiaip sau“, kuris gali kiek išmušti iš vėžių atvykėlį užsienietį: jis palieka laiko pazonduoti dirvą ir nesikišti kur nereikia. Sociologai teigia, kad keturiasdešimt procentų čiliečių kenčia nuo depresijos, ypač moterys, mat jas dar ir vyrai veda iš kantrybės. Reikia atsižvelgti ir į tai, kad – kaip jau esu minėjusi – mūsų šalį ištinka didžiulės nelaimės, be to, joje yra daugybė vargšų, todėl nemandagu girtis sėkme. Turėjau giminaitį, kuris dusyk laimėjo didžiausią loterijos prizą, bet visuomet sako, kad jam sekasi „šiaip sau“, nes nenori įžeisti. Šia proga verta papasakoti, kaip įvyko tas stebuklas. Tas žmogus buvo uolus katalikas ir, kaip toks, nenorėjo nė girdėti apie kontraceptikus. Kai jam gimė septintas vaikelis, jis nuėjo bažnyčion, atsiklaupė prieš altorių ir nevilties apimtas kreipėsi tiesiai į Kūrėją: „Viešpatie, jei jau pasiuntei man septynetą vaikučių, galėtum padėti ir juos išmaitinti...“ Paskui išsitraukė iš kišenės ilgą sąrašą išlaidų, parengtą iš anksto. Dievas kantriai išklausė ištikimo tarno argumentus ir netrukus sapne atskleidė jam didžiojo loterijos laimėjimo numerį. Keleriems metams tų milijonų užteko, bet infliacija, kuri tais laikais siautė Čilėje, mažino jo kapitalą taip pat sparčiai, kaip augo jo šeima. Kai gimė paskutinis jo vaikas, jau vienuoliktas, žmogelis vėl nuėjo į bažnyčią aiškinti padėties, ir Dievas vėl jo pasigailėjo – leido susapnuoti dar vieną pranašingą sapną. Deja, trečio karto nebebuvo.

Mano šeimoj laimės nebuvo per daug. Seneliai, kaip ir didžiulė dauguma čiliečių, tik žiopčiojo iš nuostabos matydami, jog esama žmonių, galinčių leisti pinigus psichoterapeutams, kad šie padėtų ištverti negandas. Pasak maniškių, gyvenimas sunkus, o visa kita – kvailystės. Ištverti jiems padėdavo geri darbai, šeima, garbė, paslaugumas, stropumas ir sava stiprybė. Įvairių džiaugsmų buvo mūsų gyvenime, ir manau, kad meilė nebuvo paskutinėj vietoj; bet apie ją nekalbėjom – vien ištarę tą žodį būtume numirę iš sarmatos. Jausmai sroveno tylomis. Mes, ne taip kaip dauguma čiliečių, retai paliesdavom vienas kitą, nė vienas nemylavom vaikų. Dabartinio papročio liaupsinti visa, ką daro vaikučiai, lyg tai būtų be galo išmoninga, tuomet dar nebuvo, kaip ir susirūpinimo, kad jaunikliai užaugtų nesusižeidę. Kita vertus, jeigu būčiau augusi saugi ir laiminga, argi dabar apie tai rašyčiau? Todėl stengiausi kuo labiau apsunkinti vaikystę savo anūkams, kad užaugę būtų kūrybingi. Jų tėvai nė trupučio nevertina mano pastangų.

Išvaizdai nebuvo teikiama reikšmės mūsų šeimoje; mama tvirtino nežinojusi, kad yra graži, kol jai sukako keturiasdešimt, nes apie tai niekad nebuvo kalbama. Galima sakyti, kad šiuo atžvilgiu buvom originalūs, nes Čilėje išvaizda labai svarbu. Pirmas dalykas, kurį pakomentuoja susitikusios dvi moterys, yra drabužiai, šukuosena arba dieta. Vienintelė moterų ypatybė, kurią aptaria vyrai, – savaime aišku, joms už akių, – jų išvaizda, ir dažniausiai tik išsišaipo iš jos, nė neįtardami, kad moterys jiems atsimoka tuo pačiu. Žodžiai, kuriuos esu girdėjusi apie vyrus iš savo draugių, prajuokintų net ir akmenį. Be to, mano šeimoj buvo laikoma blogu tonu kalbėti apie tikėjimą ir, kas be ko, apie pinigus, o jau ligos – bemaž vienintelis daly-

kas, apie kurį buvo šnekama; čiliečiams tai neišsemiama tema. Mes labai įgudę keistis vaistais ir medicininiais patarimais; čia jau visi išmintingi. Gydytojais nepasitikim, nes akivaizdu, kad kito žmogaus sveikata jiems nerūpi, todėl kreipiamės į juos tik tuomet, kai esam išbandę visus draugų ir pažįstamų rekomenduotus vaistus ir nė vienas mums nepadėjo. Tarkim, jūs apalpote parduotuvės tarpdury. Kiekvienoj kitoj šaly būtų iškviesta greitoji pagalba, tik ne Čilėje. Čia jus rankomis pakels savanoriai, nuneš anapus prekystalio, apipurkš veidą šaltu vandeniu, o į burną šliūkštels degtinės, kad pasipurtytumėt; paskui jus privers praryti keletą tablečių, kurias viena ponia nešiojasi rankinuke, nes „vieną mano draugę vis ištinka priepuoliai ir jai šis vaistas nuostabiai padeda“. Susirinks visas būrys žinovų, kurie nustatys jums diagnozę gydytojų žargonu, nes kiekvienas gudruolis labai išmano mediciną. Pavyzdžiui, vienas žinovas sakys, kad jūsų galvos smegenyse užsikimšo vožtuvas, kitas įtars abiejų plaučių spazmus, o trečias aiškins, kad jums plyšo kasa. Per porą minučių jus apspis šurmuliuojanti minia, ir tuo tarpu pareis pilietis, kuris buvo nuskubėjęs į vaistinę pirkti penicilino, – esą dėl visa ko reikėtų suleisti. Jeigu jūs – užsienietis, patarsiu jums nenualpti Čilės parduotuvėj: tai gali kainuoti gyvybę.

Mūsų žmonės tokie greiti dalytis receptais, kad per vieną komercinį kruizą į Pietus aplankyti nuostabiosios San Rafaelio lagūnos mums vietoj deserto išdalijo migdomųjų. Atėjus vakarienės metui kapitonas pranešė keleiviams, kad plauksim labai audringomis vietomis, o paskui jo žmona vaikščiojo tarp stalų ir dalijo kažkokias pastiles, kurių pavadinimo niekas neišdrįso pasiklausti. Mes jas klusniai prarijom ir po dvidešimties minučių visi kaip vienas knarkėm tarsi kūdikėliai – tikra pasaka apie Miegančiąją Gražuolę. Mano vyras pasakė, kad Jungtinėse

Valstijose kapitonas ir jo žmona būtų buvę teisiami už keleivių anestezavimą. O čiliečiai buvo labai dėkingi.

Kitados susitikę bent du žmonės kone privalėjo kalbėtis apie politiką; būdavo sakoma, kad kur du čiliečiai, ten trys politinės partijos. Manau, anuomet turėjom bent keliolika mažų socialistinių partijų; net ir dešinieji, tokie vieningi kitose šalyse, mūsų krašte buvo susiskaldę. Vis dėlto dabar politika mūsų nebetraukia; prisimenam ją tik skųsdamiesi vyriausybe, nes tai vienas mėgstamiausių tautinių užsiėmimų. Jau nebalsuojam taip uoliai kaip tais laikais, kai mirštantys rinkėjai ant neštuvų atkeliaudavo pilietinės pareigos atlikti; nebepasitaiko ir moterų, kurios balsuodamos čia pat pagimdo. Jaunimas nebesiregistruoja rinkėjų sąrašuose; 84,3 procento mano, kad politinės partijos neatstovauja jų interesams, o dauguma nė netrokšta dalyvauti krašto valdyme. Sakoma, kad tai Vakarų pasaulio reiškinys. Jaunimo nedomina suakmenėjusios politinės schemos, nepakitusios nuo XIX amžiaus; jam rūpi materialinė gerovė ir galimybė pratęsti paauglystę kuo ilgiau, gal net iki keturiasdešimties arba penkiasdešimties metų. Tiesa, reikia pripažinti, kad yra nemažai ekologijos aktyvistų ir žmonių, besidominčių mokslu bei technologijomis; netrūksta ir Bažnyčios vadovaujamų socialinių darbuotojų.

Daugumai čiliečių temos, pakeitusios politiką, tai pinigai, kurių visada trūksta, ir futbolas, padedantis užmiršti rūpesčius. Net ir paskutinis beraštis gali išvardyti visus futbolininkus, kada nors žaidusius mūsų šalyje, ir turi susidaręs nuomonę apie kiekvieną iš jų. Tas sportas toks svarbus, kad per rungtynes gatvės ištuštėja, nes visi gyventojai užgniaužę kvapą žiūri televizorių. Futbolas – viena tų nedaugelio žmogaus veiklos

rūšių, kurios įrodo laiko reliatyvumą: galima pusei minutės užšaldyti vartininką ore, kelissyk pakartoti tą patį momentą sulėtintai arba net atbulai ir dėl laiko skirtumo tarp žemynų pamatyti Santjage vengrų rungtynes su vokiečiais anksčiau, negu jie pradės žaisti.

Mūsų namuose, kaip ir visoje šalyje, nebūdavo kalbamasi; pasikeitimą nuomonėmis atstodavo serija monologų, rėžiamų vienu metu, niekas nesiklausė, ką šneka kiti, vien tik triukšmas ir ūžesys tarsi per radiją trumposiomis bangomis. Niekas niekam nerūpėjo, niekam nebuvo įdomi kitų nuomonė, kiekvienas tik kartojo savus argumentus. Senelis, sulaukęs garbaus amžiaus, atsisakė naudotis klausos aparatu, nes, pasak jo, tokiuose metuose vienintelis geras dalykas – negirdėti kvailysčių, kurias kalba žmonės. Tą mintį 1983 m. iškalbingai išreiškė generolas Sesaris Mendosa (César Mendoza): „Mes per daug dažnai griebiamės dialogo. Būna atvejų, kai dialogas nereikalingas. Labiau praverčia monologas, nes dialogas – tai paprasčiausias dviejų asmenų pokalbis.“ Mano šeima jam visiškai pritarė.

Mes, čiliečiai, linkę šnekėti falcetu. Anglė Merė Graham, aplankiusi mūsų šalį 1822 m., knygoje „Mano viešėjimo Čilėje dienoraštis“ rašė, kad čionykščiai žmonės puikūs, bet kalba nemaloniu balsu, ypač moterys. Mes praryjame pusę žodžių, šnypščiame tardami s, sukeičiame balsius, tad užuot paklausę „kas gero?“ tariame „kes garo?“, o žodį *señor* nutašome iki *iñol*. Oficialiai gyvuoja bent trys šnektos: literatūrinė, vartojama žiniasklaidoje, valdiškuose raštuose, ja kalba ir kai kurie aukštuomenės atstovai nefamiliariose situacijose; šnekamoji, kurią vartoja liaudis, ir jaunimo žargonas, neiššifruojamas ir tolydžio kintantis. Bet tegu nenusimena užsienietis, atvykęs čion apsilankyti: net jei nesupras nė vieno žodžio, įsitikins, kad žmonės kaip mokėdami stengiasi jam padėti. Kai gyvenau Venesueloje,

kur vyrai ir moterys labiau pasitiki savim ir žeme, kuria vaikšto, lengvai atskirdavau savo tautiečius iš slapukavimo, tarsi jie būtų užsimaskavę šnipai, ir iš amžino atsiprašinėjamo tono. Kasdien užsukdavau į tokių portugalų kepyklą išgerti pirmosios rytmečio kavos ir kaskart matydavau minią neturtingų pirkėjų, besibraunančių prie prekystalio. Venesueliečiai jau nuo pat durų šaukdavo: „Vieną baltintos, bičiuli!“ ir anksčiau ar vėliau sulaukdavo kavos su pienu popieriniame puodelyje, perduotame per rankas. O čiliečiai (mūsiškių tais laikais čia nestigo, nes Venesuela buvo viena iš nedaugelio Lotynų Amerikos šalių, priimančių pabėgėlius ir imigrantus) pakeldavo drebantį smilių ir maldaudavo vos girdimu balsu: „Būkite toks malonus, senjore, man vieną kavutės.“ Ir kantriai laukdavo kone iki vidurdienio. Venesueliečiai piktinosi mumis, kad elgiamės kaip menkystos, o čiliečius savo ruožtu baidė vietinių šiurkštumas. Tie mūsiškiai, kurie šioje šalyje išgyveno kelerius metus, gavo ir charakterį pakeisti, ir, be kita ko, išmoko šaukte pareikalauti kavos.

Išsiaiškinus kai kurias čiliečių būdo ir papročių ypatybes, galima suprasti ir mano mamos abejones: aš neturėjau kur vykti, tik būti tenai, kur esu. Neturiu nei tėvų savigarbos, nei kilnumo, nei jų pesimizmo; nebijau, ką jie pasakys, nebijau būti išlaidi, nebijau nė Dievo; nekalbu ir nerašau mažybiniais žodelyčiais, veikiau esu gražbylė, ir man patinka žmonių dėmesys. Tai yra, tokia esu dabar, jau ilgai pagyvenusi. Vaikystėje buvau bjauraus būdo mergiščia, paauglystėje – baili graužikė, todėl ilgus metus mane pravardžiavo „pelyte“, o jaunystėje išbandžiau visokius vaidmenis – nuo irzlios feministės iki hipės su gėlių vainikėliu. Blogiausia, kad išplepu paslaptis, tiek savas, tiek svetimas. Apskritai nevykėlė, ir tiek. Jei gyvenčiau Čilėje, niekas su manim

nekalbėtų. Tiesa, esu vaišinga. Bent jau tą gerą savybę maniškiai sugebėjo įskiepyti man vaikystėje. Pabelsk tamsta man į duris bet kurią dienos ar nakties valandą ir aš, nors neseniai susilaužiusi šlaunikaulį, tekinom atbėgsiu atidaryti ir pasiūlysiu tamstai pirmą puodelį „arbatytės“. Visais kitais atžvilgiais esu priešingybė damos, kurią iš manęs norėjo išugdyti tėvai, daug ką paaukoję tam tikslui. Tai ne jų kaltė: paprasčiausiai buvau ne to molio, be to, negailėjo manęs ir likimas.

Jei būčiau likusi tėvynėje, kaip visada troškau, ištekėjusi už vieno antros eilės pusbrolių, – žinoma, jeigu jis man pasipirštų, kas vargu ar būtų buvę įtikėtina, tai gal šiandieną didžiuočiausi kilmingu protėvių krauju, o herbinis skydas su blusėtais šunimis, kurį įsigijo tėtis, kabotų garbingiausioje mano namo vietoje. Turiu pridurti, kad nors per visą gyvenimą daug maištavau, vis dar laikausi griežtų mandagumo taisyklių, kurios man buvo įdiegtos per prievartą, kaip dera *padoriai* asmenybei. Mano šeimoje būti *padoriam* buvo be galo svarbu. Tas žodis apėmė kur kas daugiau, nei būtų įmanoma išaiškinti šiuose puslapiuose, bet galiu paliudyti, kad geros manieros sudarė didelę dalį įsivaizduojamojo padorumo.

Bet aš nukrypau nuo temos ir turiu vėl pagauti pasakojimo giją, jei tik ji ten yra. Tokia jau ta nostalgija – lėtas šokis ratu. Prisiminimų nesurikiuosi chronologiškai, jie – kaip dūmai, tokie nepastovūs ir efemeriški, kad jei tik jų neužrašysi, jie nugrims į užmarštį. Bandžiau sudėlioti šiuos puslapius pagal temas, pagal laikotarpius, bet nieko gero iš to neišėjo, nes prisiminimai ateina ir nueina kaip ta begalinė Mėbijaus juosta.

Istorijos dvelksmas

Kad jau prabilom apie nostalgiją, meldžiu truputėlio kantrybės, kadangi negaliu atskirti Čilės temos nuo savo pačios gyvenimo. Mano likimą formavo aistros, staigmenos, sėkmės ir netektys; neapsakysi to dviem trimis sakiniais. Manau, kiekvieno žmogaus gyvenime esti momentų, kai pasikeičia jo dalia arba nutrūksta kelias ir tenka pasukti kita linkme. Man šitaip yra atsitikę daug kartų, bet turbūt vienas lemtingiausių įvykių buvo 1973 m. karinis perversmas. Jei ne tas incidentas, tikriausiai niekad nebūčiau emigravusi iš Čilės, tapusi rašytoja ir ištekėjusi už amerikiečio, gyvenančio Kalifornijoj; nebūčiau tiek laiko ilgėjusis tėvynės ir šiandieną nerašyčiau šių eilučių. Norint suprasti, kodėl kilo tas karinis perversmas, tenka žvilgtelėti į mūsų politinę istoriją nuo pat pradžios iki generolo Augusto Pinočeto; dabar tai jau nukaršęs seneliokas, gyvenantis namų arešte, bet jo vaidmens negalima menkinti. Nestinga istorikų, laikančių jį unikalia šimtmečio politine figūra, nors tai nebūtinai yra palankus vertinimas.

Čilėje politinė švytuoklė vis svyravo nuo vieno kraštutinumo ligi kito, vis bandėm, kokia valstybės sistema geriausia, ir kentėjom nuo padarinių, todėl netenka stebėtis, kad turim daugiau eseistų ir istorikų vienam kvadratiniam metrui nei bet kuri kita pasaulio tauta. Mūsų tyrimai yra be pabaigos; turim silpnybę analizuoti savo tikrovę, lyg tai būtų amžina proble-

ma, kurią būtina skubiai išspręsti. Išminčiai, kurie tyrinėja mus nesudėdami bluosto, yra nuobodūs svaičiotojai – iš to, ką jie šneka, negali suprasti nė vieno žodžio; štai kodėl niekas neteikia jiems per daug reikšmės, bet dėl to jie nenusimena, – priešingai, kasmet spausdina šimtus akademinių traktatų, visus be galo pesimistinius. Mūsų visuomenėj pesimizmas laikomas geru tonu, esą tik kvailiai vaikšto sau patenkinti. Mūsų kraštas žengia plėtros keliu, jis yra stabiliausias, saugiausias ir labiausiai klestintis visoj Lotynų Amerikoj, vienas geriausiai organizuotų, bet mes labai piktinamės išgirdę ką nors sakant, jog „mūsų šalis yra veikiau gera“. Tas, kuris išdrįstų taip teigti, būtų palaikytas neišmanėliu, neskaitančiu laikraščių.

Nuo pat 1810 m., kai Čilė tapo nepriklausoma, ją valdė socialinė klasė, kurios rankose yra ir ekonomika. Seniau tai buvo žemvaldžiai, dabar – verslininkai, pramonininkai, bankininkai. Kitados valdžia priklausė mažai europiečių kilmės oligarchijai, kurią sudarė saujelė šeimų; šiandien valdančioji klasė platesnė, bent keli tūkstančiai žmonių, kurių balsas viską ir lemia. Pirmą respublikos gyvavimo šimtmetį prezidentai ir politikai būdavo išeiviai iš aukštuomenės, o vėliau valdžioje atsirado ir vidurinės klasės atstovų. Iškildavo jau ir vienas kitas politikas iš darbininkų. Prezidentai, kuriems rūpėjo socialinės problemos, sielojosi dėl visuomenės nelygybės, neteisingumo ir liaudies skurdo, nors savo kailiu to nepatirdavo. Dabar ir prezidentas, ir dauguma politikų, išskyrus kai kuriuos dešiniuosius, nepriklauso ekonominei grupuotei, realiai kontroliuojančiai šalį. Šiuo metu matome paradoksą: šalį valdo centro ir kairiųjų koalicija (vadinamoji *Concertación*), prezidentas – socialistas, o ekonomika – neokapitalistinė.

Iki 1920 m. šalį valdė konservatyvioji feodalinių pažiūrų oligarchija. Kaip išimtį verta paminėti 1891 m. išrinktą liberalųjį prezidentą Chosė Manuelį Balmasedą (José Manuel Balmaceda): jis nutuokė, ko reikia tautai, ir bandė įgyvendinti kai kurias reformas, pažeidžiančias patronų interesus, nors pats buvo kilęs iš įtakingos šeimos, valdančios milžinišką dvarą. Konservatyvusis parlamentas piestu stojo prieš, kilo socialinė ir politinė krizė, parlamentą parėmė sukilęs karo laivynas ir įsiliepsnojo kruvinas pilietinis karas; jis baigėsi parlamento triumfu, o Balmaseda nusižudė. Vis dėlto socialinės idėjos jau davė vaisių – netrukus susikūrė radikalų ir komunistų partijos.

1920 m. valstybės vadovu pirmąsyk buvo išrinktas žmogus, siekiantis socialinio teisingumo, – Artūras Alesandris Palma (Arturo Alessandri Palma), pravarde Liūtas, išeivis iš vidurinės klasės; jo seneliai buvo imigrantai italai. Jo šeima nebuvo turtinga, bet europietiška Palmos kilmė, kultūringumas ir išsilavinimas natūraliai atvėrė jam kelius į valdančiąją klasę. Jis leido socialinius įstatymus; jam valdant darbo žmonės steigė organizacijas ir galėjo stoti į politines partijas. Alesandris siūlė pakeisti Konstituciją taip, kad įsigalėtų tikra demokratija, bet to padaryti neleido konservatyvioji opozicija, nors prezidentą rėmė dauguma čiliečių, ypač vidurinė klasė. Parlamentas (ir vėl parlamentas!) trukdė jam valdyti, privertė atsisakyti pareigų ir emigruoti į Europą. Jam išvykus šalį bandė valdyti karinės chuntos, viena po kitos, bet kilo sąmyšis, ir liaudis pareikalavo, kad Liūtas grįžtų; jis grįžo, išbuvo prezidentu ligi kadencijos pabaigos ir paskelbė naują Konstituciją.

Ginkluotosios pajėgos jautėsi nušalintos nuo valdžios – nors, anot jų, kraštas turėtų būti joms labai dėkingas už pergales XIX a. karuose, – ir jėga prastūmė į prezidento postą generolą Karlosą Ibanjesą del Kampą (Carlos Ibáñez del Campo). Šis

bematant griebėsi diktatoriškų metodų, kurių iki tol čiliečiai nebuvo patyrę, ir sukėlė tokį didžiulį piliečių pasipriešinimą, kad kraštas buvo paralyžiuotas ir generolui teko atsistatydinti. Prasidėjo, galėtume pasakyti, sveikos demokratijos laikotarpis. Ėmė kurtis partijų koalicijos; į valdžią iškilo kairieji, prezidentu tapo Pedras Agirė Serda (Pedro Aguirre Cerda), atstovaujantis Liaudies frontui, kuriam priklausė komunistų partija ir radikalai. Po Pedro Agirės Serdos prie kairiųjų jėgų prisidėjo nuverstasis Ibanjesas, tad šalis turėjo tris iš eilės prezidentus radikalus. (Nors tuomet buvau dar tik pienburnė, prisimenu, kad kai Ibanjesas antrąsyk buvo išrinktas prezidentu, mūsų šeima grąžė rankas. Iš savo kampelio po fortepijonu girdėjau apokaliptines senelio ir tetų pranašystes. Nemiegojau ištisomis naktimis, nes buvau įsitikinusi, kad priešų būriai sugriaus mūsų namą. Bet nieko panašaus neįvyko. Generolas buvo jau pasimokęs iš praeities ir laikėsi įstatymų.) Kairiojo centro vyriausybės valdė šalį iki 1958 m., kai triumfavo dešinieji su Chorche Alesandriu, Liūto sūnumi, visai kitokiu nei jo tėvas. Liūtas buvo populistas, labai tvirta asmenybė, ir vadovavosi idėjomis, kurios tuo metu buvo pažangios; jo sūnų, konservatorių, veikiau galėjai pavadinti silpnadvasiu.

Tuo metu, kai daugumoje kitų Lotynų Amerikos šalių revoliucijos kilo viena po kitos, o diktatoriai kulkomis skynėsi kelią į valdžią, Čilėje įsitvirtino pavyzdinė demokratija. Pirmojoje XX a. pusėje išryškėjo socialinė pažanga. Nemokamas ir privalomas mokslas valstybinėse mokyklose, visiems prieinamas gydymas ir viena pažangiausių visame žemyne socialinės apsaugos sistema leido suklestėti gausiai, išsilavinusiai ir politiškai veikliai vidurinei klasei; išaugo ir proletariato klasinis sąmoningumas. Kūrėsi profesinės sąjungos, darbininkų, tarnautojų, studentų draugijos. Moterys gavo balso teisę, patobu-

lėjo rinkimų sistema. (Rinkimai Čilėje tapo tokiu pat tradiciniu ritualu kaip penktos valandos arbatėlė Londono viešbutyje „Savoy“. Piliečiai, atvykę balsuoti, sustoja į eilę be jokių ginčų, nors politinės aistros ir kunkuliuoja. Vyrai ir moterys balsuoja atskirose patalpose; šalia budi kareiviai, kad nekiltų neramumų ar klastojimų. Jau išvakarėse liaujamasi pardavinėti alkoholį; rinkimų dieną nedirbama, parduotuvės ir įstaigos uždarytos.)

Socialiniu teisingumu susirūpino ir nepaprastai įtakinga Čilėje Katalikų bažnyčia; remdamasi naujomis enciklikomis ji labai stengiasi paremti permainas, vykstančias šalyje. Tuo laikotarpiu pasaulyje įsitvirtino dvi priešingos politinės sistemos – kapitalizmas ir socializmas. Europoje, kaip atsvara marksizmui, kūrėsi centristinės krikščionių demokratų partijos, skelbiančios humanizmą ir visuomenės vienybę. Čilėje krikščionys demokratai, žadantys „revoliuciją laisvėje“, laimėjo 1964 m. rinkimus sutriuškindami dešiniuosius konservatorius ir kairiąsias partijas. Abejotina Eduardo Frėjaus Montalvos pergalė, kurią jis pasiekė remdamasis krikščionių demokratų dauguma parlamente, tapo lūžio tašku; šalis pasikeitė, valdantieji patikėjo, jog dešinieji likę tik istorijoje, kairieji niekuomet neturėsiantys jokių šansų, ir krikščionys demokratai valdysiantys per amžių amžius, tačiau to plano įgyvendinti nepavyko ir per porą metų partija prarado tautos paramą; dešinieji nesubyrėjo, kaip buvo pranašauta, o kairieji, atsigavę nuo pralaimėjimo, susiorganizavo. Išryškėjo trys politinės jėgos: dešinieji, centristai ir kairieji.

Baigiantis Frėjaus Montalvos kadencijai šalis bruzdėjo. Revanšo troško ir dešinieji, praradę privilegijas ir bijantys galutinai prarasti įtaką, kuri niekada nebuvo labai tvirta, pagiežos kupinos buvo ir žemesniosios klasės, nes krikščionys demokra-

tai nepaisė jų interesų. Kiekviena iš trijų politinių srovių iškėlė savo kandidatą: dešinieji – Chorchę Alesandrį, krikščionys demokratai – Radomirą Tomičių (Tomić), kairieji – Salvadorą Aljendę.

Kairiosios partijos susibūrė į koaliciją – Liaudies vienybės bloką, kuriam priklausė ir komunistų partija. Jungtinės Valstijos sunerimo, nors apklausos pranašavo dešiniųjų pergalę, ir paskyrė milijonus dolerių kovai su Aljende. Politinės jėgos buvo taip susiskaldžiusios, kad Aljendė su savo programa „Čilės kelias į socializmą“ laimėjo rinkimus negavęs nė pusės balsų – tik trisdešimt aštuonis procentus. Kadangi nė vienas kandidatas nesurinko absoliučios balsų daugumos, rinkimų rezultatus turėjo patvirtinti parlamentas. Tradicija reikalavo pripažinti pergalę kandidatui, gavusiam daugiausia balsų. Aljendė tapo pirmuoju marksistu, tapusiu šalies prezidentu per demokratiškus rinkimus. Viso pasaulio akys nukrypo į Čilę.

Salvadoras Aljendė Gosensas (Gossens) buvo charizmatiškas medikas, jaunystėje ėjęs sveikatos apsaugos ministro pareigas, ilgametis senatorius ir nuolatinis kairiųjų kandidatas į prezidentus. Jis pats juokavo, kad po jo mirties antkapyje turėtų būti iškalta: „Čia ilsisi būsimasis Čilės prezidentas.“ Buvo tvirtas žmogus, ištikimas bičiuliams ir bendradarbiams, taurus su varžovais. Jam būdavo prikišama tuštybė, esą jis per daug dėmesio skiria drabužiams, mėgsta gerą gyvenimą ir dailias moteris, bet labai rimtai žiūri į savo politinius įsitikinimus – tuo atžvilgiu niekas negalėjo pavadinti jo lengvabūdžiu. Priešininkai vengė susidurti su juo akis į akį, kalbėta, kad jis moka kiekvieną situaciją pakreipti savo naudai. Prezidentas ketino įvykdyti esmines ūkio reformas, kiek leidžia Konstitucija, išplėsti žemės reformą, pradėtą ankstesnės vyriausybės, nacionalizuoti privačias įmones, bankus ir vario kasyklas, vis dar valdomas amerikiečių.

Žadėjo eiti socializmo link gerbdamas visas piliečių teises ir laisves – to dar niekas nebuvo bandęs daryti.

Jau dešimtmetį gyvavo Kubos revoliucija, nors ir kaip stengėsi ją užgniaužti Jungtinės Valstijos, be to, daugelyje Lotynų Amerikos šalių veikė kairieji partizanai. Neginčijamu jaunimo herojumi tapo Če Gevara (Che Guevara), nužudytas Bolivijoje; jo kultinis profilis su berete ir cigaru virto kovos už teisingumą simboliu. Tai buvo šaltojo karo metai, kai beprasmė paranoja padalijo pasaulį į dvi ideologijas ir dešimtmečiams nulėmė Tarybų Sąjungos ir Jungtinių Valstijų užsienio politiką. Čilė tapo vienu iš pėstininkų, paaukotų tame titanų konflikte. Niksono (Nixon) administracija nutarė tiesiogiai įsikišti į Čilės rinkimus. Henris Kisindžeris (Henry Kissinger), atsakingas už užsienio politiką, bet nenorintis nieko žinoti apie Lotynų Ameriką, kurią laikė Jungtinių Valstijų užkiemiu, kalbėjo, kad „neprotinga būtų žiūrėti, kaip šalis tampa komunistine dėl savo pačios žmonių neatsakingumo, ir nieko nedaryti“. (Lotynų Amerikoj buvo paplitęs toks anekdotas: „Žinai, kodėl Jungtinėse Valstijose nebūna karinių perversmų? Todėl, kad ten nėra Amerikos ambasados.“) Kisindžeriui Salvadoro Aljendės demokratinis kelias į socializmą rodėsi pavojingesnis už ginkluotą revoliuciją, nes galėjo kaip kokia epidemija užkrėsti kitas žemyno šalis.

Centrinė žvalgybos valdyba (CŽV) sugalvojo planą, kaip neleisti Aljendei tapti prezidentu. Iš pradžių ji ketino papirkti kai kuriuos Kongreso narius, kad jo nepatvirtintų ir surengtų pakartotinius rinkimus, kuriuose dalyvautų tik du kandidatai: Aljendė ir dešiniųjų remiamas krikščionis demokratas. Kai papirkimas nepavyko, nutarta pagrobti Ginkluotųjų pajėgų vyriausiąjį vadą generolą Renė Šneiderį (René Schneider) – tai turėjo atlikti neva kairiųjų būrys, o iš tiesų neofašistinė gru-

puotė, – kad kiltų chaosas ir atsirastų dingstis imtis karinės intervencijos. Generolas per kivirčą buvo nušautas ir sulaukta priešingų padarinių, negu tikėjosi plano autoriai: kraštą užliejo pasipiktinimo banga, ir Kongresas vieningai prisaikdino Salvadorą Aljendę prezidentu. Nuo tos akimirkos dešinieji ir CŽV susimokę stengėsi nuversti Liaudies vienybės bloko vyriausybę, net jei dėl to žlugtų Čilės ekonomika ir ilga demokratinės raidos tradicija. Pradėta vykdyti vadinamąjį destabilizacijos planą – nebeduoti tarptautinių kreditų ir imtis sabotažo siekiant žlugdyti ekonomiką, kelti socialinius neramumus. Tuo pat metu buvo pažadais viliojami kariškiai – paskutinis dešiniųjų koziris.

Dešinieji, kontroliuojantys Čilės spaudą, surengė teroro kampaniją, platino afišas, vaizduojančias tarybinius karius, kurie išplėšia vaikus motinoms iš rankų – tremia į Gulagą. 1970 m. rinkimų dieną, kai Aljendės pergalė nebekėlė abejonių, žmonės plūdo į gatves švęsti; šalis dar nebuvo regėjusi tokios galingos manifestacijos. Dešinieji, patikėję savo pačių baimės propaganda, užsibarikaduodavo namie laukdami, kad siautėjančios „padugnės“ smurtaus be atodairos. Liaudies džiūgavimas buvo begalinis – su šūkiais, vėliavomis ir apsikabinimais, – bet be jokių išpuolių, ir auštant mitinguotojai, užkimę nuo dainų, išsiskirstė į namus. Rytojaus dieną turčių kvartaluose rikiavosi ilgos eilės prie bankų ir kelionių agentūrų: daugelis atsiėmė pinigus ir pirko bilietus sprukti į užsienį, būdami įsitikinę, kad šalis pasuko tuo pačiu keliu kaip Kuba.

Norėdamas padrąsinti socialistų vyriausybę, Čilėj apsilankė Fidelis Kastras (Fidel Castro), tuo dar labiau išgąsdindamas opoziciją, ypač matant, kaip buvo sutiktas kontroversiškasis

comandante. Palei visą kelią nuo oro uosto iki Santjago centro būriavosi žmonės, sukviesti profesinių sąjungų, mokyklų, politinių partijų ir kitų organizacijų, su vėliavomis, transparantais ir muzikantų grupėmis, be to, minios smalsuolių, atėjusių pasižiūrėti reginio ir pasitinkančių svečią taip pat entuziastingai, kaip prieš kelerius metus pasitiko popiežių. Barzdotojo Kubos komendanto viešnagė užtruko ilgokai – net dvidešimt aštuonias dienas; per tą laiką jis, Aljendės lydimas, pervažiavo visą šalį nuo šiaurės iki pietų. Manau, kad visi mes lengviau atsidusom, kai jis išvyko; buvom pavargę, bet negali paneigti, kad visur, kur jis buvo su savo palyda, skambėjo muzika ir juokas; kubiečiai pasirodė esantys nuostabūs. Po dvidešimties metų man teko susipažinti su kubiečiais tremtiniais Majamyje ir įsitikinti, kad jie tokie pat mieli kaip gyvenantys saloje. Mes, čiliečiai, visada tokie rimti ir iškilmingi, buvom sukrėsti: nesitikėjom, kad gyvenimas ir revoliucija gali būti tokie linksmi.

Liaudies vienybės blokas buvo populiarus, bet nevieningas. Koalicijos partijos riejosi kaip šunys dėl kiekvieno valdžios kąsnelio, tad Aljendei teko ne tik spirtis dešiniajai opozicijai, bet ir gintis nuo saviškių kritikų, reikalaujančių veikti sparčiau ir ryžtingiau. Darbininkai užimdavo fabrikus ir dvarus, vis nesulaukdami privačių įmonių nacionalizacijos ir radikalios žemės reformos. Dešiniųjų sabotažas, Jungtinių Valstijų kišimasis ir Aljendės vyriausybės klaidos sukėlė labai sunkią ekonominę, politinę ir socialinę krizę. Metinė infliacija, oficialiais duomenimis, siekė tris šimtus šešiasdešimt procentų, nors opozicija tvirtino, jog daugiau nei tūkstantį procentų, tad namų šeimininkė rytą keldavosi nežinodama, kiek šiandien kainuos duona. Vyriausybė nustatė tvirtas pagrindinių produktų kainas, dėl to bankrutavo įmonės ir ūkiai. Visko taip stigo, kad žmonės valandomis laukdavo nugeibusio viščiuko ar puodelio aliejaus,

tuo tarpu turintys iš ko susimokėti be vargo apsipirkdavo juodojoje rinkoje. Čiliečiai, pratę santūriai kalbėti ir elgtis, stodavo „į eilutę", nors ta eilutė nusitęsdavo per tris kvartalus, ir stovėjo nežinodami, kas pardavinėjama, tiesiog iš įpročio. Vis plėtėsi deficito – prekių stokos – psichozė, ir vos tik susieidavo daugiau nei trise, nejučiomis rikiuodavosi į eilę. Taip ir aš prisipirkau cigarečių, nors niekad nerūkiau, pačiupau vienuolika skardinių bespalvio batų tepalo ir didoką butelį sojų ekstrakto, nors nenumaniau, ką su juo daryti. Atsirado profesionalių stovėtojų eilėj, už pinigus pasaugančių vietą; atrodo, kad ir mano vaikučiai taip pasipildydavo uždarbį.

Nepaisydama problemų ir nuolatinės priešpriešos, liaudis džiūgavo, nes pirmąsyk pajuto, kad pati valdo savo likimą. Tartum iš naujo atgimė menas, folkloras, liaudies ir studentijos sąjūdžiai. Daugybė savanorių pasklido po visus Čilės kampelius mokyti žmones rašto; knygos buvo pardavinėjamos pigiau už laikraštį, kad kiekvienuose namuose susikauptų biblioteka. Bet dešinieji ekonomistai, aukštuomenė ir dalis vidurinės klasės, ypač namų šeimininkės, kenčiančios nuo deficito ir netvarkos, keikė Aljendę ir baiminosi, kad tik jis neliktų valdžioj neribotą laiką kaip Fidelis Kastras Kuboje.

Salvadoras Aljendė buvo mano tėčio pusbrolis ir vienintelis Aljendžių šeimos narys, nenutraukęs ryšių su mano mama, kai prapuolė tėtis. Artimai draugavo su mano patėviu, mat būdamas prezidentu turėjo daug progų su juo susitikti. Nors ir nebendradarbiavau su vyriausybe, tie treji Liaudies vienybės metai neabejotinai buvo įdomiausi mano gyvenime. Niekuomet nesijaučiau tokia veikli, niekada taip aktyviai nedalyvavau visuomenės gyvenime ir šalies įvykiuose.

Iš dabarties perspektyvos bepigu spręsti, kad marksizmas, kaip ekonominis projektas, žlugo, bet manau, jog kai kurie Salvadoro Aljendės principai išliko patrauklūs, pavyzdžiui, teisingumo ir lygybės paieška. Jis norėjo įgyvendinti sistemą, kuri suteiktų visiems lygias galimybes, ir sukurti „naująjį žmogų“, kurio veiklos motyvas būtų ne asmeninė gerovė, o visų bendras gėris. Tikėjom, kad žmones galima pakeisti mokymu; nenorėjom matyti, kad kitose šalyse, kur irgi bandoma tvirta ranka įgyvendinti sistemą, rezultatai labai abejotini. Tuomet dar nenujautėm, kad sovietinis pasaulis sugrius. Mintis, kad žmogaus prigimtis gali taip iš pagrindų pasikeisti, šiandien rodosi naivi, bet anuomet tai buvo didžiausia daugelio mūsiškių svajonė. Ji kaip ugnis plito Čilėje. Mano jau minėtos čiliečiams būdingos savybės, tokios kaip santūrumas, bjaurėjimasis pasipuikavimu, noru išsiskirti iš kitų ar atkreipti į save dėmesį, dosnumas, polinkis nusileisti, užuot šokus į akis, nieku gyvu nepažeisti įstatymų, pagarba valdžiai ir nuolankumas biurokratijai, pomėgis politikuoti ir daugelis kitų, labai gerai atsispindėjo Liaudies vienybės projekte. Net ir madai jos atsiliepė. Per tuos trejus metus moterų žurnaluose mirguliavo manekenės, vilkinčios šiurkščiais namų darbo audiniais ir avinčios proletariškais kaliošais; iš miltų maišų, išbalintų chloru, būdavo siuvamos palaidinukės. Žurnale, kuriame dirbau, buvau atsakinga už apipavidalinimą ir privalėjau fotografuoti jaukius, malonius interjerus, sukurtus kuo taupiausiai: lempos iš skardinių, kilimai iš pakulų, pušiniai baldai, tamsiai nuspalvinti ir apsvilinti litavimo lempa, kad atrodytų seni. Tokius daiktus vadinome „vienuolių baldais“; jais norėjom parodyti, ką kiekvienas gali pasidaryti savo namams, turėdamas pjūklą ir keturias lentas. Tai buvo vadinamosios DFL2 aukso amžius: buvo galima įsigyti butus, ne didesnius kaip šimtas keturiasdešimt kvadratinių metrų, su nuolaida ir

mokesčių lengvatomis. Dauguma namų ir butų buvo tokio didumo kaip garažas dviem sunkvežimiams; mūsiškis, kurio plotas – devyniasdešimt kvadratinių metrų, mums atrodė tikri rūmai. Mama, dirbdama žurnalo „Paula" kulinarijos skyriuje, kūrė pigius patiekalus, kuriems nereikia deficitinių produktų; žinant, kad stigo visko, jai teko riboti savo kūrybingumą. Viena Peru aktorė, tuo metu apsilankiusi pas mus, nustebusi klausinėjo, kodėl čiliečiai rengiasi kaip elgetos, gyvena šuns būdose, o maitinasi kaip fakyrai.

Nors tuo laikotarpiu tautą slėgė daugybė problemų, nuo deficito iki politinės prievartos, po trejų metų, per rinkimus 1973-ųjų kovą, Liaudies vienybės blokas laimėjo dar daugiau vietų parlamente. Pastangos nuversti vyriausybę sabotažu ir propaganda nedavė lauktų rezultatų; tuomet opozicija žengė į paskutinį sąmokslo etapą ir ėmė provokuoti karinį perversmą. Mes, čiliečiai, nesupratom, ką tai reiškia, nes ilgai džiaugėmės tvirta demokratija ir didžiavomės, kad esam geresni už kitus žemyno kraštus, kuriuos su panieka vadinom „bananų respublikomis": jose kaskart vis kitas vadas ginklu užgrobdavo valdžią. Ne, mūsų krašte to nebus niekados, tvirtinome, nes Čilėj net kareiviai demokratiški, ir niekas neišdrįs paminti mūsų Konstitucijos. Tai buvo tuščia iliuzija: juk jei būtume pasigilinę į savo istoriją, geriau suprastume kariškių mąstyseną.

Rinkdama medžiagą romanui „Portretas sepija", kuris išėjo 2000 m., patyriau, kad XIX a. mūsų ginkluotosios pajėgos kovėsi keliuose karuose ir pasižymėjo tiek žiaurumu, tiek narsumu. Vienas įspūdingiausių mūsų istorijos epizodų buvo Arikos tvirtovės užėmimas 1880 m. birželį, per Ramiojo vandenyno karą su Peru ir Bolivija. Toji tvirtovė – tai aukštas neprieinamas

kyšulys, iškilęs du šimtus metrų virš jūros lygio; jame buvo įsitvirtinę daug Peru kariuomenės dalinių, kuriuos gynė sunkioji artilerija, saugojo trijų kilometrų ilgio smėlio maišų užtvara, o aplinkui plytėjo minų laukai. Čilės kariai atakavo su durklais dantyse ir durtuvais ant šautuvų. Daugelis krito nuo priešo kulkų ar išlėkė į orą pataikę ant minos, bet niekas nesustabdė likusių gyvų: jie pasiekė įtvirtinimus ir užsikabarojo ant viršaus, kraujo kvapo įaudrinti. Peiliais ir durtuvais skrosdami perujiečius užėmė tvirtovę neįtikėtinu šturmu, trukusiu vos penkiasdešimt penkias minutes; paskui išžudė nugalėtuosius, pribaigė sužeistuosius ir apiplėšė Arikos miestą. Vienas perujiečių vadas puolė į jūrą, kad nepakliūtų į nagus čiliečiams. Taurusis karininkas, kuris raitas ant juodo žirgo, kaustyto auksinėmis pasagomis, puola į jūrą nuo skardžio, tapo legendine figūra, papildančia pasakojimus apie tą žiaurų mūšį. Karo laimėtojas buvo nulemtas vėliau, kai čiliečiai iškovojo pergalę Limos mūšyje, kurį perujiečiai mena kaip skerdynes, nors Čilės istorikai tvirtina, kad mūsų daliniai tvarkingai užėmė miestą.

Istoriją rašo nugalėtojai ir nušviečia ją savaip. Kiekviena šalis vaizduoja savus karius kuo palankiausioje šviesoje, nutyli klaidas, užtušuoja piktadarybes, tad visi mūšio laimėtojai tampa didvyriais. Jei vis dar tikime, kad Čilės ginkluotosiose pajėgose tarnauja vien klusnūs kareiviai, kuriems vadovauja nepriekaištingi karininkai, prisiminkime siaubingą netikėtumą 1973 m. rugsėjo 11-ąją, antradienį, kai pamatėm, kaip jie veikia. Jie puolė kaip laukiniai, taip žiauriai, kad net buvo svarstoma, ar tie žmonės neapsvaiginti narkotikais; juk taip pat manyta, kad vyrai, užėmę Arikos aukštumą, buvo prisiragavę „velnių srėbalo“ – sprogstamo degtinės ir parako mišinio. Juk jie tankais apsupo Monedos rūmus – Vyriausybės būstinę ir mūsų demokratijos simbolį – ir subombardavo juos iš lėktuvų. Aljendė mirė

rūmų viduje; oficialiai paskelbta, kad nusižudė. Šimtai žmonių žuvo, tūkstančiai buvo suimta; dėl jų gausumo teko stadionus ir net kai kurias mokyklas paversti kalėjimais, kankinimų centrais ir koncentracijos stovyklomis. Neva gelbstint šalį nuo komunistinės diktatūros, gresiančios ateityje, demokratija buvo pakeista teroristiniu režimu, kuris ištvėrė septyniolika metų, o jo padariniai slėgė šalį ketvirtį šimtmečio.

Prisimenu baimę kaip nesiliaujantį metalo prieskonį burnoje.

Parakas ir kraujas

Norėdamas suprasti, ką reiškė karinis perversmas, įsivaizduok, ką pajustų JAV amerikietis arba anglas, jeigu jų pačių kareiviai ginklu pultų Baltuosius arba Bakingamo rūmus, išžudytų tūkstančius piliečių, tarp jų Jungtinių Valstijų prezidentą arba Didžiosios Britanijos karalienę ir ministrą pirmininką, neribotam laikui sustabdytų Kongreso arba Parlamento įgaliojimus, panaikintų Aukščiausiąjį Teismą, atšauktų piliečių ir partijų laisves, įvestų totalinę žiniasklaidos cenzūrą ir užsimotų nutildyti visus kitaminčius. Toliau įsivaizduok, kad tie patys kareiviai, apsėsti fanatiško įkarščio, užsibrėžė ilgai likti valdžioje ir išrauti su šaknimis ideologinius priešininkus. Kaip tik tai ir įvyko Čilėje.

Socialistų avantiūra baigėsi tragiškai. Generolo Augusto Pinočeto vadovaujama karinė chunta įgyvendino laukinio kapitalizmo doktriną, – taip buvo vadinamas neoliberalinis eksperimentas, – bet neatsižvelgė į tai, kad subalansuotam jos veikimui reikalinga darbininkų klasė, galinti pasinaudoti visomis teisėmis. Užsimojusi ligi paskutinio grūdo išnaikinti kairuolišką mąstyseną ir įdiegti laukinį kapitalizmą, chunta griebėsi žiaurių represijų. Šiuo atžvilgiu Čilė nebuvo vieniša: diktatūrų naktis ilgiau kaip dešimtmetį gaubė didelę dalį žemyno. 1975 m. pusė Lotynų Amerikos šalių gyvavo priespaudos sąlygomis; daugelio jų vyriausybes rėmė Jungtinės Valstijos, pasiekusios gėdingą rekordą – nuvertusios daugiausia vyriausybių, išrinktų

kitose valstybėse, ir parėmusios tironus, kurie niekuomet nebuvo mėgstami savame krašte, kaip kad Papa Dokas Haityje, Truchiljas (Trujillo) Dominikos Respublikoje, Somosa (Somoza) Nikaragvoje ir kiti.

Suprantu, kad aprašydama tuos įvykius esu subjektyvi. Turėčiau pasakoti apie juos be aistros, abejingai, bet tada išduočiau savo įsitikinimus ir jausmus. Ši knyga netaiko į politines ar istorines kronikas, tai tik virtinė prisiminimų, o prisiminimai visada esti vienpusiški, autoriaus patirties ir ideologijos nuspalvinti.

Pirmoji mano gyvenimo dalis pasibaigė tą 1973-ųjų rugsėjo 11-ąją. Apie tai plačiai nebekalbėsiu, nes ją aprašiau savo pirmojo romano paskutiniuose skyriuose ir prisiminimų knygoje „Paula". Aljendžių šeimos nariai, būtent tie, kurie nežuvo, buvo represuoti, pasitraukė į pogrindį arba emigravo. Nebegrįžo iš užsienio ir mano broliai. Tėvai, ambasadoriai Argentinoje, kurį laiką dar gyveno Buenos Airėse, bet sulaukę grasinimų mirtimi turėjo sprukti. O mamos šeimos nariai, priešingai, bemaž visi buvo aršūs Liaudies vienybės priešininkai, daugelis iš jų kėlė šampano taures už karinio perversmo pergalę. Senelis keikė socializmą ir nekantriai laukė, kada žlugs Aljendės vyriausybė, bet niekuomet nenorėjo, kad dėl to reikėtų atsisakyti demokratijos. Piktinosi matydamas, kad valdžią užgrobė jo niekinami kariškiai, ir man liepė nesikišti kur nereikia; bet negi būčiau galėjusi stebėti įvykius iš šalies! Ištisus mėnesius senelis sekė mane ir kamantinėjo klastingais klausimais, tarsi įtartų, kad jo anūkė ūmai ims ir pradings. Iš kur aš žinanti, kas vyksta aplinkui? Juk aš gyvenu uždarai, beveik neišeinu į gatvę ir apie tikrovę žinau tik iš spaudos, o ji nutyli ir meluoja. Gal buvau vienintelė, kuri jam nušviesdavo antrąją medalio pusę. Iš pradžių mėginau pažindinti jį su visa informacija, nes būdama

žurnalistė prieidavau prie pogrindinio gandų tinklo, kuris tais laikais papildydavo rimtus žinių šaltinius, bet paskui lioviausi kalbėti jam apie blogas naujienas – nenorėjau gniuždyti ir gąsdinti. Vienas po kito dingdavo bičiuliai ir pažįstami, kai kurie po kelių savaičių parsirasdavo paklaikusiu žvilgsniu ir su kankinimų žymėmis. Daugelis ieškojo prieglobsčio svetur. Meksika, Vokietija, Prancūzija, Kanada, Ispanija ir kai kurios kitos valstybės juos iš pradžių priimdavo, bet ilgainiui atsisakė įsileisti, mat prie čiliečių antplūdžio prisidėjo tūkstančiai pabėgėlių iš kitų Lotynų Amerikos šalių.

Čilėje, kur draugystė ir šeima labai svarbu, kilo reiškinys, kurį galima paaiškinti nebent visuomenės įsibaiminimu. Daug žmonių tapo išdavikais ir skundikais; pakakdavo anoniminio skambučio telefonu, kad keikiamieji saugumiečiai griebtų įtariamąjį už pakarpos, dažnai ir nebepaleisdavo sveiko. Visuomenė suskilo į kariškių vyriausybės rėmėjus ir priešininkus; neapykanta, nepasitikėjimas ir baimė žlugdė santaiką. Po keliolikos metų vėl įsigalėjo demokratija, bet tas susiskaldymas vis dar juntamas, net ir daugelyje šeimų. Čiliečiai išmoko tylėti, negirdėti ir nematyti, nes galėdami nieko nežinoti apie tai, kas vyksta, nesijautė bendrininkais. Pažįstu žmonių, kurie Aljendės valdymą tapatino su blogiausiais ir pavojingiausiais dalykais, kurių galima sulaukti. Žmonėms, kurie stengėsi gyventi pagal griežtus krikščioniškus nuostatus, būtinumas užkirsti tam kelią rodėsi toks neatidėliotinas, kad neva leistini visi būdai. Jie nepakeitė nuomonės net ir tada, kai nevilties apimtas tėvas Sebastianas Asevedas (Sebastián Acevedo) Konsepsjono aikštėje apsipylė benzinu ir pasidegė – pasiaukojo kaip koks budistų vienuolis, protestuodamas prieš kankinimus, kuriuos patyrė jo sūnūs. Jie daug metų ignoravo – o gal tik apsimesdavo ignoruojantys – žmogaus teisių pažeidinėjimą; net dabar, kad ir kaip keista, vis

dar sutinku žmonių, neigiančių tai, kas vyko tada, nors faktai akivaizdūs. Galiu juos suprasti, nes jie laikosi savo įsitikinimų taip pat, kaip aš laikausi savųjų. Jų nuomonė apie Aljendės valdymą beveik nesiskiria nuo mano požiūrio į Pinočeto diktatūrą, tik pastarosios tikslai nepateisina priemonių. Nusikaltimai, paslapčiom įvykdyti tais metais, neišvengiamai iškyla aikštėn. Tik atskleidus tiesą galima imtis sutaikinimo, nors skausmingi randai dar ilgai primins žaizdas, nes žmonės, atsakingi už represijas, neprisipažino nusikaltę ir neketina prašyti atleidimo. Karinio režimo akcijų vykdytojai liko nenubausti, nors jų veiksmų nebegalima nei nuslėpti, nei ignoruoti. Daugelis, ypač jaunimas, užaugęs be kriticizmo dvasios ir politinio dialogo, mano, kad užtenka knaisioti praeitį, reikia žvelgti į priekį, bet aukos ir jų artimieji negali pamiršti to, kas buvo. Gal turim sulaukti, kol mirs paskutinis anų laikų liudytojas, tik tada galėsim užversti tą mūsų istorijos skyrių.

Kariškiai, užgrobę valdžią, nebuvo itin kultūringi. Žiūrint iš nuotolio dabar, praėjus daugeliui metų nuo tų įvykių, kai kurie dalykai kelia tik juoką, bet tada kėlė veikiau šiurpą. Besaikis tėvynės meilės, „vakarietiškų krikščioniškų vertybių“ ir militarizmo liaupsinimas pasiekė absurdo lygį. Šalis buvo valdoma tarsi kareivinės. Kelerius metus tvarkiau humoro skyrelį viename žurnale ir pramoginę laidą televizijoje, bet tokiomis aplinkybėmis nebegalėjau to daryti, nes iš tiesų nebuvo iš ko juoktis, nebent iš valdančiųjų, bet tai galėjo kainuoti gyvybę. Vienintelė galimybė pasišaipyti buvo „Antradieniai su Merinu“. Vienas chuntos vadeivų, admirolas Chosė Toribijas Merinas (José Toribio Merino), kartą per savaitę susitikdavo su spaudos atstovais pareikšti savo nuomonės įvairiais klausimais. Žurnalistai

nekantriai laukdavo tų proto nušvitimo ir išminties perlų. Pavyzdžiui, 1980 metais užsiminęs apie Konstitucijos pakeitimą, kuris įteisintų kariškių įvykdytą valdžios užgrobimą, admirolas kuo rimčiausiai pareiškė, jog „didžiausia jo reikšmė, kurią įžvelgiu, yra ta, kad jis reikšmingas". Ir pridūrė, idant visi suprastų: „Dviem kriterijais buvo remiamasi rengiant šią Konstituciją: politiniu kriterijum, taip sakant, platoniškuoju-aristoteliškuoju, jei prisiminsime klasikinę graikų kalbą, ir, antra vertus, absoliučiai karišku kriterijum, kuris siekia Dekarto laikus, todėl vadinsime jį kartezianiškuoju. Konstitucijos kartezianizme susieina visa tai, to tipo definicijos, kurios yra išskirtinai pozityvios, kurios ieško tiesos be alternatyvų, kurioms vienas plius du negali būti daugiau nei trys ir kurioms nėra kitos alternatyvos, tiktai trys..." Suvokdamas, kad tokiose aukštybėse spauda gali ir pamesti jo samprotavimų giją, Merinas paaiškina: „...ir tiesa šiuo pavidalu susiduria su aristoteliškąja, arba, taip sakant, klasikine tiesa, kuri nužymi tam tikrus kelius jos ieškotojams; ji nepaprastai svarbi tokiame krašte kaip mūsų, kuris ieško naujų kelių, ieško naujų gyvenimo formų..."

Tas pats admirolas teisino vyriausybės nutarimą įpareigoti jį būti atsakingą už ekonomiką, aiškindamas, kad Britanijos enciklopedijos kursuose yra studijavęs ekonomiką savo malonumui. Ir taip pat nuoširdžiai tvirtino, kad „karas yra profesija, gražesnė už visas kitas. Kas gi yra karas? Taikos tęsinys, kuriame įgyvendinama visa tai, ko neleidžia taika, kad pakeltų žmogų į tobulos dialektikos lygį, kuris reiškia priešo pražūtį."

1980-aisiais, kai šios genialios mintys pasirodė spaudoje, manęs nebebuvo Čilėje. Iš pradžių dar laikiausi, bet kai pajutau, kad represijų kilpa ima veržti man kaklą, išvykau. Mačiau įvairias šalis, sutikau visokių žmonių. Stengiausi prisitaikyti ir nekristi į akis, kaip prašė senelis, bet tai buvo neįmanoma, nes

kaip žurnalistė daug ką supratau. Iš pradžių baimė buvo kažkokia miglota ir sunkiai nusakoma kaip blogas kvapas. Sklido baisūs gandai, bet aš jų purčiausi, kadangi nesą įrodymų, o kai man pateikdavo įrodymus, tardavau, jog tai išimtys. Jaučiausi saugi, nes „nesikišau į politiką“, nors priglausdavau savo namuose nevilties apimtus bėglius arba padėdavau jiems perlipti kurios nors ambasados tvorą ir pasiprašyti prieglobsčio. Maniau, kad jei būčiau suimta, galėčiau pasiaiškinti, jog tai dariau iš humaniškų paskatų; žinoma, elgiausi tarsi iš mėnulio nukritusi. Visas mano kūnas buvo išmargintas mėlynių, negalėdavau užmigti – stojus komendanto valandai pakakdavo išgirsti gatve važiuojantį automobilį ir jau drebėdavau pusę nakties. Tik po pusantrų metų suvokiau, kuo rizikuoju, ir pagaliau 1975 m., po itin neramios ir pavojų kupinos savaitės, iškeliavau į Venesuelą pasiėmusi saują Čilės žemės iš savo sodo. Po mėnesio Karakase susitikau su vyru ir vaikais. Manau, sergu ta pačia liga kaip daugelis čiliečių, emigravusių tais laikais: jaučiuosi kalta, kam palikau tėvynę. Šimtus kartų girdėjau klausimą, kas būtų atsitikę, jei būčiau pasilikusi kaip tie, kurie kovojo su diktatūra iš vidaus ir pagaliau 1989 metais laimėjo. Niekas negali atsakyti į šį klausimą, bet dėl vieno dalyko esu tikra: be tremtinio patirties nebūčiau tapusi rašytoja.

Nuo tos valandėlės, kai peržengiau Andų kalnus, nuo to lietingo žiemos ryto prasidėjo nesąmoningas šalies išradimo procesas. Daug sykių paskui skridau per Andus ir kaskart jaudinausi, nes pamačiusi iš aukštybių didingą kalnų vaizdą vis prisimindavau aną rytmetį. Begalinė tų baltų viršukalnių vienatvė, svaigios prarajos, gili dangaus mėlynė man simbolizuoja atsisveikinimą su Čile. Niekad neįsivaizdavau, kad taip ilgai būsiu toli nuo jos. Kaip ir visi čiliečiai (išskyrus kariškius), buvau įsitikinusi, jog, kaip paprastai, netrukus kareiviai grįš į

savo barakus, įvyks nauji rinkimai ir vėl turėsim demokratišką vyriausybę, kokią turėjom visada. Ir vis tiek, matyt, šiek tiek nujaučiau ateitį, todėl pirmą naktį Karakase verkiau gulėdama skolintoj lovoj ir žinojau, kad paguodos nesulauksiu. Širdies gilumoj jutau, kad kai kas pasibaigė ir nebegrįš, o mano gyvenimas priverstinai pakrypo visai kitaip. Nostalgija užvaldė mane nuo tos pirmos nakties ir nesitraukė daug metų, kol diktatūra žlugo, o aš vėl pajutau gimtinės žemę po kojomis. Visą tą laiką dairiausi į pietus nerimastingai laukdama žinių, tikėdamasi grįžti, o mintyse rikiavau prisiminimus, kaitaliojau kai kuriuos įvykius, vienus pervertindama, kitus ignoruodama, ryškinau jausmus ir taip po truputį kūriau tą įsivaizduojamą šalį, kurioje įleidau šaknis.

Vienos tremtys kandžiojasi, o kitos –
tarsi ugnis, kuri viską ryja.
Skausmas dėl pražuvusios tėvynės
kyla iš pačių gelmių,
nuo kojų ir nuo šaknų,
ir kai tik žmogus uždūsta,
jau nebejaučia dyglių,
jau nebeskamba gitara,
jau nebėra plaučiams oro,
jau jis nebegali gyventi be žemės,
ir tada jis sukniumba
ne ant žemės – ant mirties.

Pablo Neruda, „Tremtys“
iš „Ritualinių dainų“

Kartu su reikšmingomis permainomis, kurias sąlygojo ekonomikos sistema ir diktatūros skiepijamos vertybės, atsirado

mada puikuotis: jei nesi turtingas, turi prasiskolinti, kad tik toks atrodytum, net jei vaikštai kiauromis kojinėmis. Vartotojų ideologija šiandien viešpatauja Čilėje, kaip, beje, daugumoje pasaulio šalių. Ekonominė politika, juodoji rinka ir korupcija, išsikerojusi Čilėje kaip niekada iki tol, pagimdė naują milijonierių kastą. Yra ir teigiamų padarinių; antai griuvo siena, skyrusi socialines klases, tad į aukštuomenę galima būti priimtam ir neturint senos kilmingos pavardės. Tuos, kurie laikė save aristokratais, išbraukė iš sąrašų jauni verslininkai ir technokratai, važinėjantys chromuotais motociklais ir mersedesais, taip pat kai kurie kariškiai, kurie praturtėjo įsitaisę aukštuose valdžios, pramonės ir bankų postuose. Pirmąsyk uniformuotų žmonių galima buvo sutikti visur: ministerijose, universitetuose, privačiose firmose, salonuose, klubuose ir taip toliau.

Neišvengiamai kyla klausimas, kodėl ne mažiau kaip trečdalis gyventojų rėmė diktatūrą, nors daugumai buvo nelengva ir net karinės chuntos šalininkai gyveno baimėje. Represijos buvo visuotinės, nors, žinoma, kur kas labiau nukentėjo kairieji ir beturčiai. Visi jautėsi stebimi, niekas negalėjo tvirtinti, kad tikrai nebijo pakliūti į nagus valdžios organams. Visa informacija buvo cenzūruojama; veikė propagandos mašina, skirta smegenims plauti; opozicijai susiorganizuoti, be abejo, reikėjo daug laiko ir kraujo; tačiau viso to negana diktatoriaus populiarumui paaiškinti. Ta tautos dalis, kuri jam plojo, darė tai ne vien iš baimės: čiliečiams imponuoja militarizmas. Žmonės tikėjo, kad kariškiai „išvalys“ šalį. „Nebeliko nusikalstamumo, sienų nebjauroja grafičiai, visur švaru, o galiojant komendanto valandai sutuoktiniai anksti pareina namo“, – kalbėjo man viena draugė. Visi tie dalykai jai kompensavo pamintas piliečių teises, nes to nuostolio ji nepatyrė savo kailiu – jai pasisekė, nė vienas jos vaikų nebuvo atleistas iš darbo be išeitinės pašal-

pos ar suimtas. Suprantu, jog dešinieji, tradiciškai nelinkę ginti demokratijos ir chuntai valdant praturtėję kaip niekuomet iki tol, rėmė diktatūrą, bet visi kiti? Į šį klausimą taip ir neradau patenkinamo atsakymo – tik spėliones.

Pinočetas vaidino reiklų tėvą, galintį įvesti tvarką. Treji Liaudies vienybės valdymo metai – tai eksperimentų, permainų ir netvarkos metai; šalis pavargo. Represijos padarė galą politikavimui, o neoliberalizmas privertė čiliečius, užuot pliauškus, našiai dirbti, todėl šalies įmonės pajėgė sėkmingai konkuruoti tarptautinėje rinkoje. Buvo privatizuota bemaž viskas, net sveikatos apsauga, ugdymas ir socialinė apsauga. Būtinumas išgyventi skatino privačią iniciatyvą. Šiandieną Čilė eksportuoja ne tik daugiau lašišų negu Aliaska, ne tik varlių šlauneles, žąsų plunksnas ir rūkytus česnakus, bet ir šimtus netradicinių prekių. Jungtinių Valstijų spauda liaupsino ekonominės sistemos laimėjimus ir jų įkvėpėją Pinočetą, kuris tą skurdžią šalį pavertė Lotynų Amerikos žvaigžde; tačiau statistikos rodikliai nerodė turto pasiskirstymo, tad nieko nebuvo žinoma apie skurdą ir netikrumą, kuriame gyvena milijonai žmonių. Niekas neminėjo gyvenvietėse veikiančių labdaros valgyklų, kuriose maitinasi tūkstančiai šeimų, – vien Santjage tokių valgyklų buvo per penkis šimtus, – neminėjo ir to, kad privačios ir bažnytinės organizacijos ėmėsi socialinės rūpybos, nors tai būtų valstybės prievolė. Nebuvo jokios viešos tribūnos, kurioje galėtum svarstyti vyriausybės arba verslininkų veiksmus, todėl valdžia nebaudžiamai perdavinėjo privačioms bendrovėms viešąsias paslaugas, o užsienio įmonėms – gamtos išteklius, tokius kaip miškai ir jūros turtai, leisdama juos eksploatuoti nepaisant jokių ekologijos reikalavimų. Kūrėsi žiauri visuomenė, kurioje pelnas yra šventas dalykas; jei esi skurdžius, tai tik tavo kaltė, o jei dar ir skundie-

si, tikriausiai tu komunistas. Laisvei buvo prilyginta gausybė prekių, kurias galima pirkti skolon.

Ūkio augimo skaičiai, dėl kurių džiūgavo „Wall Street Journal“, nereiškė plėtros, nes dešimčiai procentų gyventojų priklausė pusė viso turto, o dešimties asmenų pajamos viršijo visas valstybės išlaidas socialinėms reikmėms. Pasak Pasaulio banko, Čilė yra viena iš tų šalių, kuriose pajamų paskirstymas blogiausias, tuo atžvilgiu ji lygiuojasi į Keniją ir Zimbabvę. Čilės korporacijos valdytojas uždirba tiek pat arba net daugiau kaip jo kolega Jungtinėse Valstijose, o Čilės darbininko atlyginimas maždaug penkiolika kartų mažesnis nei amerikiečio. Net ir dabar, po keliolikos metų demokratijos, ekonominė nelygybė tebėra siaubinga, nes ūkio modelis lieka nepakitęs. Trims prezidentams, valdžiusiems po Pinočeto, rankos buvo surištos, nes dešinieji kontroliavo ekonomiką, kongresą ir spaudą. Ir vis dėlto Čilė ketina per dešimtmetį tapti išsivysčiusia valstybe, o tai visai įmanoma, jeigu tik turtas bus tolygiau perskirstytas.

Kas iš tikrųjų buvo Pinočetas, tas kareiva, palikęs tokį pėdsaką Čilėje su savąja kapitalistine revoliucija ir dviem represijų dešimtmečiais? (Vartoju būtąjį laiką; nors jis dar gyvas, bet suimtas, ir šalis stengiasi jį pamiršti. Jis priklauso praeičiai, nors jo šešėlis vis dar verčia krūpčioti.) Kodėl žmonės jo taip bijojo? Už ką juo žavėjosi? Aš jo asmeniškai nepažinojau ir didžiąją dalį jo valdymo trukmės negyvenau Čilėje, todėl galiu remtis tik jo įsakais ir tuo, ką kiti yra rašę apie jį. Manau, norint jį suprasti derėtų perskaityti kai kuriuos romanus, kaip antai Marijo Vargaso Ljosos (Mario Vargas Llosa) „Ožiuko šventė“ arba Gabrielio Garsijos Markeso (Gabriel García Márquez) „Patriarcho ruduo“, kadangi jis turėjo daug bendro su tipišku Lotynų Amerikos karinio diktatoriaus personažu, taip gerai tų dviejų rašytojų atvaizduotu. Tai buvo šiurkštus, šaltas žmogus, slidus

kaip ungurys ir valdingas, neturintis skrupulų ir nuoširdumo, nepasitikintis niekuo, išskyrus kariuomenę kaip instituciją, bet ne savo ginklo broliais – juos leido žudyti, kai tik jam to reikėjo; taip jis atsiskaitė su generolu Karlosu Pratsu (Carlos Prats) ir kitais. Jis tarėsi esąs Dievo ir istorijos pašauktas tėvynės gelbėti. Mėgo karinius apdovanojimus ir iškilmingas ceremonijas, buvo besaikis egoistas, net įsteigė savo vardu pavadintą fondą jo įvaizdžiui plėtoti ir išsaugoti. Buvo klastingas ir nepatiklus, bet mėgo linksmą kompaniją ir gebėjo patraukti žmones. Vienų garbinamas, kitų nekenčiamas, visų bijomas, jis, ko gero, tapo mūsų istorijos veikėju, ilgiausią laiką turėjusiu savo rankose daugiausia valdžios.

Čilė širdyje

Čilėje vengiama kalbėti apie praeitį. Jaunesniosios kartos mano, kad pasaulis prasidėjo nuo jų; kas įvyko anksčiau, joms neįdomu. Beje, man rodos, kad žmonės jaučia tam tikrą kolektyvinę gėdą dėl to, kas dėjosi diktatūros valdymo metais, – panašiai jautėsi Vokietija po Hitlerio. Tiek jaunimas, tiek senimas vengia konflikto. Niekas nenori veltis į diskusijas, kurios tik dar labiau supriešintų žmones. Kita vertus, dauguma yra pernelyg susirūpinę, kaip ištempti ligi mėnesio galo su alga, kurios nepakanka pragyventi, ir dirba nemurmėdami, kad neprarastų darbo, – ne politika jiems galvoj! Vyrauja nuomonė, kad pernelyg gilinantis į praeitį kyla pavojus „destabilizuoti“ demokratiją ir išprovokuoti kariškius; tai nepagrįsta baimė, nes pastaruoju laikotarpiu – po 1989-ųjų – demokratija sustiprėjo, o kariškiai prarado prestižą. Be to, dabar nebe metas rengti karinius perversmus. Nors ir slegiama daugybės problemų – skurdo, nelygybės, nusikalstamumo, narkomanijos, partizaninių karų, – Lotynų Amerika pasirinko demokratiją, o ir Jungtinės Valstijos ima suprasti, kad tironijų rėmimo politika neišsprendžia nė vienos problemos, tik dar sukelia naujų.

Karinis perversmas neatsirado iš nieko; diktatūrą rėmusios jėgos buvo čia pat, tik mes jų nejutome. Kai kurios čiliečių ydos, pirmiau glūdėjusios gelmėj, tuo laikotarpiu iškilo į paviršių kaip dorybės, kuriomis dera didžiuotis. Neįmanoma per vieną nak-

tį suorganizuoti tokio masto represijų, jei vienoje visuomenės dalyje neslypėtų polinkis į totalitarizmą; matyt, nebuvom tokie dideli demokratai, kaip patys manėm. Antra vertus, ir Salvadoro Aljendės valdžia nebuvo tokia jau nekalta, kaip man norėtųsi; nestigo ir nerangumo, ir korupcijos, ir išpuikimo. Realiame gyvenime didvyriai ir niekšai gyvuoja greta, bet galiu užtikrinti, jog valdant demokratinėms vyriausybėms, tokioms kaip Liaudies vienybės, tauta niekuomet nepatiria tokių žiaurumų kaip kiekvieną sykį, kai įsikiša kariškiai.

Migelis ir aš, kaip tūkstančiai kitų čiliečių šeimų, su abiem vaikais išvykom į užsienį, nes nenorėjom ilgiau gyventi diktatūros sąlygomis. Tai įvyko 1975 metais. Kilus klausimui, kur emigruoti, pasirinkom Venesuelą – vieną iš paskutinių demokratinių šalių, dar likusių Lotynų Amerikoj, kurią purtė kariniai perversmai, ir vieną iš nedaugelio, kuri mums išdavė vizas ir parūpino darbo. Kaip rašė Neruda:

Kaip galiu gyventi taip toli
nuo to, ką mylėjau ir ką myliu?
Nuo metų laikų, kuriuos gaubia
garas ir šalti dūmai?

(Keista, bet toje savanoriškoje tremtyje užvis labiau pasigesdavau savo tėvynės metų laikų. Tarp amžinos atogrąžų žalumos jaučiausi be galo svetima.)

Aštuntajame dešimtmetyje Venesuela klestėjo kaip niekada, pelnydamasi iš naftos: juodasis auksas tryško iš jos gelmių neišsenkama upe. Viskas atrodė lengva, žmonės, net kuo lengviausiai dirbdami ir stokodami ryšių, gyveno geriau nei bet kur

kitur; pinigai plaukte plaukė ir buvo begėdiškai švaistomi nesibaigiančioms linksmybėms; venesueliečiai išgerdavo daugiau šampano nei kuri kita pasaulio tauta. Mus, iškentusius ekonomikos krizę per Liaudies vienybės bloko valdymą, kai net tualetinis popierius buvo prabanga, ir sprukusius nuo siaubingų represijų, Venesuela apstulbino. Negalėjom priprasti prie tos šalies būdo, prie to dykinėjimo, kleidimo ir laisvės. Mes, čiliečiai, tokie rimti, santūrūs ir apdairūs, taip prisirišę prie tvarkos ir teisėtumo, nepateisinome nei akiplėšiško džiūgavimo, nei nedrausmingumo. Mus, pratusius kalbėti eufemizmais, žeidė aplinkinių tiesumas. Mūsų buvo keli tūkstančiai, bet labai greitai prisidėjo ir tie, kurie spruko nuo „nešvaraus karo“ Argentinoje ir Urugvajuje. Kai kurie atvyko su nelaisvės pėdsakais, visi – žlugimo prislėgti.

Migelis susirado darbą šalies gilumoje, o aš likau Karakase su abiem vaikais, kasdien maldaujančiais mane grįžti į Čilę, kur likę jų seneliai, draugai, mokykla, visa, kas pažįstama. Gyventi atskirai nuo vyro pasirodė per sunku; manau, nuo tada pradėjo irti mudviejų santuoka. Mes nebuvom išimtis: dauguma porų, atvykusių iš Čilės, čionai išsiskyrė. Būdami toli nuo savo krašto ir artimųjų, sutuoktiniai pasijusdavo pliki ir pažeidžiami, be šeimos aplinkos, socialinės paramos, be įprastos kasdienybės. O čia dar nepalankios aplinkybės: nuovargis, baimė, netikrumas, skurdas, maišatis; jei, be to, vyras gyvena ne ten, kur ir žmona, kaip kad teko gyventi mums, nieko gero nelauk. Nebent jiems būtų pasisekę, o tarpusavio ryšys labai stiprus, – bet ir tada meilės nebeliktų.

Žurnaliste dirbti nebegalėjau. Iš to, ką buvau pasiekusi Čilėje, mažai teturėjau naudos, iš dalies todėl, kad tremtiniai buvo linkę išpūsti savo kvalifikaciją ir galiausiai niekas nebenorėjo jais tikėti; atsirado apsimetėlių daktarų, kažin ar baigusių bent

gimnaziją, ir tikrų daktarų, kuriems teko dirbti taksi vairuotojais. Aš čia nepažinojau nė vieno, o juk šiame krašte, kaip ir kitur Lotynų Amerikoje, be pažinčių nieko nepasieksi. Teko uždarbiauti pragyvenimui kuo pakliuvę, tų darbelių net minėti neverta. Neperpratau venesueliečių temperamento, erzino mane jų visiškas abejingumas prastoms manieroms, jų dosnumas be atodairos, jų nebrandus jausmingumas. Nors buvau atvykusi iš šalies, kurioje smurtas įteisintas, vis tiek mane stulbino, kaip lengvai venesueliečiai praranda savitvardą ir duoda valią rankoms. (Kartą kine viena tokia poniutė išsitraukė pistoletą iš rankinuko vien todėl, kad atsitiktinai atsisėdau į jai skirtą vietą.) Nežinojau jų papročių, pavyzdžiui, to, kad jie retai atsako „ne", atseit tai būtų šiurkštu; geriau tarti „ateikite rytoj". Atėjusi prašyti darbo būdavau sutinkama be galo draugiškai, vaišinama kava, o atsisveikindamas šeimininkas tvirtai paspausdavo ranką ir sakydavo: „Ateikite rytoj". Atėjus kitą dieną kartodavosi tas pat, kol galiausiai pasiduodavau. Jaučiausi taip, tarsi mano gyvenimas žlugęs; man buvo trisdešimt penkeri metai, bet maniau, kad ateityje nebėra ko tikėtis, tik sulaukti senatvės ir mirti iš sielvarto. Dabar prisimindama tuos laikus suprantu, kad turėjau daug galimybių, bet jų nemačiau; nesugebėjau šokti aplinkinių ritmu, vaikščiojau apgraibomis ir vis bijojau. Užuot pasistengusi pažinti ir pamilti tą šalį, kuri svetingai mane priėmė, galvojau vien apie grįžimą į Čilę. Lygindama anos tremties patirtį su dabartine savo, kaip imigrantės, būkle, matau, kaip labai skiriasi mano dvasinė būsena. Anuosyk iškeliavau aplinkybių verčiama, lyg pabėgusi, lyg išvaryta, ir jaučiausi kaip žmogus, iš kurio pavogta pusė gyvenimo; dabar išvykau savo noru, tarsi į nuotykingą kelionę, jausdamasi savo likimo valdove. Tremtinys gręžiojasi į praeitį ir dejuoja dėl savo žaizdų; imigrantas žvelgia į ateitį ir ruošiasi pasinaudoti kiekviena pasitaikiusia proga.

* * *

Čiliečiai Karakase susieidavo pasiklausyti Violetos Paros ir Viktoro Charos plokštelių, mainėsi Aljendės ir Če Gevaros atvaizdais ir be paliovos šnekėdavo vis tą patį apie tolimąją tėvynę. Kaskart susitikę valgydavom pyragėlius su įdaru; įgriso jie man iki pasibjaurėjimo, dar ir dabar neprisiverčiu paragauti. Kasdien atvykdavo naujų tautiečių, jie pasakojo baisias istorijas ir tvirtino, jog diktatūra tuoj tuoj žlugs, bet slinko mėnuo po mėnesio ir diktatoriaus valdžia ne tik nežlugdavo, bet lyg ir vis labiau tvirtėjo nepaisydama protestų šalies viduje ir galingo tarptautinio spaudimo. Jau niekas nebepainiojo Čilės su Kinija, niekas nebeklausinėjo, kodėl nenešiojam skrybėlių su kankorėžiais; Salvadoro Aljendės figūra ir politikos įvykiai privertė įsidėmėti mūsų krašto padėtį žemėlapyje. Plačiai pasklido ir išgarsėjo karinės chuntos nuotrauka: vidury stovi Pinočetas, sukryžiavęs rankas, su saulės akiniais ir atsikišusiu kaip buldogo žandikauliu – tikras Lotynų Amerikos tirono modelis. Griežta spaudos cenzūra neleido daugumai čiliečių, likusių šalyje, patirti, kad išvis egzistuoja toks solidarumo judėjimas. Aš pati pusantrų metų gyvenau tos cenzūros sąlygomis ir nežinojau, kad užsienyje Aljendės vardas jau tapo simboliu, todėl išvykusi iš Čilės stebėjausi, kokią pagarbą kelia mano pavardė. Deja, ji taip ir nepadėjo man rasti darbo, kurio taip stokojau.

Iš Karakaso rašydavau seneliui, taip sunkiai išsiskyrusiu su manimi, mat neįstengiau išaiškinti jam, kodėl sprunku: juk iš tiesų nesilaikiau jo nurodymo nesikišti į ne savo reikalus. Laiškuose jam piešiau žavingą mūsų gyvenimo paveikslą, bet nereikėjo didelio įžvalgumo pajusti nerimui, tvyrančiam tarp eilučių, tad senelis tikriausiai nuspėjo, kokia iš tiesų mano būklė. Netrukus tas susirašinėjimas virto gryna nostalgija, ištisomis

pratybomis prisiminti praeitį ir kraštą, kurį palikau. Iš naujo skaičiau Nerudą ir citavau jo žodžius laiškuose seneliui, o jis kai kada atsakydavo man kitų, senesnių poetų eilėmis.

Neverta gilintis į tų metų smulkmenas, į tai, kas gero nutiko ir kas blogo, – į žlugusias meiles, pastangas ir skausmus: apie tai jau kalbėjau. Gana bus pasakius, kad vis labiau jaučiausi vieniša svetimšalė, nors tą jausmą buvau patyrusi dar vaikystėje. Atitrūkau nuo tikrovės, pasinėriau į įsivaizduojamą pasaulį, nors greta augo mano vaikai ir braškėjo mano santuoka. Mėginau rašyti, bet vis grįždavau prie tų pačių minčių – nieko kito neįstengiau. Naktimis, suguldžiusi šeimą ilsėtis, užsidarydavau virtuvėje ir valandų valandas maigydavau rašomosios mašinėlės klavišus, vieną po kito margindavau popieriaus lapus vis tomis pačiomis frazėmis, o paskui draskydavau juos į skutelius kaip Džekas Nikolsonas (Jack Nicholson) šiurpiajame savo filme „Blyksnis“, kuris privertė pusę pasaulio kelis mėnesius kentėti slogutį. Iš tų pastangų neliko nieko, išskyrus popieriaus draiskalus. Taip praslinko septyneri metai.

1981 m. sausio 8-ąją pradėjau rašyti dar vieną laišką seneliui, kuriam tada mažai tetrūko ligi šimto metų, ir jis jau merdėjo. Nuo pat pirmo sakinio supratau, kad tai nebus laiškas, panašus į kitus, ir kad jis, ko gero, niekuomet nepasieks adresato. Rašiau, kad apmaldyčiau savo nerimą, nes tas senukas, gyvas ankstyviausiuose mano prisiminimuose, jau rengėsi palikti šį pasaulį. Be jo, be to inkaro, siejančio mane su vaikyste, tremtis rodėsi būsianti amžina. Rašiau, savaime aišku, apie Čilę ir toli pasilikusią šeimą. Medžiagos turėjau per akis – tai šimtai anekdotų, kurių prisiklausiau iš jo per šitiek metų: apie mūsų genties pradininkus; apie mano senelę, judinančią cukrinę vien dvasios jėgomis; apie tetą Rosą, mirusią XIX a. pabaigoj, ir apie jos vėlę, naktimis skambinančią pianinu; apie dėdę, užsimojusį

perskristi Andus valdomu oro balionu, ir apie daugybę kitų asmenybių, kurioms nevalia nugrimzti į užmarštį. Kai pasakodavau tas istorijas savo vaikams, jie žvelgdavo į mane su užuojauta ir spoksodavo į lubas. Šitiek niurzgę apie sugrįžimą, Paula ir Nikolasas pagaliau pritapo Venesueloje ir nebenorėjo nieko girdėti apie Čilę, juoba iš keistuolių savo tėvų. Nedalyvaudavo jie ir nostalgiškuose tremtinių pašnekesiuose, nesėkminguose jų mėginimuose pasigaminti čilietiškų patiekalų iš karibiškų produktų, iškilminguose mūsų tėvynės švenčių minėjimuose, kuriuos rengdavom Venesueloje. Mano vaikai gėdijosi pasirodyti esantys svetimšaliai.

Greit pamiršau, ką buvau rašiusi aname keistajame laiške, bet nuo to laiko ištisus metus be perstojo rašiau, kol tiems metams baigiantis mano senelis mirė, o ant mano virtuvės stalo gulė užbaigtas pirmas mano romanas „Dvasių namai". Jei mane tuomet būtų paklausę, kaip jį apibūdinčiau, būčiau pasakiusi, kad tai bandymas susigrąžinti prarastą tėvynę, surinkti krūvon išsklidusiuosius, atgaivinti mirusiuosius ir išsaugoti prisiminimus, pradėjusius blukti tremties verpetuose. Ne taip jau mažai užsimota... Šiandien paaiškinčiau paprasčiau: nesitvėriau geismu papasakoti istoriją.

Turėjau susidariusi romantišką Čilės vaizdinį, įšaldytą aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Daug metų tikėjausi, jog kai grįš demokratija, viskas bus kaip anksčiau, bet tai buvo tokia pat iliuzija kaip ir tas įšaldytas vaizdinys. Gal tos vietos, kurios ilgiuosi, niekad nė nebuvo. Kai atvykstu aplankyti tėviškės, lyginu tikrąją Čilę su tuo jausmingu vaizdiniu, kurį nešiojausi dvidešimt penkerius metus. Kadangi taip ilgai gyvenau svetur, esu linkusi išpūsti tautinio charakterio geruosius bruožus ir neprisiminti

nemaloniųjų. Pamirštu aukštuomenės uždarumą ir veidmainiavimą; pamirštu, kokia konservatyvi ir mačistinė yra visuomenės dauguma; pamirštu netolerantišką Katalikų bažnyčios laikyseną. Mane gąsdina nelygybės kurstoma pagieža ir smurtas; bet mane jaudina ir geri dalykai, kurie, nepaisant visko, neišnyko, kaip kad tas nuoširdžiai draugiškas mūsų bendravimas, meilūs pasisveikinimai su bučiniais, šmaikštus humoras, kuris visada mane prajuokina, draugiškumas, viltis, nuoširdumas, solidarumas ištikus bėdai, simpatingumas, nepalaužiama motinų drąsa, beturčių kantrybė. Kūriau savo krašto įvaizdį tarsi galvosūkį, atrinkdama tuos dalykus, kurie atitinka mano projektą, ir ignoruodama kitus. Manoji Čilė yra poetiška vargšelė, todėl atmetu visa tai, kas būdinga šiuolaikinei materialistinei visuomenei, vertinančiai žmogų pagal nesvarbu kaip, dorai ar nedorai, įgytą turtą, ir stengiuosi visur įžvelgti kadainykštės savo tėvynės bruožus. Ir dar sukūriau versiją, kad esu žmogus be tautybės arba, geriau sakant, daugiatautis. Priklausau ne vienam kraštui, bet keletui, o gal tik vienam – tai pramanytai aplinkai, apie kurią rašau. Man nerūpi žinoti, kas iš mano atsiminimų tikra, o ką pati išradau, nes nubrėžti ribą, skiriančią vieną nuo kito, man per sunku. Mano anūkė Andrėja pateikė mokyklai rašinėlį, kuriame pareiškė: „Man patiko močiutės vaizduotė.“ Paklausiau, ką ji turėjo omeny, o ji nedvejodama atsakė: „Tu prisimeni dalykus, kurių niekada nebuvo.“ Ar ne tą patį darom mes visi? Sakoma, jog įsivaizdavimo ir prisiminimo procesai, vykstantys galvos smegenyse, yra tokie panašūs, kad vargu ar įmanoma juos atskirti. Kas gali apibrėžti tikrovę? Ar ne visa yra subjektyvu? Jeigu jūs ir aš matėm tą patį įvykį, tai ir prisiminsim jį, ir pasakosim apie jį skirtingai. Mano broliai pasakoja apie mūsų vaikystę taip nevienodai, tarsi būtume gyvenę skirtingose planetose. Atsiminimus lemia emocijos; daugiau ir geriau prisime-

name tuos įvykius, kurie mus sujaudino, kaip antai džiaugsmas užgimus kūdikiui, meilės nakties palaima, skausmas dėl artimo žmogaus mirties, įžeidimo nuoskauda. Pasakodami apie praeitį minime lemtingus momentus, gerus ar blogus, ir paliekam nuošaly beribę pilką kasdienybę.

Jei niekada nebūčiau keliavusi, jei visada būčiau saugiai gyvenusi šeimoje, priėmusi senelio pažiūras ir taisykles, nebūčiau galėjusi pakeisti ar pagražinti savo pačios egzistencijos, nes ją būtų nulėmę kiti, o aš būčiau buvusi tik dar viena grandis ilgoje šeimos grandinėje. Gyvenant vis kitur man teko kelissyk tikslinti savo istoriją, ir tai dariau lengvabūdiškai, beveik nesąmoningai, nes per daug galvojau apie tai, kaip išgyventi. Beveik visi gyvenimai rodosi panašūs, apie juos galima pasakoti nekeliant balso, tarsi skaitytum telefonų knygą, nebent pasakotojas užsimanytų tarti vardus išraiškingai ir spalvingai. Taip ir aš stengiausi dailinti detales, kad sukurčiau nuosavą legendą ir kada nors, kai gyvensiu senelių prieglaudoje ir lauksiu mirties, turėčiau kuo prablaškyti kitas senučiukes.

Pirmą knygą parašiau bėgiodama pirštais po klavišus taip pat, kaip rašau šią – be plano. Man prireikė visai nedaug tyrimų, nes viską turėjau savyje, ne galvoje, o toje krūtinės vietoje, kurią man spaudžia tarsi nepaliaujamas dusulys. Pasakojau apie senelio jaunystės laikų Santjagą, tarsi pati tada būčiau gimusi; puikiai žinojau, kaip gatvėse užsidegdavo dujų žibintai, kol dar mieste nebuvo elektros, lygiai taip pat galėjau pasakyti, kaip tuo metu Čilėj jautėsi šimtai kalinių. Rašiau transo apimta, lyg man kažkas diktuotų, ir visada maniau, kad tai senelės vėlė paslaugiai kužda man į ausį. Tik vieną sykį man padėjo kurti kitas balsas iš ano pasaulio: tai buvo 1993 metais, kai rašiau „Paulą“. Tą kartą, neabejoju, sulaukiau pagalbos iš palaimintos savo dukters vėlės. Kas iš tiesų yra tos ir kitos dvasios, gyvenančios

su manim? Juk nematau jų, paklode apsigaubusių, plevenant mano namų koridoriais, nors būtų labai įdomu. Tai tik prisiminimai, kurie mane užplūsta; jie, tiek puoselėti, tampa jau kone apčiuopiami. Man jie kyla iš žmonių ir iš Čilės, to mistinio krašto, kuris, mano tiek išsiilgtas, jau atstojo realų kraštą. Ši šalis, esanti mano galvoj, kaip sako man anūkai, tai scena, į kurią, kai tik užsimanau, įvedu ir pašalinu iš jos daiktus, veikėjus ir situacijas. Tik gamtovaizdis rodosi esąs tikroviškas ir nekintamas; tame didingame Čilės gamtovaizdyje nebesu svetimšalė. Man kelia nerimą tas polinkis transformuoti tikrovę, išradinėti prisiminimus, nes nežinau, kaip toli jis mane nuves. Ar tas pat vyksta ir su asmenimis? Jei trumpą akimirką išvysčiau savo senelius arba dukrelę, ar bepažinčiau? Ko gero, ne, kadangi tiek esu ieškojusi būdo išsaugoti juos gyvus savo atmintyje, įsidėmėti net menkiausias detales, kad pakeičiau jų įvaizdį ir priskyriau jiems dorybes, kurių jie gal nė neturėjo; primečiau jiems kur kas sudėtingesnį likimą, negu jie nugyveno. Šiaip ar taip, man labai pasisekė, nes tas laiškas seneliui, gulinčiam mirties patale, ištraukė mane iš nevilties. Jis padėjo man atgauti balsą ir jėgų įveikti užmarštį – tikrą pragaištį klajokliams, tokiems kaip aš. Prieš mane atsivėrė kelias į literatūrą, kuriuo ėjau neklupčiodama pastaruosius dvidešimt metų, ir tikiuosi dar juo eiti, kol įgrisiu kantriesiems savo skaitytojams, nes kelio atgal man nebėra.

Nors pirmasis romanas davė man pramanytą tėvynę, toliau ilgėjausi kitos, kurią buvau palikusi. Kariškių valdžia įsitvirtino Čilėje kaip uola, Pinočetas viešpatavo tarsi absoliutinis valdovas. Ūkio politika, kurią propagavo „Čikagos vaikinai“ – taip vadino ekonomistus, sekančius Miltonu Fridmanu (Freedman), – buvo įgyvendinama priverstinai, nes kitaip nebūtų pavykę. Verslininkai naudojosi besaikėmis privilegijomis,

o darbininkai prarado daugumą teisių. Gyvendami užsienyje manėme, kad diktatūra nepajudinama, o iš tiesų šalies viduje stiprėjo galinga opozicija, kuri pagaliau turėjo sugrąžinti prarastąją demokratiją. Tam tikslui pasiekti reikėjo atidėti į šalį partinius ginčus ir susivienyti į vadinamąją *Concertación* (Santarą), bet tai įvyko tik dar po septynerių metų. 1981-aisiais mažai kas tikėjo, kad tai įmanoma.

Iki tol Karakase, kur išbuvom dešimtmetį, gyvenau niekam nežinoma, bet mano knygomis šiek tiek susidomėta. Pagaliau atsisakiau darbo vidurinėje mokykloje ir nėriau į literatūros nežinomybę. Turėjau galvoje naują romaną, kurio veiksmas šįsyk rutuliojosi Karibuose; maniau, kad metas pamiršti Čilę ir kurti gyvenimą tame krašte, kuris pamažu tampa antrąja mano tėvyne. Prieš imdamasi „Evos Lunos" turėjau perkratyti sąžinę. Ketindama aprašyti mango kvapą arba palmės pavidalą turėčiau eiti į turgų pauostyti to vaisiaus arba į aikštę pasižiūrėti į medžius, bet tai nebūtina rašant apie Čilės persiką arba gluosnį. Čilė man tokia sava, kad pažinčiau ją užsimerkusi, bet rašant apie kitą vietovę reikia ją patyrinėti.

Venesueloje, šauniame atkaklių vyriškių ir dailių moterų krašte, pagaliau nusikračiau angliškų koledžų drausmės, savo senelio reiklumo, čilietiško drovumo ir paskutinių likučių to etiketo, kurio aplinkoj augau kaip padori diplomatų dukrelė. Pirmą sykį man patiko mano kūnas ir nebesibaiminau, ką žmonės pagalvos. Mano santuoka nebepataisomai suiro, ir vos tik vaikai išskrido iš lizdo ketindami studijuoti universitete, nebeliko dingsties gyventi drauge. Mudu su Migeliu išsiskyrėm draugiškai. Taip nutarę pajutom tokį palengvėjimą, kad atsisveikindami dar kelias minutes linkčiojom vienas kitam tarsi

kokie japonai. Man buvo keturiasdešimt penkeri, bet atrodžiau dar visai neblogai, bent pati taip maniau, kol mama, visada tokia optimistė, patarė likusią gyvenimo dalį praleisti vienai. Ir vis dėlto po trijų mėnesių per ilgą turnė po Jungtines Valstijas susipažinau su Viljamu Gordonu, likimo man skirtu vyru, kaip sakydavo mano aiškiaregė močiutė.

Toji tauta mano galvoje

Dar nesulaukusi klausimo, kaip čia atsitiko, kad kairiųjų pažiūrų moteris mano pavarde ryžosi apsigyventi jankių imperijoje, pasakiau, kad tai anaiptol nebuvo suplanuota. Kaip ir beveik visi svarbiausi mano gyvenimo dalykai, šis įvyko atsitiktinai. Jeigu Vilis būtų gyvenęs Naujojoje Gvinėjoje, dabar tikriausiai ten būčiau ir aš, pasipuošusi plunksnomis. Manau, esama žmonių, planuojančių savo gyvenimą, bet aš jau seniai lioviausi tai daryti, nes mano ketinimai visada žlunga. Maždaug kas dešimtmetis žvilgteliu į praeitį ir regiu savo kelionės žemėlapį, jei galima pavadinti tai žemėlapiu; jis veikiau panašus į lėkštę makaronų. Jei gerokai pagyvenęs žmogus grįžteli atgal, aiškiai pamato, kad vis einame ratu ir tiek. Mintis apsigyventi Jungtinėse Valstijose niekada nebuvo šovusi man į galvą, maniau, kad CŽV išprovokavo karinį perversmą Čilėje su vieninteliu tikslu – sugriauti man gyvenimą. Ilgainiui tapau kuklesnė. Vienintelis sumetimas tapti dar viena iš milijonų imigrantų, bėgančių paskui amerikietiškąją svajonę, buvo aistra iš pirmo žvilgsnio.

Vilis buvo jau dusyk išsiskyręs ir turėjęs visą virtinę mylimųjų, kurias vargu ar visas prisiminė, aštuonerius metus gyvenęs vienišas, laikė save nevykėliu ir vis dar tikėjosi sutikti išsvajotąją aukštą šviesiaplaukę, kai pasipainiojau aš. Vos jis pažvelgė žemyn ir pastebėjo mane tarp kilimo ornamentų,

pareiškiau, kad jaunystėje buvau aukšta šviesiaplaukė, ir taip jį sudominau. Kuo jis mane patraukė? Nujaučiau, kad tai tvirta asmenybė, vienas iš tų, kurie suklups, bet ir vėl atsistos. Jis buvo kitoks nei vidutinis čilietis: nesiskundė, dėl nesėkmių nekaltino kitų, sutiko su savo karma, neieškojo mamytės; buvo aišku, kad jam nereikalinga ir geiša, paduodanti pusryčius į lovą ir iš vakaro sudedanti ant kėdės drabužius rytdienai. Nemėgdžiojo spartiečių kaip mano senelis, nes aiškiai buvo matyti, kad mėgaujasi gyvenimu, bet nestigo jam ir savito stojiško tvirtumo. Be to, buvo daug keliavęs, o juk tai visada patrauklu mums, čiliečiams, tokiai izoliuotai tautai. Būdamas dvidešimties apvažiavo pasaulį autostopu, nakvodavo kapinėse, nes, pasak jo, ten saugiausia – naktį niekas neateina. Buvo atviras skirtingoms kultūroms, plačiai mąstantis, tolerantiškas, smalsus. Negana to, kalbėjo ispaniškai kaip meksikietis banditas ir turėjo tatuiruočių. Čilėje tatuiruojasi tik nusikaltėliai, o man tai rodėsi labai seksualu. Gebėjo užsisakyti valgio prancūziškai, itališkai ir portugališkai, sugraibydavo keletą žodžių rusiškai, filipinietiškai, japoniškai ir kiniškai. Po daugelio metų išsiaiškinau, kad tuos žodžius jis sugalvoja, bet buvo šaukštai po pietų. Kalbėjo, žinoma, ir angliškai, bent jau tiek, kiek amerikietis gali įvaldyti Šekspyro kalbą.

Mudviem pavyko išbūti kartu dvi dienas, po kurių turėjau tęsti gastroles, bet nutariau po jų savaitei grįžti į San Fransiską ir pabandyti išmesti jį iš galvos. Tai buvo labai čilietiškas poelgis, nes mano tautietė pasielgtų lygiai taip pat. Dviem atvejais čilietės elgiasi be atodairos ryžtingai: kai reikia ginti savo kūdikius ir nutverti vyriškį. Turim labai išplėtotą instinktą sukti lizdelį; mums negana meilės nuotykio – norim turėti savo gūžtą ir auginti joje kuo daugiau vaikų, baisu ir pagalvoti! Išvydęs mane be kvietimo ateinančią į jo namus, Vilis persigandęs

mėgino sprukti, bet man tai buvo per menka kliūtis. Kyštelėjau koją ir patiesiau jį ant grindų kaip imtynininkė. Pagaliau jis, kad ir nenoromis, pripažino, kad esu užvis panašiausia į aukštą šviesiaplaukę, kurios tiek ieškojo, ir mudu susituokėm. Tai buvo 1987 metais.

Norėdama likti su Viliu turėjau daug ko atsisakyti, bet tik ne vaikų ir ne rašymo, todėl vos tik gavusi leidimą gyventi Jungtinėse Valstijose pradėjau rūpintis parsivežti į Kaliforniją Paulą ir Nikolasą. Labai greit pamilau San Fransiską – linksmą, tolerantišką, atvirą, kosmopolitišką miestą, tokį skirtingą nuo Santjago! San Fransiską įkūrė avantiūristai, prostitutės, prekeiviai ir pamokslininkai; juos visus atviliojo čionai 1849-ųjų aukso karštligė. Norėjau rašyti apie tą nepaprastą gobšumo, smurto, didvyriškumo ir nukariavimo metą, taip tinkamą romanui. XIX a. vidury saugiausias kelias į Kaliforniją iš Jungtinių Valstijų rytinės pakrantės arba Europos ėjo pro Čilę. Laivai turėjo plaukti Magelano sąsiauriu arba apsukti Horno kyšulį. Tai buvo pavojinga kelionė, bet dar blogiau buvo kirsti Šiaurės Amerikos žemyną vežimu arba traukti per Panamos sąsmaukos džiungles, kuriose siaučia maliarija. Apie tai, kad Kalifornijoje rasta aukso, čiliečiai sužinojo anksčiau, negu ta žinia pasklido Jungtinėse Valstijose, ir masiškai paplūdo tenai, nes su kasyklomis buvo apsipratę nuo seno, be to, mėgo nuotykingus žygius. Turime tam tikrą žodį savo potraukiui keliauti ir tirti naujus kelius, vadinam save „šniukštinėtojais“ (*patiperros*), nes klajojam uostinėdami taką tarsi pėdsekiai šunys, be nusistatytos krypties. Stengiamės ištrūkti, bet vos tik perkopę kalnus pradedam ilgėtis namų ir galiausiai visada sugrįžtam. Esam geri keliautojai, bet labai prasti emigrantai: nostalgija mina mums ant kulnų.

* * *

Vilio šeima ir gyvenimas buvo chaotiški, tačiau aš, užuot sprukusi, kaip derėtų protingam žmogui, atakavau „drąsiai pirmyn, už Čilę“, kaip XIX a. šaukė kareiviai, puolantys Arikos tvirtovę. Buvau pasiryžusi užsikariauti vietą Kalifornijoje ir to vyriškio širdyje, kad ir kiek tai kainuotų. Visi Jungtinių Valstijų gyventojai, išskyrus indėnus, yra kilę iš atvykėlių; aš – ne išimtis. XX amžius buvo imigrantų ir pabėgėlių šimtmetis: niekad iki tol pasaulis nebuvo regėjęs tokio antplūdžio žmonių, palikusių savo kraštą ir ketinančių apsigyventi ten, kur jiems nebegrėstų nei persekiojimai, nei skurdas. Mano šeima ir aš buvom tos diasporos dalis; tai ne taip jau baisu, kaip atrodo. Žinojau, kad man negresia visiška asimiliacija, esu per sena išsilydyti garsiajame Amerikos katile: atrodau kaip čilietė; svajoju, gaminu, myliuosi ir rašau ispaniškai; dauguma mano knygų aiškiai dvelkia Lotynų Amerika. Buvau įsitikinusi, kad niekuomet nepasijusiu kaliforniete, betgi to ir netroškau, daugių daugiausia norėjau gauti vairuotojo teises ir pramokti anglų kalbos tiek, kad galėčiau užsisakyti pietus restorane. Nė nenutuokiau, kad gausiu kur kas daugiau.

Man prireikė kelerių metų pritapti Kalifornijoj, bet tai buvo smagus procesas. Daug ko išmokau rašydama knygą apie Vilio gyvenimą „Begalinis planas“, nes turėjau jį pažinti ir patyrinėti jo istoriją. Prisimenu, kaip mane žeisdavo tiesmuka amerikiečių kalbėsena, kol įsitikinau, jog iš tiesų dauguma jų yra taktiški ir mandagūs. Negalėjau patikėti, kad jie taip mėgsta malonumus, kol pati užsikrėčiau nuo aplinkinių ir ėmiau mirkti sūkurinėje vonioje tarp kvapnių žvakių, nors mano senelis gal vartėsi kape dėl tokio pasileidimo. Taip susigyvenau su kaliforniečių kultūra, kad jau medituoju ir lankausi pas psichoterapeutą, bet kaskart sugadinu reikalą: medituodama sugalvoju kokią istoriją, nes imu nuobodžiauti, o per psicho-

terapijos seansą sukuriu kitą, kad nebūtų nuobodu gydytojui. Prisitaikiau prie tos ypatingos vietos ritmo, susiradau mėgstamų vietelių, kur gaištu laiką sklaidydama knygas, vaikštinėdama ir plepėdama su draugais; man patinka pastovus gyvenimas, metų laikų kaita, didingi ąžuolai aplink mano namą, mano arbatos puodelio kvapas, pratisas sirenų kauksmas ūkanotomis naktimis, kad laivai įlankoje būtų atsargūs. Nerimastingai laukiu Padėkos dienos kalakuto ir šurmulingo kičo prieš Kalėdas. Dalyvauju ir neišvengiamoje Liepos 4-osios iškyloje. Beje, ta iškyla, kaip ir visa kita šiame krašte, priverčia gerokai pakrutėti: nežiopsoti vairuojant, užsiimti iš anksto užsakytą vietą, išdėlioti kraiteles, kimšti valgį, žaisti kamuoliu ir pataikyti į aplinkkelį, kad neįstrigtum spūstyje. Čilėje tokiai šventei prireiktų bent trijų dienų.

Amerikiečiai suvokia laiką labai savotiškai: jiems stinga kantrybės, viską jie stengiasi atlikti greitai, paskubom, net pavalgyti ir pasimylėti, nors visur kitur pasaulyje tai daroma paisant tam tikro etiketo. Jankiai sugalvojo du neišverčiamus terminus – „snack“ ir „quickie“, kuriais apibūdina valgymą stovint ir pasimylėjimą bėgte... o dažnai irgi stačiomis. Populiariausios knygos – vadovai: kaip tapti milijonieriumi per dešimtį lengvų pamokų, kaip numesti penkiolika svarų per savaitę, kaip išvengti skyrybų ir taip toliau. Žmonės visada ieško trumpiausių kelių ir vengia to, ką laiko nederamu: niekšybių, senatvės, apkūnumo, ligų, skurdo ir bet kokio pralaimėjimo.

Mane visada stulbino tos tautos žavėjimasis smurtu. Galėčiau pasakyti, kad gyvenau nenuobodžiai, prisižiūrėjau ir revoliucijų, ir karo, ir vagių bei plėšikų, o kur dar Čilės karinio perversmo nusikaltimai! Į mūsų namus Karakase vagys laužėsi septyniolika kartų; išvogė kone viską, nuo konservų atidariklio iki trijų automobilių: du nugvelbė tiesiai iš gatvės,

o trečią – išlaužę garažo vartus. Gerai dar, kad nė vienas tų plėšikų neturėjo blogų ketinimų; vienas net prilipino prie šaldytuvo durelių raštelį su padėka. Palyginti su kitomis pasaulio vietomis, kuriose vaikas gali pakeliui į mokyklą stoti ant minos ir likti be abiejų kojų, Jungtinėse Valstijose saugu kaip vienuolyne, bet jų kultūra lenkiasi smurtui. Jis garbinamas ir sporte, ir žaidimuose, ir mene, o kine apskritai viešpatauja siaubas. Amerikiečiai nenori patirti smurto tikrovėje, bet trokšta matyti jo vaizdus. Jie žavisi karu, žinoma, kai jis vyksta ne jų žemėje.

O rasizmas manęs nepribloškė, nors, anot Vilio, tai kebliausia šalies problema, mat aš keturiasdešimt penkerius metus gyvenau Lotynų Amerikoje, kur beturčiai ir metisai, afrikiečiai ir indėnai neišvengiamai gyvena atsiriboję vieni nuo kitų, ir atrodo, tarsi kitaip ir negali būti. Jungtinėse Valstijose bent jau sąmoningai suvokiama konflikto esmė ir dauguma amerikiečių negailėdami laiko kovoja su rasizmu.

Kai Vilis lankėsi Čilėje, į jį smalsiai spoksojo ir mano draugai, ir gatvės vaikai – juos stebino ryškiai užsienietiška jo išvaizda, kurią dar pabrėžė australietiška skrybėlė ir kaubojiški batai. Jam patinkanti mano tėvynė, sakė jis, ji jam primenanti Kaliforniją prieš keturiasdešimt metų, bet jis čia jaučiasi svetimas, panašiai kaip aš – Jungtinėse Valstijose. Suprantu žodžius, bet man neaišku, ką norima pasakyti. Kai susitinkam su draugais, mažai tedalyvauju pašnekesy, nes nežinau nei tų įvykių, nei tų žmonių, apie kuriuos kalbama, jaunystėje nemačiau tų pačių filmų, nešokau pagal beprotišką Elvio gitaros muziką, nerūkiau marihuanos ir nėjau į gatves protestuoti prieš Vietnamo karą. Nesidomiu politikų tauškalais, kadangi nelabai įžvelgiu, kuo skiriasi demokratai nuo respublikonų. Kaip tikra užsienietė,

nedalyvavau nacionalinėje diskusijoje dėl prezidento Klintono (Clinton) neištikimybės, nes nusibodo keturiolika kartų žiūrėti per televiziją į panelės Levinski (Lewinsky) kelnaites. O beisbolo mįslės taip ir neįminiau; nesuprantu to azarto, kurį sukelia būrelis drūčkių, laukiančių kamuolio, kuris taip ir neatlekia. Nepaisau madų: vilkiu šilkais, nors aplinkiniai avi sportbačiais, ir užsisakau žlėgtainį, nors visi galvas pametę dėl sojų varškės (tofu) ir žaliosios arbatos.

Būdama imigrantė užvis labiau vertinu laisvės pojūtį. Juk atsikrausčiau iš tradicinės kultūros, iš uždaros visuomenės, kurioje kiekvieną mūsiškį nuo pat gimimo slegia protėvių karma, kur visada jaučiamės stebimi, teisiami, sekami. Suteptos garbės jau nenusiplausi. Vaikas, darželyje pavogęs porą spalvotų pieštukų, visą gyvenimą bus vadinamas vagišium, o Jungtinėse Valstijose tavo praeitis neturi reikšmės, niekas nesidomi tavo pavarde, žmogžudžio sūnus gali tapti prezidentu... jei tik yra baltaodis. Gali klysti, nes turėsi kitų progų, tik nukeliauk į kitą valstiją, pasikeisk pavardę ir pradėk gyvenimą iš naujo; šalis tokia plati, kad kelio galo neprieisi niekada.

Iš pradžių Vilį, pasmerktą gyventi su manim, taip trikdė mano čilietiškos idėjos ir papročiai, kaip mane – jo būdas. Mums kilo ir didelių problemų, pavyzdžiui, dėl to, kad stengiausi įdiegti savo vaikams pasenusias žmonių sugyvenimo normas, o jis visiškai nesuvokė, kas ta romantika; ir menkų problemų, tokių kaip mano nemokėjimas naudotis buitiniais elektros prietaisais ir jo niurzgimas dėl to; bet pamažu viską išsiaiškinome. Gal santuokoje svarbu tik tai ir nieko kito: lankstumas. Kaip imigrantė, stengiausi išsaugoti čilietiškas vertybes, kurios man patiko, ir atsikratyti prietarų, kurie kaustė mane kaip tramdomieji marškiniai. Aš priėmiau tą kraštą. Pamilti

šalį gali tik tada, kai pritampi jos bendruomenėje ir grąžini ką nors už tai, ką gavai iš jos; man rodos, esu tai padariusi. Jungtinėse Valstijose yra daug dalykų, kurie man patinka, yra ir tokių, kuriuos norėčiau pakeisti; bet argi gali būti kitaip? Šalį, kaip ir sutuoktinį, visuomet knieti patobulinti.

1988-aisiais, metai po to, kai persikėliau į Kaliforniją, Čilėje pasikeitė padėtis, nes Pinočetas pralaimėjo plebiscitą, ir šalis rengėsi atgaivinti demokratiją. Ir aš sugrįžau. Vykau su baime, nežinodama, ką rasiu; jau beveik nepažinojau nei Santjago, nei žmonių – per tą laiką viskas pasikeitė. Miestas buvo pilnas sodų ir modernių pastatų, automobilių ir prekybos centrų, energingas, judrus ir pažangus; bet liko ir feodalinių atgyvenų, tokių kaip tarnaitės mėlynomis prikyštėmis, vedžiojančios senukus turčių kvartaluose, ir elgetos kiekvienoj sankryžoj. Čiliečiai veikė apdairiai, paisė hierarchijos ir rengėsi labai konservatyviai: vyrai – su kaklaraiščiais, moterys – su sijonais, daugelio valstybinių įstaigų ir privačių firmų tarnautojai dėvėjo uniformas kaip lėktuvų stiuardesės. Patyriau, jog daugelis iš tų, kurie buvo likę Čilėje ir skurdo, laikė mus, pabėgėlius, išdavikais ir manė, kad gyvenimas užsienyje buvo lengvesnis. Kita vertus, nestigo ir tremtinių, kurie kaltino likusius tėvynėje bendrininkavus su diktatūra.

Santaros kandidatas Patrisijus Ailvinas (Patricio Aylwin) skaudžiai pralaimėjo rinkimus; kariuomenė vis dar buvo galinga jėga, ir žmonės bijojo. Spauda tebebuvo cenzūruojama; žurnalistai, kuriems daviau interviu, pripratę kalbėti atsargiai, klausinėjo atvirai, bet mano atsakymų nespausdino. Diktatūra kaip įmanydama pasistengė ištrinti iš žmonių atminties naujausių laikų istoriją ir Salvadoro Aljendės vardą. Parskridusi lėktuvu ir

iš oro pamačiusi San Fransisko įlanką atsidusau su palengvėjimu ir negalvodama tariau: pagaliau aš namie! Pirmą sykį po to, kai 1975 m. išvykau iš Čilės, pasijutau grįžusi namo.

Nežinau, ar mano namas yra vieta, kurioje gyvenu, ar tik Vilis. Mudu jau šitiek metų kartu ir man rodos, kad jis yra tas vienintelis žemės kampelis, kuriam priklausau, kuriame nesijaučiu svetimšalė. Kartu išgyvenom daug likimo išdaigų, didelių sėkmių ir didelių praradimų. Skausmingiausia buvo mūsų dukterų tragedija: per vienus metus Dženiferė mirė nuo vaistų perdozavimo, o Paula – nuo retos genetinės ligos, vadinamos porfirija, kuri sukėlė ilgą komos būseną ir galiausiai pasiglemžė jos gyvybę. Mudu su Viliu laikėmės tvirtai ir atkakliai, mums užteko jėgų ištverti. Prireikė laiko ir ilgo gydymo, kol įstengėm apsikabinti ir kartu paverkti. Sielvartas tapo ilga kelione į pragarą, iš kurio išsikapanoti man padėjo Vilis ir rašymas.

1994 m. grįžau į Čilę ieškoti įkvėpimo ir nuo tada taip darau kasmet. Susitikau su tautiečiais, jau labiau atsipalaidavusiais, ir su demokratija, kaskart stipresne, bet ją riboja vis dar įtakingi kariškiai ir senatoriai iki gyvos galvos, Pinočeto paskirti tam, kad kontroliuotų Kongresą. Vyriausybė sunkiai išlaviruoja tarp politinių ir socialinių jėgų. Lankiausi miesteliuose, kurių gyventojai seniau buvo kovingi ir organizuoti. Pažangūs dvasininkai ir vienuoliai, visą tą laiką gyvenę tarp beturčių, man pasakojo, kad skurdas liko koks buvęs, o solidarumas išnyko; šiandien alkoholizmas, smurtas šeimoje ir nedarbas skatina nusikalstamumą bei narkomaniją, kuri tapo rimčiausia jaunimo problema.

Čiliečiai vadovavosi nuostata nekalbėti apie praeitį, dirbti dėl ateities ir neduoti jokios dingsties kariškiams. Palyginti su kitomis Lotynų Amerikos šalimis, Čilė galėjo pasidžiaugti stabilia politine ir ekonomine padėtimi, nors vargšų vis dar

buvo penki milijonai. Niekas, išskyrus represijų aukas, jų šeimos narius ir kai kurias žmogaus teisių gynimo organizacijas, garsiai netarė žodžių „dingę be žinios“ arba „kankinimai“. Padėtis pasikeitė, kai Londone buvo suimtas Pinočetas, ten nuvykęs pasitikrinti sveikatos ir pasiimti sau priklausančių komisinių iš ginklų prekeivių. Teisėjas, apkaltinęs Ispanijos piliečių nužudymu, pareikalavo išduoti jį Ispanijai. Generolas, vis dar pasikliaudamas besąlygiška ginkluotųjų pajėgų parama, dvidešimt penkerius metus gyveno apsuptas pataikūnų, kurie tikėjosi atsikovoti valdžią, ir jausdamasis nebaudžiamas iškeliavo, nors buvo įspėtas, kad tai pavojinga. Britų sulaikytas, jis nustebo ne mažiau negu eiliniai čiliečiai, apsipratę su mintim, kad generolas yra neliečiamas. Atsitiktinai buvau Santjage, kada tai įvyko, ir mačiau, kaip per vieną savaitę atsivėrė Pandoros skrynia, ir tai, kas buvo giliai paslėpta po tylos skraiste, iškilo aikštėn. Pirmosiomis dienomis gatvėmis triukšmingai žygiavo demonstrantai pinočetininkai, grasindami nei daugiau, nei mažiau, tik paskelbti karą Anglijai arba pasiųsti tenai karinį dalinį ir išvaduoti suimtąjį. Įbauginta šalies spauda prabilo apie akibrokštą Šviesiausiajam Senatoriui iki gyvos galvos, tėvynės garbei ir suverenitetui; bet jau po savaitės gatvių manifestacijos jam paremti visai sumenko, kariuomenė tylėjo, pasikeitė ir žiniasklaidos tonas – dabar jau buvo kalbama apie „eksdiktatoriaus suėmimą Londone“. Niekas netikėjo, kad anglai perduos Pinočetą teisti Ispanijoje, – tai iš tiesų ir nenutiko, bet baimė, vis dar sklandžiusi ore, Čilėje tirpte tirpo. Per kelias dienas kariuomenė prarado ir prestižą, ir galią. Nebyliam sutarimui nutylėti tiesą padarė galą Ispanijos teisėjo žygdarbis.

Per tą kelionę aplankiau šalies Pietus, dar sykį pasinėriau į nuostabią tėvynės gamtą ir susitikau su ištikimais draugais, kurie man buvo artimesni už brolius, nes Čilėje draugystė iš-

lieka visą gyvenimą. Grįžau į Kaliforniją atgavusi energiją, pasiruošusi dirbti. Pasiskyriau temą, kuo toliausią nuo mirties, ir parašiau „Afroditę" – pamąstymus apie apsirijimą ir gašlumą, vieninteles didžiąsias nuodėmes, kurias verta daryti. Prisipirkau krūvą knygų apie kulinariją ir antra tiek – apie erotiką, paskui vaikštinėjau po San Fransisko gėjų kvartalą ir ištisas savaites landžiojau po pornografijos knygų krautuvėles. (Tokį tyrimą vargu ar būčiau galėjusi atlikti Čilėje. Net jei būtų reikiamos medžiagos, nė už ką nebūčiau drįsusi jos pirkti: nerizikuočiau šeimos garbe.) Daug ką sužinojau. Tik gaila, kad tas žinias gavau taip vėlai, kai nebeturėjau su kuo jomis pasinaudoti: Vilis pareiškė neketinantis kaboti palubėj ant trapecijos.

Ši knyga padėjo man įveikti depresiją, į kurią buvau nugrimzdusi po dukrelės mirties. Nuo to laiko vis parašydavau po knygą per metus. Idėjų man nepristinga, tik su laiku striuka. Mąstydama apie Čilę ir Kaliforniją parašiau „Fortūnos dukterį", o paskui – „Portretą sepija", knygas, kurių veikėjai blaškosi tarp tųdviejų mano tėvynių.

Baigdama noriu pridurti, kad Jungtinės Valstijos labai gerai su manim elgiasi, leidžia man būti savimi arba kuo nors, ką susigalvočiau. Į San Fransiską traukia visas pasaulis, kiekvienas atvyksta su savais prisiminimais ir viltimis; tas miestas pilnas užsieniečių, ir aš – ne išimtis. Gatvėse skamba šimtai kalbų, stūkso visų tikėjimų šventovės, kvepia tolimiausių kraštų valgiais. Nedaugelis yra čia gimę, vis, žiūrėk, atvykėliai iš kažkur į rojų, kaip ir aš. Niekam nerūpi, kas aš esu ar ką veikiu, niekas manęs nestebi ir nesmerkia, visi palieka ramybėj, tad jei tokia kaip aš imtų ir numirtų gatvėje, niekas nesužinotų, bet argi tai tokia jau didelė kaina už laisvę? Kaina, kurią sumokėčiau Či-

lėje, būtų labai didelė, nes ten vis dar nevertinami skirtumai. Kalifornijoje netoleruojamas tik vienas dalykas – netolerancija.

Prisimindama anūko Alechandro pažadą, kad gyvensiu dar trejus metus, jaučiu pareigą atsakyti į klausimą, ar noriu praleisti juos Jungtinėse Valstijose, ar grįžti į Čilę. Nežinau. Nuoširdžiai abejoju, ar palikčiau savo namus. Apsilankau Čilėje kartą arba dusyk per metus, ir kai atkeliauju, daug žmonių tarsi ir džiaugiasi mane matydami, bet manau, jog dar labiau jie džiaugiasi, kai išvykstu, net ir mama, kuri vis baiminasi, kad jos duktė iškrės kokią kvailystę, pavyzdžiui, per televiziją pašnekės apie abortus. Keletą dienų jaučiuosi laiminga, bet po dviejų trijų savaičių jau imu pasigesti sojų varškės ir žaliosios arbatos.

Ši knyga padėjo man suprasti, kad neprivalau apsispręsti: galiu stovėti viena koja ten, kita čia, tam reikalui yra lėktuvai, o aš nepriklausau prie tų, kurie neskraido, nes bijo teroristų. Esu fatalistė: niekas nemirs nei minute anksčiau, nei vėliau, negu išmuš jo valanda. Šią akimirką Kalifornija yra mano namai, o Čilė – mano išsiilgta žemė. Mano širdis neperplyšo pusiau, tik prasiplėtė. Galiu gyventi ir rašyti kone visur. Kiekviena knyga papildo paveikslą, vaizduojantį tą „tautą mano galvoje“, kaip ją vadina mano anūkėliai. Neskubriame rašymo darbe kovojau su savo demonais ir manijomis, ištyriau atminties užkampius, traukiau iš užmaršties istorijas ir personažus, vogiau svetimus gyvenimus ir iš tos žaliavos dariau kraštą, kurį vadinu tėvyne. Iš ten aš ir esu.

Tikiuosi, kad ta ilga tirada atsako į ano nepažįstamojo klausimą apie nostalgiją. Bet netikėkite viskuo, ką sakau, esu linkusi persūdyti ir, kaip jau pradžioje įspėjau, negaliu objektyviai kalbėti apie Čilę; pasakyčiau dar daugiau – negaliu būti objektyvi bemaž niekada. Šiaip ar taip, to, kas svarbiausia mano kelionėje per šį pasaulį, nerasite nei mano biografijoje, nei mano

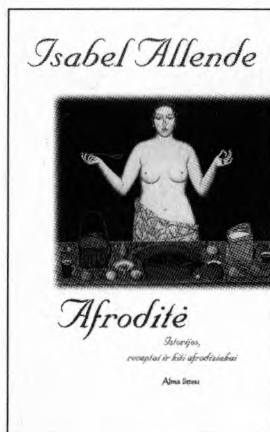
knygose, – tai beveik neapčiuopiamu pavidalu slypi slaptuose širdies kampeliuose. Esu rašytoja, nes nuo pat gimimo gebėjau įsiklausyti į istorijas, be to, man teko laimė turėti ekscentrišką šeimą ir patirti klaidžiojančio piligrimo dalią. Literato profesija mane galutinai suformavo: žodis po žodžio susikūriau savo asmenybę ir išradau šalį, kurioje gyvenu.

Padėkos

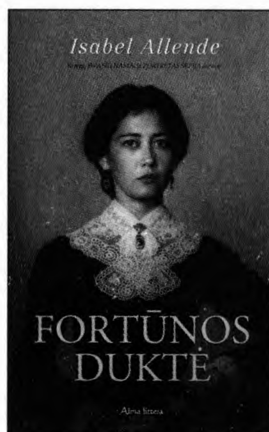
Šios knygos pamatas – mano atsiminimai, bet savo komentarais padėjo ir bičiuliai Delia Vergara, Malú Sierra, Vittorio Cintolessi, Josefina Rosetti, Agustín Huneeus, Cristián Toloza ir kiti. Be to, man pravertė veikalai, kurių autoriai – Alonso de Ercilla y Zúñiga, Eduardo Blanco Amor, Benjamín Subercaseaux, Leopoldo Castedo, Pablo Neruda, Alfredo Jocelyn-Holt, Jorge Larrain, Luis Alejandro Salinas, María Luisa Cordero, Pablo Huneeus ir kiti; jų darbais naudojausi be atodairos. Kaip visada, dėkoju savo mamai Francisca Llona ir patėviui Ramón Huidobro už tai, kad padėjo man rasti kai kuriuos duomenis ir pakoregavo galutinį tekstą. Taip pat ištikimoms savo agentėms Carmen Balcells ir Gloria Gutiérrez, korektoriui Ispanijoje Jorge Manzanilla ir leidėjai Amerikoje Terry Karten.

Turinys

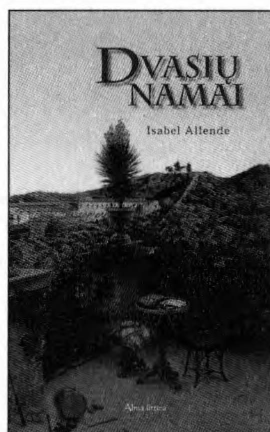
ISABEL ALLENDE IŠLEISTOS KNYGOS

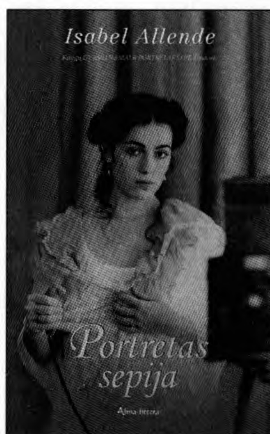
AFRODITĖ
„Alma littera", 1999 m.

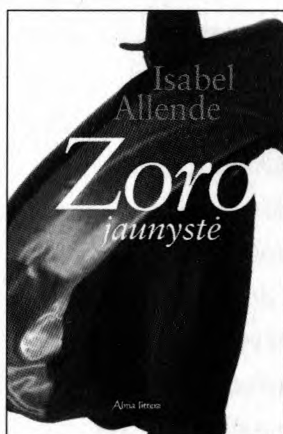
FORTŪNOS DUKTĖ
„Alma littera", 1999 m.

DVASIŲ NAMAI
„Alma littera", 2000 m.

PORTRETAS SEPIJA
„Alma littera", 2004 m.

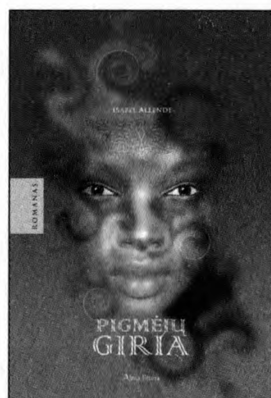
ZORO JAUNYSTĖ
„Alma littera", 2005 m.

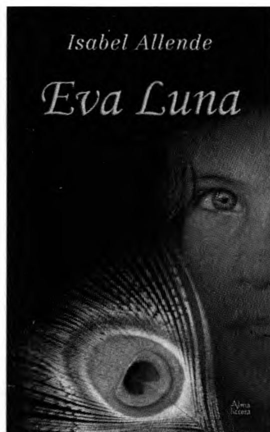
ŽVĖRIŲ MIESTAS
„Alma littera", 2005 m.

AUKSINIO DRAKONO
JAUNYSTĖ
„Alma littera", 2005 m.

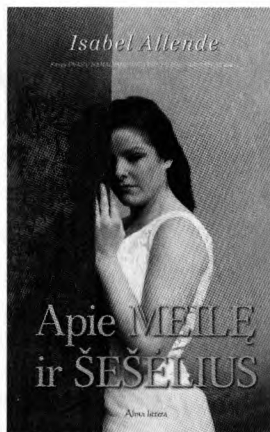
PIGMĖJŲ GIRIA
„Alma littera", 2005 m.

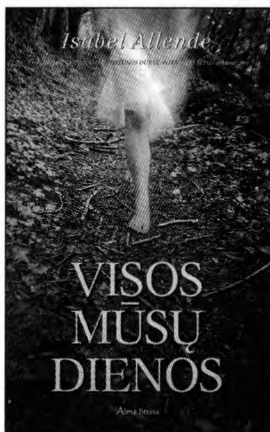
EVA LUNA
„Alma littera“, 2006 m.

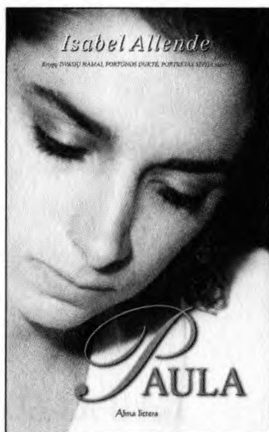
INESĖ
„Alma littera“, 2007 m.

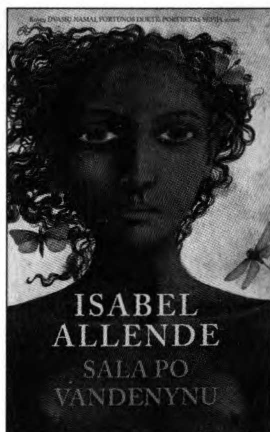
APIE MEILĘ IR ŠEŠĖLIUS
„Alma littera“, 2008 m.

VISOS MŪSŲ DIENOS
„Alma littera“, 2008 m.

PAULA
„Alma littera“, 2009 m.

SALA PO VANDENYNU
„Alma littera“, 2010 m.

Allende, Isabel

Al-142 Mano išgalvota šalis : romanas / Isabel Allende ; iš ispanų kalbos vertė Valdemaras Kvietkauskas. – Vilnius : Alma littera, 2011. – 200 p.

ISBN 978-9955-38-982-8

Atidūs Isabelės Allende skaitytojai kaipmat atpažins tos čiliečių šeimynos narius – senelius, prosenelius, tetas, dėdes ir draugus, – mitologizuotus personažus, gyvenančius toje puikioje knygoje. Kita vertus, tai yra nepamirštamas paveikslas, vaizduojantis čiliečių pažeidžiamumą, dramatišką tos tautos istoriją ir nesutramdomą jos dvasią. Nors Isabelė tvirtina buvusi svetimšalė savo tėvynėje – „niekuomet nepritapau niekur, nei savo šeimoje, nei savo socialiniame sluoksnyje, nei primestoje man religijoje“, – ji ligi šiol nešiojasi širdyje ir gimtosios žemės politikos žymę, ir jos burtus. „Mano išgalvotoje šalyje“ ji tyrinėja, kokį vaidmenį suvaidino prisiminimai ir tėvynės ilgesys, padėję jai subrandinti savo gyvenimą ir knygas.

UDK 821.134.2(83)-31

Isabel Allende

MANO IŠGALVOTA ŠALIS

Iš ispanų kalbos vertė *Valdemaras Kvietkauskas*

Redagavo *Rūta Pučinskaitė*
Korektorė *Indrė Petrėtytė*
Viršelio adaptavimas *Deimantė Rybakovienė*
Viršelio fotografija iš Isabel Allende asmeninio archyvo
Maketavo *Jurga Morkūnienė*

Tiražas 3000 egz.
Išleido leidykla „Alma littera“, Ulonų g. 2, LT-08245, Vilnius
Interneto svetainė: www.almalittera.lt
Spaudė UAB „Spindulio spaustuvė“,
Vakarinis aplinkkelis 24, LT-48184 Kaunas

„Negrįžau gyventi į Čilę, bet nešiojuosi ją su savim."

„Mano išgalvota šalis" – tai beribė meilė ir nostalgija. Išmintimi ir sąmoju persijoti jausmai, prarastos laimės liūdesys, klajokliškas svetimšalės gyvenimas. Prisiminimai apie Čilę tapo realia ir fantastiška šalimi tuo pat metu; stojiškas ir svetingas kraštas, kurio vyrai – mačistai, o moterys – tvirtos ir įsikibusios į žemę. Bet tai dar ir autorės vaikystės paveikslai: grakščiai atgaivinti, jie dar sykį pavaizduoja savotiškos jos šeimos gyvenimą, senelių namą, valgymo apeigas, neištikimybės istorijas... ir vaiduoklius, kurie visuomet ją lydėjo.

Čiliečiai, šiaip jau drovūs ir draugiški, virsta laukiniais, vos tik pagriebia vairą į rankas: lenktyniauja, kuris pirmas privažiuos iki artimiausios raudonos šviesos (...)

Vyriškis, išsiplovęs lėkštę, iš kurios pats valgė, manosi „padedantis" žmonai ar motinai ir tikisi už tai būti garbinamas.

Mums, čiliečiams, patinka laidotuvės, nes mirusysis mums jau ne varžovas ir nebeapkalbės mūsų už akių.

Man yra pridovanota tiek paveikslų ir keramikos dirbinių, kad garaže nebetelpa automobilis.

Mano tautiečiai (...) pirmieji išsiaiškino, kad taškas G yra moters ausyje ir ieškoti jo kur nors žemiau – tik gaišti laiką.

